

**T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**PETROL ZENGİNİ ÜLKELERDE MALİYE
POLİTİKASININ ETKİNLİĞİ:
AZERBAYCAN ÖRNEĞİ**

**FARHAD BAYRAMOV
2501141209**

**TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. AYSEL ARIKBOĞA**

“DÜZELTİLMİŞ TEZ”

İSTANBUL, 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : FARHAD BAYRAMOV Numarası : 2501141209

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : MALİYE Danışmanı : YRD. DOÇ. DR. AYSEL ARIKBOĞA

Tez Savunma Tarihi : 10.05.2017 Saati : 10.30

Tez Başlığı : PETROL ZENGİNİ ÜLKELERDE MALİYE POLİTİKASININ ETKİNLİĞİ: AZERBAYCAN
ÖRNEĞİ

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. PINAR AKKOYUNLU		KABUL
2- PROF. DR. UFAK BAKKAL		KABUL
3- YRD. DOÇ. DR. AYSEL ARIKBOĞA		KABUL
4- YRD. DOÇ. DR. ÖZKAN ZÜLFÜOĞLU		Kabul
5- YRD. DOÇ. DR. BERNA UYMAZ YILMAZ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- YRD. DOÇ. DR. EMRE ERİÇOK		
2- YRD. DOÇ. DR. KEMAL CEBECİ		

17 Ocak 2017 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *Petrol Zengini Ülkelerde Maliye Politikasının Etkinliği: Azerbaycan Örneği* isimli tezimizin bazı yerlerinde düzeltme yapılması gerektiği sonucuna varılarak tezimize “düzeltme” kararı verilmiştir. Düzeltme tezin *Öz, Abstract, İçindekiler, Kaynaklar* bölümleri ile tezin içindeki bazı sayfalarda yapılmış, düzeltme yapılan sayfaların alt kısımlarında *Düzeltilme* ibaresi konulmuştur.

Öncelikle tezin *Öz* kısmından bazı bilgiler alınarak *Giriş* kısmına eklenmiştir. Tez, konusu itibarıyla uygulamaya yönelik bir çalışma olduğundan 3. Bölümdeki teorik kısımlar çıkartılmıştır. Ayrıca, Devlet Petrol Fonu’nun gelir ve harcamaları ile petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi anlatan regresyon model tamamen çıkartılmış, yerine aynı ilişki anlatan plot grafiği verilmiştir. Tez savunma sırasında tavsiyeler üzerine ayrıca konu başlığı altında verilen Norveç örneği yeniden düzenlenerek diğer konuların içine dahil edilmiştir.

Tezin muhtelif yerlerinde ise bazı eklemeler ve çıkarmalar yapılmış ve bazı imla hataları, noktalama ve dil bilgisi hataları giderilmiştir.

ÖZ

PETROL ZENGİNİ ÜLKELERDE MALİYE POLİTİKASININ ETKİNLİĞİ: AZERBAYCAN ÖRNEĞİ FARHAD BAYRAMOV

Enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar kaynak zengini ülkelerin ekonomik istikrar ve büyüme hedefleri üzerinde tehdit oluşturabilmektedir. Devletin maliye politikasını etkin bir şekilde kullanmaması, bütçenin petrol ve doğal gaz gelirlerine bağımlılığı, üretimde etkinlik, dolayısı ile vergi politikasında etkinlik sağlanamadığı zaman ülkenin makro ekonomik sorunlarla karşılaşması kaçınılmaz bir hal almaktadır. Azerbaycan örneğinde görüldüğü üzere, devletin yatırım projeleri ve ekonominin istikrarlı bir şekilde büyüme ve gelişmesi enerji fiyatlarına bağlıdır. Ekonomide istikrarın petrol fiyatlarına bağlı olmaksızın nasıl sağlanabileceği tez konusunun temel sorusu olarak kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Bütçesi, Maliye Politikası, Petrol Gelirleri, Ekonomik İstikrar, Azerbaycan

ABSTRACT

EFFECTIVENESS OF FISCAL POLICY IN OIL RICH COUNTRIES: THE CASE OF AZERBAIJAN FARHAD BAYRAMOV

Fluctuations in energy prices can be threatening the economic stability and growth targets of the resource-rich countries. Ineffective implementation of fiscal policy by the government, the dependency of the state budget on oil and gas revenue, inefficiency in taxation and production make inevitable to face up with macroeconomic challenges. It can be seen in the Azerbaijan case that, the State's investment projects and the steady growth and development of the economy depend on energy prices. How the economic stability can be achieved regardless of dependency on oil prices has been regarded as the main question of the thesis.

Key Words: Public Budget, Fiscal Policy, Oil Revenues, Economic Stability, Azerbaijan

ÖNSÖZ

Bu çalışmamı bana hayatımın her döneminde yardımını ve emeğini esirgemeyen Anneme ithaf ediyorum.

Tezimi hazırladığımda sorularımı her zaman cevaplayıp bana yol gösteren danışman hocam Aysel ARIKBOĞA'ya teşekkürlerimi bir borç biliyorum.

İstanbul, 2017
Farhad Bayramov

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	viii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	ix
RESİMLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞAL KAYNAK ZENGİNLİĞİ VE EKONOMİK GELİŞME

1.1. Kaynak Zenginliği Olan Ülkelerde Petrol Gelirleri: Maliye Politikası ve Ekonomik Gelişme.....	3
1.2. Hollanda Hastalığı (HH)	8
1.3. Geçiş Ekonomileri ve Hollanda Hastalığı.....	9
1.4. Sürdürülebilirlik, Büyüme ve Mali Kural	11

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN EKONOMİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. Bağımsızlıktan Günümüze Azerbaycan Ekonomisi.....	20
2.1.1. Ekonomik Çöküş ve Kaos Dönemi, 1991–1994 Yılları.....	21
2.1.2. İstikrar ve Piyasa Ekonomisine Geçiş Dönemi, 1995 – 2003 Yılları	23
2.1.3. Ülke Ekonomisinin Hızlıca Büyümesi: 2003–2013 Yılları	27
2.2. Ekonomide Sektörlerin Yapısı ve 1991–2013 Yılları Arasındaki Gelişim Süreçleri	34
2.2.1. Tarım sektörü	34
2.2.2. Finans ve Bankacılık sektörü	35
2.2.3. İnşaat sektörü	39
2.2.4. Bilişim ve Telekomünikasyon sektörü.....	43
2.2.5. Turizm Sektörü.....	46

2.2.6. Sanayi sektörü.....	50
2.2.7. Ulaşım ve Taşımacılık.....	53
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
AZERBAYCAN’DA KAMU MALİYESİ: DEVLET PETROL FONU VE	
KAMU BÜTÇESİ İLİŞKİSİ	
3.1. Azerbaycan Devlet Petrol Fonu	56
3.1.1. Devlet Petrol Fonunun Yönetim Şekli	57
3.1.2. Devlet Petrol Fonunun Gelir Kaynakları	58
3.1.3. Devlet Petrol Fonunun Yatırım Portföyü veya Kaynaklarının Yönetimi	60
3.1.4. Azerbaycan Devlet Petrol Fonu Bütçesinin 2001–2015 yıllarında Gelir ve Harcamaları	61
3.1.4.1. Fonun Bütçe Gelirleri.....	61
3.1.4.2. Fonun Bütçe Harcamaları	65
3.2. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesi ve Hazırlanması.....	71
3.2.1. Azerbaycan Devlet Bütçe Sistemi.....	71
3.2.2. Azerbaycan Devlet Bütçesi Süreci.....	73
3.2.3. Bütçenin 2001–2015 Yılları Göstergeleri: Gelir ve Harcama Kalemleri.....	76
3.2.3.1. Bütçenin Gelirleri.....	76
3.2.3.2. Bütçe Harcamaları.....	83
3.3. Azerbaycan’da 2001-2015 Yılları Bütçe ve Maliye Politikası, Uygulamada Etkinlik.....	88
3.3.1. Maliye Politikası Aracı Olarak Kamu Harcamaları ve Milli Gelir	89
3.3.2. Maliye Politikası Aracı olarak Kamu Bütçesi Gelir ve Harcamaları, Bütçe Politikasında Etkinlik	93
3.3.3. Kamu Borçları.....	101
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA	110
EKLER.....	119

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Sektörel GSYH'nın Genel Üretimde Payı	28
Tablo 2: Bütçe Gelir ve Harcama Oranları ile SOFAZ Transferlerinin Değişim Oranı.....	88
Tablo 3: GSYH ve Alt Kalemleri.....	90
Tablo 4: Bütçe Göstergeleri	93
Tablo 5: Toplam Bütçe Gelirlerinde Alt grupların Payı, ...	98
Tablo 6: Toplam Bütçe Harcamalarında Alt grupların Payı, ...	98

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Yıllık Petrol Fiyatları (USD/Varil)	6
Grafik 2: 1992-1995 Yıllarında Enflasyon Oranları.....	21
Grafik 3: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (1995-2003, Milyon AZN).....	25
Grafik 4: 1995 - 2003 Yılları Arası Enflasyon Oranları.....	26
Grafik 5: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Üretimi (2003-2013, milyon USD).....	27
Grafik 6: GSYH’da Enerji ve Enerji Dışı Sektörlerin Payı (2003–2013)	29
Grafik 7: Enflasyon Oranları (2003-2013)	30
Grafik 8: Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYH'da Payı, 1995-2014.....	31
Grafik 9: Yabancı ve Yerli Yatırım Oranları (1995-2013).....	32
Grafik 10: 1995-2013 Yıllarında Yatırımların Enerji ve Diğer Sektörlere Göre Dağılımı	33
Grafik 11: Döviz Kuru USD/AZN.....	36
Grafik 12: İnşaat Sektöründe Üretilen GSYH’nın Toplam GSYH’da Payı	39
Grafik 13: İnşaat sektöründe görülen iş hacminin GSYH'a oranı	40
Grafik 14: İnşaat Sektöründe Çalışanların Toplam İstihdamda Payı	41
Grafik 15: Sabit Sermaye Yatırımlarının Toplam Yatırımlarda Payı.....	41
Grafik 16: Yerli ve Yabancı Yatırımların İnşaat Sektörü Toplam Yatırımlarda Payı.....	42
Grafik 17: Bilişim ve Telekomünikasyon Sektörü Makroekonomik Göstergeler, Milyon AZN.....	43
Grafik 18: Bilgi ve İletişim Hizmetleri Üretiminin GSYH'da Payı, 2003–2014.....	44
Grafik 19: Azerbaycan’a Gelen Yabancı Kişilerin Sayısı (2006-2014).....	47
Grafik 20: Azerbaycan’a Gelen Turistlerin Amaçlarına Göre Tasnifi ve İstatiksel Göstergeleri.....	48
Grafik 21: Turizm Sektöründe Çalışanların Toplam İstihdamda Payı	49
Grafik 22: Turizm Sektöründe Çalışan İşletme Sayısı, 2006-2014.....	49
Grafik 23: Sanayi Sektörü Makroekonomik Göstergeler, 2005-2014.....	51
Grafik 24: Maden ve İmalat Sanayisine Yapılan Yatırımlar, 2005-2013.....	52
Grafik 25: Sanayi Sektörüne Yapılan Toplam Yatırımlar, 2005-2014.....	53

Grafik 26: Ulaşım ve Taşımacılık Sektörü Makro Ekonomik Göstergeler	54
Grafik 27: Devlet Petrol Fonu Gelirlerinin GSYH’da Payı.....	63
Grafik 28: Azerbaycan Devlet Petrol Fonunun Gelir Kaynakları	64
Grafik 29: Dünya Piyasalarında Petrol Fiyatları	65
Grafik 30: Devlet Petrol Fonu’nun Bütçe Harcamalarının GSYH’da Payı	66
Grafik 31: Devlet Bütçesine Yapılan Transferlerin Toplam Fon Harcamalarına Oranı.....	67
Grafik 32: Devlet bütçesine Yapılan Transferlerin Toplam Fon Gelirlerine Oranı .	68
Grafik 33: Fonun Toplam Harcamalarının Toplam Gelirlerine Oranı	69
Grafik 34: Gelir ve Harcamaların Dağılım Grafiği, 2003-2015 Yılları.....	70
Grafik 35: Bütçe Gelirlerinin GSYH’a Oranı.....	81
Grafik 36: Bütçe Gelirleri ve Petrol Fonundan Transferler	82
Grafik 37: Petrol Fonundan Transferlerin Bütçede Payı	82
Grafik 38: Bütçe Harcamalarının GSYH’a Oranı.....	85
Grafik 39: Bütçe Harcamaları Artış Oranı.....	86
Grafik 40: Kamu Harcamalarının GSYH’da Payı	92
Grafik 41: Bütçe Açığının GSYH’a Oranı	94
Grafik 42: Dolaysız Vergilerin Bütçe Gelirlerinde Payı	95
Grafik 43: Dolaylı Vergilerin Bütçe Gelirlerinde Payı.....	96
Grafik 44: Kamu Toplam Dış Borçlarının GSYH’a Oranı.....	104

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Petrol Fiyatlarında Yaşanan Düşüşlerin Ekonomiye Etkisi	10
Resim 2: Kamu Harcamaları ve Petrol Fiyatları Değişim Oranları	14
Resim 3: Azerbaycan Cumhuriyeti Bütçe Sistemi	72

KISALTMALAR LİSTESİ

- ADB** : Asian Development Bank (Asya Kalkınma Bankası)
- CBAR** : Central Bank of Azerbaijan Republic (Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası)
- DİK** : Devlet İstatistik Komitesi
- EBRD** : European Bank for Reconstruction and Development (Avrupa İmar ve
- FAO** : Food and Agriculture Organization (Gıda ve Tarım Örgütü)
- GSYH** : Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
- HH** : Hollanda Hastalığı
- IFC** : International Finance Corporation (Uluslararası Finans Kurumu)
- IMF** : International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
- Kalkınma Bankası)
- SDR** : Special Drawing Rights (Özel Çekme Hakkı)
- SOCAR** : State Oil Company of Azerbaijan Republic (Azerbaycan Devlet Petrol
- SOFAZ** : State Oil Fund of Azerbaijan (Azerbaycan Devlet Petrol Fonu)
- Şirketi)
- UN** : United Nations (Birleşmiş Milletler)
- WB** : World Bank (Dünya Bankası)

GİRİŞ

Dünya piyasalarında zaman zaman görülen petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, petrol zengini ve aynı zamanda ekonomisi bu doğal kaynaklara bağımlı olan ülkeler açısından ekonominin daralması, kamu gelirlerinde keskin düşüşlerin yaşanması gibi sonuçlara sebep olmaktadır. Diğer taraftan devletin kendi mali fonksiyonlarını etkin bir şekilde kullanmaması, yani devlet bütçesinin petrol fonundan yapılan doğrudan transferlere yüksek derecede bağımlı olması, üretimde etkinlik, dolayısıyla vergi politikasında etkinlik sağlanamadığı için ekonomik büyümede istikrarı sağlamak zaman zaman imkansız olabilmektedir. Devletin yatırım projelerinin dolayısı ile ekonominin istikrarlı bir şekilde büyüme ve gelişmesinin enerji fiyatlarına bağımlı olması Azerbaycan örneğinde görülebilmektedir. Enerji fiyatlarında yaşanan düşüşler hem kamu gelirlerinin hem de ekonominin istikrarının bozulmasına neden olmuştur. İç tasarruf yetersizliği, aynı zamanda yatırım projelerinin dış kaynaklara veya borçlara bağılı olarak gerçekleştirilmesi borç yükünün artmasına sebep olmuştur. Böyle bir durumda uzun vadeli büyümenin sağlanması ve yoksulluğun azaltılması yönünde atılan adımların daha zor koşullarda devam ettirilmesi söz konusudur. Hükümet sözcülerinin açıklamalarında da şu an ülke ekonomisinde daralmanın mevcut olması, cari ve bütçe açığının büyümesi, dolarizasyonun devam etmesi ve ekonomiye döviz girişlerinin azalması açısından bir durgunluk döneminin başladığı açık olarak belirtilmiştir. Bankaların kredi portföyünün daralması, GSYH'nın azalması ve enflasyon oranlarının yükselmesi kısa ve orta dönemlerde ülke ekonomisinin istikrarını önemli ölçüde tehdit etmektedir.

Ekonomisi büyük ölçüde enerji sektörüne bağılı olan bir ülkede istikrarın petrol fiyatlarına bağılı olmaksızın nasıl sağlanabileceği tez konusunun temel sorusu olarak kabul edilmiştir. Araştırması yapılan bu tezin konusu dünya tecrübesinden yararlanılarak Azerbaycan örneği bazında ekonominin nasıl bir büyüme çerçevesinde geliştiği, devletin mali politikasının yıllara göre nasıl bir yol izlediğidir. Ayrıca, petrol üretiminin ekonomideki payı ve etkisi, fiyat dalgalanmaları sonucu maliye politikalarındaki etkinliğin nasıl sağlandığı ve devlet bütçesinin, buna bağılı olarak ekonominin enerji fiyatlarındaki düşüşler sonrası istikrarını nasıl koruduğunu,

devletin mali politikasında etkinliğin sağlanması için nasıl bir politika izlenmesi gerektiği araştırılacaktır. Azerbaycan gibi gelişmekte olan petrol zengini ülkelerin ekonomisinin istikrarlı bir şekilde büyümesi, enerji sektörüne bağımlı olmaksızın kamu gelirleri ve harcamalarına etkin bir maliye politikasının uygulanması için alternatifler incelenecektir. Bu da yeni bir yol çizerek ülkenin ister sosyal sorumluluklarının, isterse de mali fonksiyonlarının etkin kullanılması adına araçların geliştirilmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca yakın zamanda dünya ekonomisinde enerji fiyatlarında yaşanmış olan keskin düşüşler ve buna bağılı olarak petrol zengini ülkelerde görülen mali bozukluklar ele aldığımız konunun önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, kaynak zenginliği olan ülkelerde petrol gelirlerinin maliye politikası ve ekonomik kalkınma üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu araştırılmıştır. Daha sonra geçiş ekonomileri ve hollanda hastalığından bahsedilerek ekonomide sürdürülebilirlik, büyüme ve mali kural gibi kavramlar incelenmiştir. İkinci bölümde ise, Azerbaycan ekonomisinin bağımsızlıktan günümüze kadar tarihsel gelişimi, ekonomideki sektörlerin 1991-2013 yılları arasındaki gelişim süreçleri üzerine kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Üçüncü bölüm Azerbaycan'da uygulanan maliye politikalarına yönelik bir çalışma olup, Devlet Petrol Fonu ve Kamu Bütçesi arasındaki ilişkileri kapsamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞAL KAYNAK ZENGİNLİĞİ VE EKONOMİK GELİŞME

Bu bölümde kaynak zengini ülkelerin tarihsel açıdan petrol gelirleri ve onların kullanılması, aynı zamanda ekonomik kalkınmayla beraber maliye politikalarının nasıl bir yol izlediği araştırılacaktır. Zengin doğal kaynaklara sahip olmanın ekonomik gelişme üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri, Hollanda hastalığı ve bunun sebep-sonuç ilişkisi, özellikle geçiş ekonomileri üzerindeki etkisi birinci bölümün konusunu oluşturacaktır.

1.1. Kaynak Zenginliği Olan Ülkelerde Petrol Gelirleri: Maliye Politikası ve Ekonomik Gelişme

Kamu bütçesi devletin kendi amaçları doğrultusunda hareket etme imkanlarını sağlayan en önemli araçlardan biridir. Örneğin halk sağlığının sağlanması, eğitim hizmetlerinin sunulması ve yoksulluğun azaltılması için hangi yatırımların yapılacağı ve bu yatırımların toplam maliyetinin ne kadar olacağı, hangi maliye politikasının izleneceği, etkin kararların alınması doğrultusunda kullanılan en önemli araçlardan biridir (Shultz, 2004: 7). Gelişmiş ülkelerin genel kamu bütçesi gelirlerinin yapısına bakıldığında vergi gelirlerinin büyük bir orana sahip olduğunu ve bu oranın ortalama %65–70 civarında değiştiğini görülmektedir. Kaynak zenginliğine sahip olan az gelişmiş ve yoksul sayılabilecek ülkelerin kamu gelirlerinde doğal gaz, petrol ve mineral hasılatından elde edilen gelirler önemli ölçüye sahiptir. Aslında bu gelirlerin tamamı bütçe gelirleri olarak değil, yalnızca belirli bir kısmı kamu bütçesi gelirlerine tabii olup, geri kalan önemli bir kısmı ise kamu fonları adı altında belli bir bütçede toplanmaktadır. Dolayısı ile, ülke halklarının bu doğal servetlerden elde ettiği gelirler çok az ya da doğrudan hissedilmeyecek kadar düşük bir paya sahip olduğu görülmektedir (Shultz, 2004: 17). Doğal kaynakların dünya genelinde eşit dağılmadığı göz önünde bulundurulduğunda, az gelişmiş ülkelerde böylesine kaynakların bulunması en önemli bir zenginlik olarak değerlendirilmektedir. Tarihe bakıldığında zaman 1800’lü yıllarda doğal kaynaklar açısından zengin olan ülkelerin, 1900’lü yıllarda ise bazı petrol zengini ülkelerin doğal kaynaklar açısından yoksun olan ülkeler ile kıyaslandığında, hızla zenginleştiklerine dair örnekler olduğu

görülmektedir. Zengin doğal kaynaklara sahip olmanın ekonomik gelişme üzerinde olumlu etkilerinin olması yönünde örneklerle beraber, aynı zamanda bu gibi servetlerin aslında geçici bir zenginlikten başka bir faktör olmadığı hususunda görüşler de vardır.

Modern ekonomik yapıya sahip günümüz ülkelerinden kaynak zengini olanlar ve bundan yoksun toplumların farklılıkları incelediğinde, örneğin İrlanda, İtalya, Finlandiya, Japonya, İsviçre ve başka doğal kaynaklara sahip olmayan ülkelerle beraber, Rusya, İran, Brezilya, Meksika, Nijerya, Gana, Azerbaycan, Kazakistan gibi enerji kaynaklarına sahip toplumlar arasında nasıl bir ekonomik gelişme ve sosyal refah farkı olduğunu görülmektedir (Ba1, 2011: 90).

Her ne kadar doğal kaynak zenginliğine sahip olmak kısa ve orta vadeli dönemlerde toplumların ister gayri safi yurt içi ve milli hasıla üretimine önemli katkısının olması, isterse de refah artışına sebep olduğu görülse bile, dünya enerji fiyatlarında yaşanan ani şokların bu ülkelerde uzun vadede refah düzeyinin yükselmesi ve ekonomik istikrarın sağlanmasına negatif etki etmektedir. Doğal kaynak zengini ülkelerin böyle bir sonuçla karşı karşıya kalması, aslında ekonomi ve maliye politikalarının zamanında rasyonel ve etkin uygulanmadığını göstermektedir.

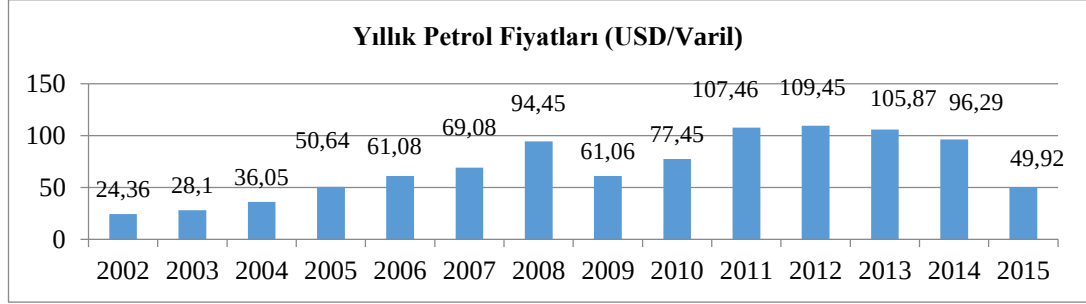
Hükümetler tarafından uygulanan maliye politikaları, kaynak zengini ülkelerde aslında orta ve uzun vadeli dönemlerde gerçekleşecek ekonomik performanslarını daha önceden belirlemiş olmaktadır. Şöyle ki, petrol zengini bir ülkenin ihracattan kazandığı dövizlerin büyük bir kısmı doğrudan hükümetin payına düşmektedir ve bu gelirler üzerinde karar verme yetkisini kendinde tutan hükümet, amaçları doğrultusunda bunları kullanarak kendi maliye politikasını uygulamaktadır. Fakat petrol ihracatından elde edilen gelir ile uygulanan maliye politikaları zaman zaman birçok zorluklarla da karşı karşıya kalabilmektedir. Maliye planlamasında etkin politikanın nasıl izleneceği ve makro ekonomik istikrarın sağlanması kısa vadede ortaya çıkabilecek sorunlardandır, uzun vadede ise başlıca zorluklardan biri kuşaklar arasında servet dağılımının etkin bir şekilde izlenmesi politikasıdır. Bu nedenle hükümetler kamu bütçesi hazırlandığı zaman petrol fiyatlarının bazen tutucu veya muhafazakar, bazen de genişletici bir politika izleme amacı ile daha yüksek bir

düzeyde, yani dünya piyasalarındaki petrol fiyatlarına uygun bir fiyat düzeyinde kabul edilmesine çalışmaktadır. Diğer yandan maliye politikalarının uygulanması zamanı karşılaşılan zorlukların giderilmesi amacı ile, kaynak zengini ülkelerin kurumsal olarak uyguladığı politikalara, kaynak ihracatından kazanılan gelirlerin tasarruf fonlarında tutularak yönetilmesi politikaları dahildir.

Doğal kaynak zengini ülkelerde hükümetlerin genişletici bir maliye politikası izlemek amacı ile zamanla bütçe harcamalarını genişletmesi, orta ve uzun vadeli dönemlerde enflasyon etkisi ve ekonomik büyümede istikrarın sağlanamaması gibi birtakım riskleri ortaya çıkarabilmektedir. Doğal kaynakların hasılatı ve ihracatı payında gelişmekte olan ülkelerin büyük bir orana sahip olduğunu kabul edersek, devlet bütçesi gelirlerinin büyük bir kısmının doğal kaynakların hasılatına (özellikle petrol) bağımlı olan ülkelerde, ani fiyat düşüşleri nedeni ile dış ticaret açığının hızla büyümesi, ekonomik istikrarın sağlanamaması, ülkeye daha az dövizin gelmesi nedeni ile yerli paranın değer kaybetmesi gibi sorunlar kendi göstermektedir.

Petrol zenginliğine sahip olan ve geliştirmekte olan ekonomilerde devletin maliye politikası ekonomik büyüme ve gelişme üzerinde en etkili unsurdur. Bu politika ise devletin, bütçe gelirleri ve harcamaları üzerinde aldığı kararlar doğrultusunda şekillenmektedir. Petrol fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar bazı geçiş ekonomisine sahip ülkelere, örneğin Azerbaycan, Rusya, Kazakistan'da ekonomik istikrarı önemli bir ölçüde sarsabilmektedir.

Grafik 1: Yıllık Petrol Fiyatları (USD/Varil)

Kaynak: OPEC Yıllık Petrol Fiyatı Raporları, (çevrimiçi),

http://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/40.htm, 20 Ekim, 2015

Yukarıda verilen Grafik 1’de 2002–2015 yılları arasında petrol fiyatlarının nasıl değiştiği gösterilmiştir. 2002 yılında 24.36 USD/Varil olan petrol fiyatının, 2012 yılında en yüksek seviyeye ulaşarak 109.45 USD/Varil olduğu görülmektedir. Fakat 2013–2014 yıllarında hafif düşüşle karşılaşan fiyatlar 2015 yılında keskin bir düşüş göstermiş, %50 kadar azalarak 49.92 USD/Varil seviyesine gelmiştir.

Ekonomik büyüme ve kaynak zenginliği arasındaki ilişkiye bakıldığında, gelişmiş ekonomiye sahip ülkelerle geçiş ekonomileri arasında önemli bir fark olduğu görülmektedir. İkinci kısım ülkelerde milli gelirde olan artışın hızlı bir şekilde petrol fiyatları ve ihracatına dayalı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Gelişmiş ekonomilerde bu artışın beşeri sermayenin istihdam edilmesi ve ticarete konu olabilen mal ve hizmetlerin üretilmesi yolu ile elde edildiği bilinmektedir. Petrol zengini ülkelere baktığımızda ise ham madde hasılatı ve ihracatından elde edilen büyük döviz akımları ülkenin ticaret dengesinde önemli bir pozitif fark oluşturduğundan milli gelirde artış sağlanabilmektedir. Fakat bu gelirlerin aslında hükümetler tarafından kontrol edilmesi ve onların amaçları doğrultusunda maliye politikasına araç edilmesi sonucunda kazanılan refah artışı toplumun geneline yayılmamaktadır. Uzun vadeli dönemde ise, ülkede ilave değer yaratılmasına katılmayan iş gücü potansiyelinin aslında zamanla tembelleştiği, ekonomide özel sektör girişimciliğinin yerine ise devletin daha fazla rol aldığı görülmektedir¹.

¹ Anthony O’Sullivan, Marie-Estelle Rey and Jorge Galvez Mendez, *Opportunities and Challenges in the MENA Region*, (çevrimiçi) <http://www.oecd.org/mena/49036903.pdf>, 9 Şubat, 2016

Doğal kaynakların yoğun bir şekilde hasılatı ve ihracatının ekonomik gelişme üzerindeki olumsuz etkilerine vurgu yapan birçok çalışma mevcuttur. Bu yaklaşımlardan Bhagwati'nin 'fakirleştiren büyüme' kuramı - reel gelirlerde yaşanan artış dış ticarete yaşanan kayıplardan büyükse sorun olmadığı, aksi halde ise fakirleştiren büyümenin söz konusu olduğunu savunmaktadır. Nurkse'nin sanayileşmiş ülkelerle gelişmekte olan ekonomilere sahip ülkelerin tüketicilerini karşılaştırması, ikinci kısım ülkelerde tüketiciler birinci kısım ülkelerin tüketicileri gibi aynı mal ve hizmeti kullanmak istemeleri sonucu artan talebi karşılamak için daha fazla doğal kaynak hasılatı ve ihracatının gerçekleştirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Myrdal ve Prebisch'in ise ülkeler arasında teknolojik gelişmişlik arasındaki farklılıkların ekonomik gelişme üzerindeki etkilerini incelemiştir. Sanayileşmiş ülkelerde teknolojiye dayalı mal ve hizmet üretimi yapıldığından, çıktıların fiyatlarında ciddi bir düşüş yaşanmadığı halde, az gelişmiş ülkelerde aksi durum söz konusudur (Bal, 2011: 92-94).

Dünya petrol fiyatlarının yüksek olduğu bir dönemde kaynak zengini ülkelerde ithalat ve ihracat arasındaki dış ticaret dengesinin pozitif olduğu durumlarda ülkeye döviz akımları sonucu yabancı paranın büyük bir hacimde girmesi söz konusudur. Yabancı para arzının ülke içinde fazla olması, yerli para biriminin yabancı döviz karşısında aşırı değerlenmesine sebep olmaktadır. Bu da zamanla ülke içinde sanayileşmeyi kötü etkileyecek bir ekonomik sorunu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü, yerli para biriminin yabancı para karşısında daha güçlü durumda olması, ülke içinde petrol dışı sektörlerin üretim maliyetlerinin yüksek olmasına, dolayısı ile ithal olunacak malların yerli üretimle kıyaslandığında rekabet avantajına sahip olmasına neden oluyor. Bu da zaman geçtikçe ülke içinde petrol dışı sektörlerin gelişiminin durması, doğal kaynak üretimi yoğun olan ekonominin daha da genişlemesi anlamına gelmektedir. Böylesine bir ekonomik yapıya sahip olmak, literatürde 'Hollanda Sendromu' olarak bilinen bir 'hastalığın' başladığına işaretler (Şahin ve Dilek, 2015).

1.2. Hollanda Hastalığı (HH)

‘Hollanda Sendromu’ terimi Corden (1984)’e göre ilk kez 1977 yılında ‘The Economist’ dergisinde kullanılmıştır. Doğal kaynak hasılatı ve ihracatında, örneğin petrol veya doğal gaz ihracatı zamanı gelirlerin artması sonucunda ticarete konu olan malların ithal edilmesi için ülke içinde yeterli satın alma gücü oluşmaktadır. Aynı zamanda ticarete konu olmadığında ithal edilmesi imkansız olan mal ve hizmetlerin satın alınması için de yüksek talep yaratmış olmaktadır (Ricardo Hausmann ve Roberto Rigobon, 2003). Başka ifade ile, *Hollanda Hastalığı*, petrol veya doğal gaz rezervlerinin keşfi ülkeye keskin bir hızla döviz girişlerine sebep olmaktadır. Bu süreçte elde edilen döviz gelirleri, ülkenin ihracatına konu olan mal ve hizmetlerin yerli paranın değer kazanması nedeni ile dış piyasada rekabet gücünü kaybetmesine neden olmaktadır. Ayrıca ithalatın daha ucuza gelmesi, ülkenin imalat sanayisinin dışa kaymasına, dolayısı ile kaynak zengini ülkenin sanayileşme yolunda daha da gerilemesine sebep olmaktadır.² Böylesine bir tecrübe 1950’lerin sonu ile 1960’lı yılların başlarında Hollanda’da keşfedilen doğal kaynakların sonucunda görülmüş ve oranın adı ile literatüre ‘Hollanda Sendromu’ olarak geçmiştir.

Hollanda örneğinde yukarıda belirtilen durumlar ortaya çıkmıştır. Bu ülkede doğal gaz arzında büyük bir artışın görülmesi sonucunda diğer sanayi dalları da enerji yoğun üretime kaymışlardır. 1970’lerde görülen petrol fiyatlarındaki artışlar doğal gaz sektörlerine de yansımış, fiyat artışları olurken, bu sektörde ücretler hızla yükselmiş, diğer sanayiciler ücret artışları karşısında rekabet güçlerini kaybederlerken, zamanla bazıları imalat sanayi sektörünü terk etmek zorunda kalmışlardır (Bal, 2011).

² Daha fazla bilgi için: *Financial Times*, *Lexicon*, (çevrimiçi) <http://lexicon.ft.com/Term?term=dutch-disease>, 19 Aralık 2015

1.3. Geçiş Ekonomileri ve Hollanda Hastalığı

Geçiş Ekonomileri kavramının esasını, merkezi planlı yönetim sisteminden piyasa ekonomisi sistemine geçen ülkeler oluşturmaktadır. Bunlara örnek olarak Rusya, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Polonya gibi ülkeleri gösterebiliriz. Söz konusu ülkeler, üretim, tüketim, gelir, fiyat, iç ve dış ticaret ile kaynak dağılımı gibi birçok değişken açısından birbirine hiçbir benzerliği bulunmayan bir ekonomik sistemden diğerine geçerek radikal değişiklikler yapmışlardır (Yıldırım, 2008).

Sovyetler Birliği'nin çökmesi nedeni ile bu ülkelerde 1990'lı yılların başında ekonomik çöküş ve kaos hakim olmuştur. Çünkü, Sovyetler Birliği döneminde birliğe dahil olan tüm ülkelerin birbirileri ile yıllarca mevcut olan ekonomik ilişkileri bir anda kopmuş, sanayi merkezi şehirlerin ekonomisinde durgunluk yaşanmıştır. Yüksek oranda enflasyon ve işsizlik bu ülkelerin toplumsal refahını ciddi bir şekilde etkilemiştir. Daha sonra Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Rusya gibi ülkeler doğal kaynaklarını kullanmak sureti ile devlet bütçelerinde ilave gelirler sağlaması ve daha sonraları sosyal programlar uygulaması sonucunda ekonomilerini harekete geçirmeyi başarmışlardır.

Hollanda Sendromunun yukarıda verilen tanımlarını esas alındığında, geçiş ekonomilerinden olan Azerbaycan örneğinde de bu sendromun özelliklerini taşıyan bir ekonomik yapının mevcut olduğu görölmektedir. Geçiş ekonomileri üzerine yapılan ampirik analizlerden, Christoph B. Rosenberg ve Tapio O. Saavalainen'nin 1998 yılında Azerbaycan ile ilgili yaptıkları çalışmada doğal kaynakların yoğun bir şekilde hasılatı ve ihracatı nedeni ile ulusal paranın aşırı değer kazanması, petrol dışı sektörlerinde üretimin azalması veya bazı sektörlerde durması, özellikle ihracatın büyük bir kısmının (%90) petrol ve petrol ürünlerinden oluşması durumunu Hollanda Sendromunun belirtileri olarak değerlendirmişlerdir (Rosenberg, 1998). Sonuç itibari ile petrol üzerine kurulan bir ekonomi daha sonraları dünya piyasalarında yaşanan fiyat şokları nedeni ile sarsılmıştır. Petrol fiyatları Azerbaycan'ı dünya ekonomisi ile bağlayan en önemli kanaldır. Aşağıdaki resimde bu kanalın nasıl oluştuğu gösterilmiştir:

Resim 1: Petrol Fiyatlarında Yaşanan Düşüşlerin Ekonomiye Etkisi

Kaynak: IMF Ülke Raporu No. 16/296, (çevrimiçi)

<http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=44269.0>, 30 Aralık 2015

Özellikle 2004–2014 yılları arasında petrol fiyatlarının 50.64 USD/Varil’den 109.45 USD/Varil’e kadar yükseldiği dönemlerde ülkeye hızlı bir şekilde döviz akımı olmuştur.

Enflasyonun hükümet programlarında ortalama %3-4 olarak hedeflenmesi ve gerçekleştirilmesine, Merkez Bankasının uyguladığı ‘Dolara Peg olmuş AZN’ yani ‘ayarlanabilir sabit kur’ politikası aracılığıyla ulaşılmıyordu. Fakat fiyatların 2015 yılında yeniden keskin bir şekilde 50 USD’e kadar düşmesi, Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankasının 21 Şubat 2015 tarihinde %34’lük devalüasyon kararı almasına neden olmuştur. Para politikasının son on yıl içinde böylesine keskin bir şekilde değişmesinin birçok nedenleri vardı. Bunların arasında Devlet Bütçesinin gelirlerinde yaşanmış sorunlar, Devlet Petrol Fonunun ve Merkez Bankasının rezervlerinin hızlıca erimesini önlemek, aynı zamanda enerji dışı sektörlerde, özellikle petrol dışı sektörlerde ihracata teşvik etmek yer almaktadır (CESD, 2015).

Devlet Petrol Fonundan kamu bütçesine yapılan doğrudan transferler toplam bütçe gelirlerinin 2015 yılında %53.4’nü veya 10.3 milyar manatlık bir kısmını oluşturmaktadır. Petrol dışı sektörlerden bütçeye sağlanan gelirler kamu gelirlerinin %35’ni oluşturmaktadır. Bu da aslında devlet bütçesi gelirlerinin %65’nin doğrudan petrol fiyatlarına bağlı olduğunu göstermektedir.

Düzeltilme

Şu anki duruma göre, dünya piyasalarında petrol fiyatlarında yaşanan keskin düşüşler kamu gelirleri açısından ciddi sorunların yaşanabileceğine işaret etmektedir. 2015 yılının sonlarına doğru tahmin edilen bütçe gelirlerindeki petrol fiyatlarının düşmesi sonucunda yaşanan kayıp %34'lük devalüasyonla giderilmeye çalışıldı.

2015 yılının son çeyreğinde petrolün 1 varil fiyatının 40 doların da altına düşmesi sonucunda Merkez Bankası ikinci defa %47'lik devalüasyona başvurarak USD/AZN döviz kurunu 'ayarlanabilir sabit kur (managed peg)'dan 'gözetimli dalgalanma (managed floating)' kuruna geçtiğini belirtti (A. C. Merkez Bankası, 2015). Böylece ülkede 2015 yılındaki %4'lük enflasyon oranı 2016 yılının son çeyreğinde %12'e yükselmiştir (A. C Merkez Bankası, 2016).

Böylece yıllar boyu petrol üretimine ağırlık veren Azerbaycan ekonomisinin Hollanda Sendromunu tam anlamı ile yaşadığını, ülkenin yeniden kalkınma ve büyüme yoluna girmesi için enerji dışı sektörleri geliştirmek yolunda yeni politikalar üretmesi gerektiği söylenebilir. Dolayısı ile, petrol fiyatlarında yaşanmış şok düşüşler sonucu devlet bütçesi gelirlerinin oluşturulmasında yaşanan zorlukları devalüasyon politikası ile kapatmaya çalışan hükümet, 2016 yılında daha küçük bir bütçe ve aynı zamanda daha büyük ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalacaktır. Bu durumda Devlet Petrol Fonu, Merkez Bankası, Maliye Bakanlığı ve Ekonomi Bakanlığının koordineli bir şekilde çalışarak yaşanan durumdan en etkin politikalar vasıtasıyla ekonomide oluşan zararları minimize etmeleri gerekmektedir.

1.4. Sürdürülebilirlik, Büyüme ve Mali Kural

Diğer ülkelerde olduğu gibi kaynak zengini ülkelerde de maliye politikası amaçları sırasına makroekonomik istikrar, sürdürülebilirlik, ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması yönünde çalışmalar dahildir. Maliye politikasında istikrarın sağlanması için bu ülkeler açısından en büyük sorun, dalgalı ve belirsiz olan petrol ve doğal gaz gelirlerinin kontrol edilememesidir.

Ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için makroekonomik istikrarın sağlanması büyük önem arz etmektedir. Aynı zamanda ekonomik büyüme yoksulluğun azaltılmasında en etkili faktördür. Makroekonomik dalgalanmalar ve

belirsizliklerin uzun vadeli dönemde ekonomik istikrar ve büyüme, yoksulluğun azaltılması ve gelir dağılımı üzerinde önemli etkisi olmasına ilişkin ampirik çalışmalar vardır (Ossowski, 2016: 13). Bu etkiler sınırlı finansal desteğe sahip olan ve gelişmekte olan ülkelerde istikrar sağlayıcı maliye politikalarının uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Belirsizliklerin özel yatırım üzerinde olumsuz etkileri görülmektedir. Şöyle ki, bunlar (yani belirsizlikler) yükseldiği zaman yatırımcının riskleri de yükselmektedir. Bu nedenle, yatırımcı talep üzerinden yaşanan şiddetli değişiklikleri karşılamak ve reel döviz kuru değişkenliğiyle başa çıkmak için sermayenin yeniden tahsis edilmesine başvurabilir. Böylece, özel yatırımlar belirsizlikler ve makroekonomik dalgalanmaların büyüme üzerindeki olumsuz etkilerine karşı önemli bir kanaldır (Van der Ploeg and Poelhekke 2010).

Makroekonomi üzerindeki dalgalanmaların gelir eşitsizliğini arttırdığı yönünde ampirik bulgular da mevcuttur. Gelir eşitsizliğinin zamanla daha da yükselmesinin uzun vadeli ekonomik büyüme üzerinde zararlı etkisi görülmektedir. Böylece dalgalanmalar enflasyon oranlarının yükselmesi, kamu sosyal harcamalarında dalgalanmaların yaşanması ve kredi kısıtlamalarıyla hane halkının ödeme gücü açığının yükselmesine neden olmaktadır (Ossowski, 2016: 14). Finans sektörü makroekonomik istikrara karşı hassas ve duyarlıdır. Kalıcı istikrarsızlık ekonominin çeşitlendirilmesi ve finans sektörünün gelişmesi için bir bariyer oluşturmaktadır. (World Bank, 2016)

Yerli ekonomide yaşanan olumsuzlukların sebeplerinden biri dışsal şoklar (bu zaman kaynak zengini ülkeler perspektifinden bakıldığında, enerji fiyatlarında yaşanan düşüşler kabul edilebilir) olmasına rağmen, etkin olmayan maliye politikası bu şokların daha da derinleşmesine, ekonomik bir çöküşün yaşanmasına neden olabilir. Bu sebepten enerji sektöründen sağlanan gelirlerin yerli ekonomiye yönlendirilmesinde önemli rolü olan maliye politikası, kısa dönemde uygulanacak makroekonomik politikalar için önemli bir araçtır.

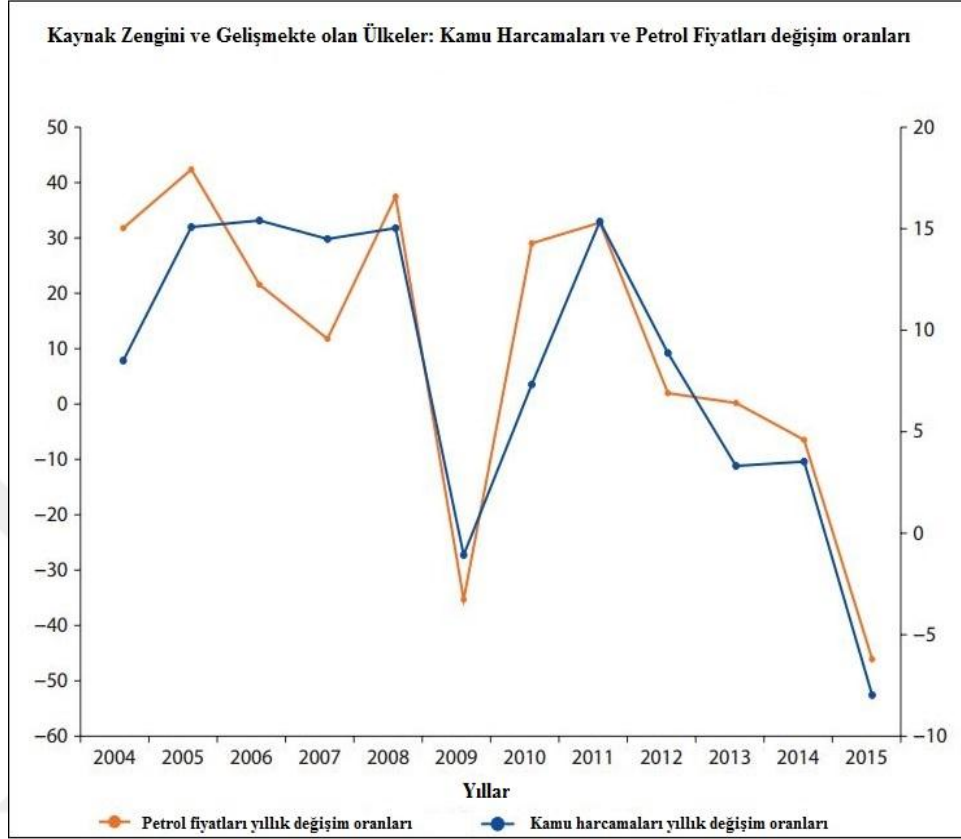
Eğer kamu harcamalarında büyük dalgalanmalar ve ekonomide piyasa belirsizlikleri söz konusu ise, bu zaman kamu harcamalarında etkinlik ve kalite düzeyine ilişkin ilave maliyetler de ortaya çıkmaktadır (World Bank Study, 2016:

15). Hükümet ister yatırım harcamaları isterse de diğer kamu harcamalarını arttırmaya yönelik adımlar attığı zaman, yönetim birimlerinin bu politikaların hazırlanması, uygulanması ve kontrol edilmesine yönelik kapasiteye sahip olması gerekmektedir.

Faktör fiyatlarının yükseldiği ve özel sektörün büyüme aşamasında en yüksek orana ulaştığı dönemde, kamu sektörünün yüzleştiği maliyetler de artmaktadır. Diğer taraftan, kamu yatırım harcamalarının büyük ölçekte ve hızla yükselmesi inşaat sektörünün üretim kapasitesini zorlamakla beraber, bu sektörde üretilen hizmetlerin fiyatlarının da yükselmesine neden olmaktadır. Sonuç olarak, enerji fiyatlarında keskin düşüşler yaşanması ve finans kaynaklarına erişim imkanlarının düşük olması, kaynak zengini ülkelerde zamanla kamu harcamalarında azalmalara neden olmaktadır (EBRD, 2016).

Kraay and Servén 2013 yılındaki çalışmalarında kaynak zengini ve gelişmekte olan ülkelere maliye politikasının enerji fiyatlarının konjonktürel dalgalanmalarına uygun bir çizgi izlediği sonucuna varmışlar. Maliye politikasının dünya piyasalarındaki enerji fiyatlarına bağlı olarak uygulandığı ülkelere dönemsel makroekonomik istikrarsızlık görülmektedir. Şöyle ki, Resim 1’de kaynak zengini ülkelerinin büyük bir kısmında kamu harcamalarının enerji fiyatlarını izlediği gösterilmiştir:

Resim 2: Kamu Harcamaları ve Petrol Fiyatları Değişim Oranları

Kaynak: WB Group, (çevrimiçi), <https://openknowledge.worldbank.org>, 17 Şubat 2016

Resim 2’de kaynak zengini ve gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarıyla petrol fiyatlarının değişim oranları gösterilmiştir. Dünya Bankasının hazırladığı bu çalışmadan anlaşıldığı üzere kaynak zengini ülkelerin uyguladığı maliye politikalarında benzerlik mevcuttur. Şöyle ki, kamu harcamaları ile petrol fiyatlarının değişim oranları arasında pozitif korelasyon görülmektedir. Petrol fiyatlarının yükseldiği 2009-2011 yıllarında kamu harcamaları da yükselmiş, fiyatların düştüğü 2008-2009 ve 2011-2013 yıllarında ise kamu harcamaları da azalmıştır. 2014-2015 yıllarında petrol fiyatlarının %50 kadar düşmesi, kamu harcamalarında da keskin azalmalara neden olmuştur.

Enerji sektöründen sağlanan gelirlerin kısa dönemde yönetimi ve kullanılması para ve maliye politikaları arasında koordinasyonun sağlanmasında zorluklar yaşatabilir. Bu dönemde maliye politikası önemli rol oynamaktadır:

- a) Eğer hükümet petrol gelirlerini ulusal varlık fonlarında toplarsa veya ithalat üzerinde kullanırsa, bu zaman uygulanacak bir para politikası yoktur ve yerli paranın değer kazanması ihtimali sınırlıdır;
- b) İkinci durumda ise, hükümetin bu kaynakları yerli finans kuruluşlarına plasman şeklinde kullandırması veya i  borçların geri  denilmesinde istifade etmesi halinde iç piyasada likidite oranını yükselecektir. Kaynakların i  ekonomiye yönlendirilmesi hem ekonomik büyüme hem de enflasyon etkisi yaratabilir. Bu durumda yerli finans kuruluşlarının atacağı adımların ekonomi üzerinde önemli etkileri olacaktır;
- c) Petrol gelirlerini kullanarak hükümet i  borçlarını ödeyeceği ve Merkez Bankası hükümet için likiditeyi sağlayacağı durumda, kamu borçları hükümetin bilançosundan Merkez Bankasının bilançosuna geçecektir. Hükümetin faiz ödemeleri azalacak, Merkez Bankasının faiz maliyetleri ise yükselecektir. Finans sektöründe fazla likiditeyi azaltmak için Merkez Bankası faiz oranlarını arttırabilir (Halland 2016: 19).

Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) açıklamalarına göre kaynak zengini ülkelerin kamu bütçesi harcamalarıyla dünya piyasalarında emtia fiyatları arasında pozitif korelasyon vardır (IMF, 2016). Emtia fiyatları yükseldiği zaman genişletici maliye politikası, fiyatlar düştüğü zamansa daraltıcı maliye politikaları uygulanmaktadır.

Kaynak gelirlerine bağlı ekonomiye sahip ülkelerde maliye politikası ve yıllık bütçe programı hazırlandığı zaman kaynak gelirleri üzerinde belirsizlikler her zaman dikkate alınmalıdır. Dalgalanma ve belirsizlikler bu ülkelerin kamu maliyesini risk altında bırakan en büyük nedenlerdir (Hemming, 2013a). Petrol gelirlerinin yükseldiği dönemde kamu harcamalarının da yükselmesi, sonraki dönemlerde gelirler azaldığı zaman hükümetin uygulayacağı maliye politikasının sosyal maliyeti de yükselecektir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde mali istikrarın ölçülmesi orta vadeli dönemde kamu borçlarının gayri safi yurt içi hasılaya oranıyla hesaplanmaktadır (Ossowski, 2016: 32). Borç-istikrar analizinin yapılması ülkede uygulanan maliye

politikasının orta vadeli dönemde sürdürülebilirliğinin incelenmesini sağlamaktadır. Doğal kaynaklarla zengin olup, fakat sınırlı finans rezervlerine sahip ülkeler, kamu bilançosunda net varlıklar gösterildiğinde doğal kaynakların yenilenemez olması dikkate alınmalıdır (Halland, Lokanc and Nair, 2015):

$$\textbf{Kamu sektörünün net varlıkları} = (\textbf{Finansal varlıklar} + \textbf{Finansal olmayan varlıklar}) - (\textbf{Yükümlülükler})$$

- *Finansal olmayan varlıklara cari teknoloji ve fiyatlar göz önüne alınarak hasıl olunabilecek petrol ve mineral rezervler dahildir.*

Mali kuralla ilgili ilk teorik çalışmaların 1970'lerin sonları ve 1980'lerin başlarında anayasal iktisat tartışmalarıyla şekillendiğini söyleyebiliriz. Anayasal iktisat, ekonomi politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasında siyasi otoriteyi disipline ederek siyasal iktidarın tercihlerini göz ardı etmektedir.

“Mali Kural, makroekonomik düzeyde bütçe büyüklükleri üzerine bir takım niceliksel sınırlamalar getirmek suretiyle maliye politikalarını kısıtlayan ve yakından disipline eden uygulamalar biçiminde tanımlanmaktadır. Mali kural kapsamında *kamu harcamaları, vergiler, bütçe dengesi ve borçlanma düzeyi* yakından izlenen öncelikli değişkenlerdir. Gelişmekte olan ülkeler mali kurallarla mali disiplini sağlayarak mali kredibilitelerini artırmaya çalışırken, gelişmiş ülkeler ilgili değişkenleri belirli bir düzeye ulaşmış mali performanslarını sürdürülebilir kılmak için kullanmaktadırlar” (Demir ve İnan, 2011: 29).

“Maliye politikası kuralları, mali performansı ölçme gücüne sahip olan bazı göstergeler çerçevesinde tanımlanan sayısal tavan veya hedefler yoluyla isteğe bağlı maliye politikası uygulamalarına getirilen daimi sınırlamaları ifade eder. Maliye politikası kuralları ile getirilen sınırlamalar bütçe açığı, faiz dışı fazla, borç stokunun büyüklüğü, borçlanma kaynakları, vergiler, vergileme yetkisi, harcama türleri (örneğin, personel ve transfer harcamaları) gibi iradi-ihtiyari maliye politikası araçlarının miktar ve bileşimini denetim altına almayı amaçlar. Söz konusu sınırlamalar, hükümet programı, hükümet bildirgesi, anayasa, yasa ve uluslararası anlaşma gibi farklı dayanaklara sahip olabilir” (Aktan, Kesik ve Kaya, 2010: 86).

Kaynak zengini gelişmekte olan ülkelerde uygun mali kuralların tasarımı diğer gelişmiş ülkelere göre daha karmaşıktır. Bu gelirlerin belirsiz olması, tükenebilir olması, yurt dışındaki piyasalara bağlılığı gibi nedenlerden ötürü ülkeler için maliye politikaları hazırlandığı zaman mali kuralların tasarlanması karmaşık hale gelmektedir. Kaynak zengini ülkelerde mali kural ve ilkelerin uygulanması sınırlı kalmıştır. Bazı lkeler bir değişkeni hedef almalarına rağmen, diğerleri iki veya daha fazla değişkenleri hedeflemektedirler. Mali kurallar sayısal ve sayısal olmayan nitelikteki kurallar olarak iki tür olmaktadır. Sayısal kurallar maliye politikası göstergelerine getirilen sınırlamalardır. Sayısal olmayan kurallar ise, mali politikaların formülasyonu, onaylanması ve uygulanmasına getirilen sınırlamalardır. Mali kuralların aşağıdaki türleri vardır (Aktan, Kesik ve Kaya, 2010: 327):

1) Sayısal Kurallar:

- a) *Borçlanma kuralları* - devletin yurtiçi piyasalardan ve merkez bankasından borçlanmasının yasaklanması, bu tür borçların kamu gelir ve giderlerinin belirli bir yüzdesi ile sınırlandırılması ve toplam borç stokunun GSYH'ye oranına ilişkin sınırlama şeklinde olabilmektedir;
- b) *Denk bütçe kuralı* - bütçenin tüm gelir ve giderlerinin denk olması, borçlanmaya izin verilmemesi ya da bütçe açığının GSYH'ye oranının belirli bir oranla sınırlandırılması şeklinde olabilmektedir;
- c) *Harcama kuralları* - nominal veya reel harcamaların büyüme oranına sınırlama getirilmesi ya da bu tür harcamalara st sınır belirlenmesidir.
- d) *Gelir kuralları* - nominal kamu gelirlerinin nominal GSYH'ye oranına ilişkin sınırlama, doğrudan ya da dolaylı vergilerin artışını sınırlama, ya da gelir fazlalıklarının tahsisine ilişkin düzenlemeleri içermektedir;

2) Sayısal olmayan Kurallar – Bu kurallar mali karar alma ve uygulama sürecinin niteliğinin geliştirilmesine yöneliktir:

- a) Saydamlık;
- b) Hesap verebilirlik;
- c) Bütçe uygulamalarının denetimi;

- d) Çok yıllık bütçeleme;
- e) Bütçenin hazırlanması ve uygulanmasında uyulması gereken kurallar;
- f) Ek bütçeye yönelik sınırlamalar;
- g) Bütçe uygulama sürecinde açık uçlu uygulamaların sınırlanması;

Kaynak zengini ülkelerde mali kuralların uygulanmasının sonuçları farklılık gösterebilmektedir. Bazılarında esnek mali kuralların uygulanması başarılı olurken, bazılarındaysa sıkı mali kural uygulanması daha karmaşık performans sorunlarına sebep olmuştur. Genel olarak önceden de mali disiplinin olduğu ülkelerde mali kuralların uygulanması olumlu sonuçlarını vermiştir (Sharma ve Strauss, 2013). Örneğin Şili'nin başarısının sebebi uygulanan politikalarda güvenilirlik, siyasi kararlılık ve devlet kurumları arasında fikir birliğinin olmasıdır. Norveç³'te maliye politikası uzun vadeli dönemde emeklilik, sağlık harcamaları ve petrol fiyatlarında yaşanan düşüşlerden dolayı sorunlarla karşı karşıyadır. 2001 yılından uygulanan mali kural çerçevesinde, Norveç Merkezi Hükümetinin petrol dışı açıklarının %4'den fazla olmaması üzerine sınırlamalar getirilmiştir (GPF-G, 2001). Bu mali kural aşağıdaki amaçlara ulaşılması için uygulanmıştır:

- a) *Kuşaklararası eşitlik,*
- b) *Kısa dönemde istikrarın sağlanması,*
- c) *Hollanda Hastalığı ile mücadele.*

³Norveç ekonomisi dünyanın on en büyük petrol hasılatı yapan ve petrol ihracatına göre beş en büyük ülkelerden biridir. Norveç Petrol Müdürlüğünün (The Norwegian Petroleum Directorate-NPD) açıklamalarına göre, ülkenin toplam 13 milyar m³ petrol rezervinden %38-i artık hasıl olunmuştur. Petrol hasılatının yapıldığı yerler olarak Kuzey, Norveç ve Barent denizleridir. Norveç ekonomisi petrol ve doğal gaz hasılatından yüksek gelirler kazanmaktadır. Bu gelirler aşağıdaki kaynaklardan sağlamaktadır: *petrol ve gaz faaliyetlerinin vergilendirilmesi; diğer vergi ödemeleri ve kiralama; petrol ve doğal gaz yataklarında doğrudan devlet mülkiyeti (the State's Direct Financial Interest-SDFI); statoil gelir payları (İsmayilov, 2010: 65);* Norveç'in enerji sektöründe vergilendirme politikası kısmen farklılık göstermektedir. Şöyle ki, bu sektöre ilave olarak %50 oranında "özel vergi (special tax)" politikası uygulanmaktadır. Petrol gelirlerinin yönetiminde Norveç modelinin başarılı bir model olarak kabul edilmesi şüphesiz Norveç Devlet Emeklilik Fonunun (eski Devlet Petrol Fonu) başarılı faaliyetleri sonucunda olmuştur. Fon devlet tarafından yönetilen fonlar arasında Avrupa'da en büyüğüdür. Dünya sıralamasında ise sadece Birleşik Arap Emirlikleri'nin Fonu'ndan geri kalmaktadır.

2001 mali kural düzenlemeleri Norveç ekonomisi için başarılı sonuçlar vermiştir ki, bunlar:

- *Petrol dışı açıkların kontrol altında tutulması,*
- *Maliye politikasını, petrol gelirlerinde yaşanan dalgalanmaların baskısından uzak tutulması,*
- *Petrol gelirlerinin büyük bir kısmının tasarruf edilmesi,*
- *Yerli paranın reel değerinin yükselmesinin önlenmesi gibi olumlu sonuçları olmuştur (IMF, 2009b).*

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN EKONOMİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Azerbaycan Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra kendi bağımsızlığını ilan ederek merkezi yönetimden piyasa ekonomisine geçmiştir. Bu bölümde Azerbaycan ekonomisinin bağımsızlıktan günümüze kadar nasıl bir yol izlediği, sektörel ekonomik yapının nasıl değiştiği ve uygulanan politikaların ekonomik büyüme ve gelişmeye nasıl etki gösterdiği incelenecektir.

2.1. Bağımsızlıktan Günümüze Azerbaycan Ekonomisi

18 Ekim 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, Sovyetler Birliğinden ayrılarak kendisine yeni bir yol çizmiş oldu. Ülke, Sovyetler Birliği döneminde hem siyasi hem de ekonomik kararlarda merkezi yönetime bağlı olmuş ve yetmiş seneden fazla böyle bir sistemin içinde yer almaktaydı. Azerbaycan'da artık piyasa ekonomisine geçiş hedef olarak seçilmiş, tüm ekonomik ve siyasi yapılanma yeniden hayata geçirilmek üzere ilk adımlar atılmaya başlanılmıştı. Başka bir ifade ile ülkenin dünya ekonomik sistemine entegre olması için çalışmalar başlatılmıştı. Sovyetler Birliğine üye ülkelerin dışa kapalı bir yapıya sahip olmaları ve ekonomik ilişkilerin nerdeyse yalnızca üye ülkelerle yürütülmesi, birliğin dağılmasından sonra tüm ilişkilerin durması ile sonuçlanmış ve ülke bir anda durgunluk içine girmişti. Üretimde keskin düşüşler işsizlik oranının keskin bir şekilde yükselmesine neden olmuştur. Sonuç olarak uluslararası ticaret yarıya kadar azalmış, enflasyon olağanüstü rakamlara ulaşmıştır. 1994 yılına gelindiğinde, GSYH'nın hacmi 1991 yılına kıyasla yarıya kadar azalmıştı.

Azerbaycan'ın ekonomik ve sosyal açıdan gelişimi dört döneme ayrılarak incelenebilir. Şöyle ki (CESD, 2012):

1. *Ekonomik çöküş ve kaos dönemi, 1991–1994 yılları,*
2. *İstikrar ve Piyasa ekonomisine geçiş dönemi, 1995–2003 yılları,*
3. *Ülke ekonomisinin hızlıca büyümesi: 2003–2013 yılları,*
4. *Azerbaycan'ın bugünü: 2013'ten günümüze.*

Düzeltilme

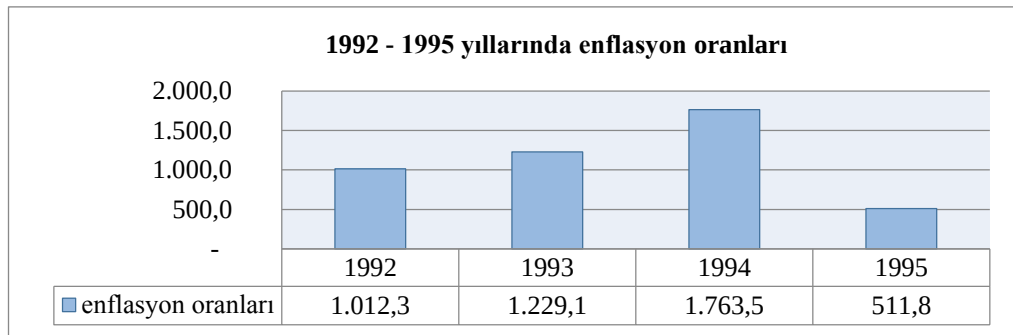
2.1.1. Ekonomik Çöküş ve Kaos Dönemi, 1991–1994 Yılları

Bu dönemin özelliği ülkede siyasi istikrarsızlığın mevcut olmasına rağmen aynı zamanda ülkenin kendi bağımsızlığını kazanmasıyla yeni bir sayfanın açılması, yeni ilişkiler ve dünyaya açılma politikasının uygulanmasıdır. Eski Sovyetler Birliğine üye ülkeler arasında siyasi ilişkilerin kopması, doğrudan ekonomik ilişkilerin kırılmasına sebep olmuştur. Bu dönemde üretim yarıya kadar düşmüş, işsizlik tarih boyu kendisinin en yüksek oranına, yani %40–50’e kadar çıkmıştır. Bu dönemde, özellikle 1991–1992 yıllarında mali krizin yaşanması ile beraber uygulanan birçok program etkisiz olmuştur.

1992 yılında ‘Devlet Hazine Fonu’ yaratıldı ve burada kısa bir süre içinde 1.5 ton altın ve başka değerli madenler toplandı. Sonuç itibarı ile 1993 yılının sonlarına doğru gelindiğinde ise Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankasının yabancı para rezervleri 156 milyon Amerikan Dolarına kadar yükseldi (CESD, 2013).

Ekonomik açıdan bakıldığında 1991–1994 yıllarında ülke piyasa ekonomisine geçiş için mücadele etmekteydi. Liberalleştirme politikalarının uygulanması, merkez bankasının fiyat üzerinde kontrolü kaybetmesine neden olmuştur. Bu dönemde fiyatların keskin bir şekilde yükseldiği görülmüştür. Sonuç itibarı ile bu dönem Azerbaycan ekonomi tarihinde hiper enflasyon yılları olarak kayda geçmiştir.

Grafik 2: 1992-1995 Yıllarında Enflasyon Oranları

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası, (çevrimiçi),
<http://esasodi.cbar.az:9704/obiee>, 18 Eylül, 2015

Bu kısa dönem içinde birçok maliye ve ekonomi politikalarının uygulanmasına rağmen, bütçe açığı da yine diğer makro göstergeler gibi en yüksek

orana ulaşmıştı. Bu açığı kapatmak için Merkez Bankasının uyguladığı politika para emisyonu alternatifi idi. Bu da fiyat üzerinde kontrolün kaybedilmesine neden olmakla beraber enflasyonu hızlandırıyordu. Merkez Bankası o zamanlar Maliye Bakanlığının alt birimi olarak faaliyet göstermekteydi ve bunun, piyasa ekonomisine geçmeyi hedefleyen bir ülke için oldukça yanlış bir yönetim şekli olduğu söyleye bilinir. Yabancı sermaye yatırımları belirtilen yıllarda 0 manat veya dolar hacmindeydi. Yani ülke, yabancı sermaye açısından yoksul bir dönem geçirmekteydi.

Sonuç olarak bu dönem için söyleyeceklerimiz, bağımsızlık kazanıldıktan sonra uygulanan yanlış politikalar sonucu bütçe açığının GSYH'a oranı %13, devlet borçlarının ise %55–60'a kadar yükselmesidir. Bütçe açıklarını kapatmak için Merkez Bankası tarafından uygulanan emisyon politikaları, yerli paranın dolar karşısında 245 defa değer kaybetmesine neden oldu. İşsizlik oranının birkaç defa artması da yanlış politikaların sonucu olarak kabul edilebilir. O dönemde sanayinin tamamen durması, tarım sektöründe istihdam oranlarının ülke genelinde yükselmesine sebep olmuştur. Fakat bu tarım sektörünün gelişmesi değil de aksine diğer sektörlerdeki istihdam oranlarının düşmesi ile ortaya çıkan bir sonuçtur. Çalışanların %34'ü tarım sektöründe istihdam edilmekteydi. Devlet İstatistik Komitesinin 1991 ve 1994 yıllarındaki verilerine göre sanayide istihdam edilenlerin oranı %16, üçüncü en büyük istihdam alanı olarak ise eğitim ve sosyal çalışma sektörleri öne çıkmaktadır⁴. Tüm bu zorluklara rağmen, Azerbaycan, eski Sovyetler birliği ülkelerinden daha ağır ekonomik krizlerle yüzleşmiş olsa bile, yine kendi durumunu diğerlerine kıyasla daha iyi bir şekilde düzeltmeyi başarmış ilk ülke oldu. Tabii ki, bütün bunlar sonraki dönemlerde yapılan çalışmalar sonucu ulaşılan başarılarıdır.

⁴ Daha fazla bilgi için: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi)
<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=2&lang=az4>, 18 Şubat, 2015

2.1.2. İstikrar ve Piyasa Ekonomisine Geçiş Dönemi, 1995 – 2003 Yılları

Bu dönemden itibaren reformların uygulanması ve hayata geçirilen ekonomik politikalar kısa sürede olumlu sonuçlarını vermeye başlamıştı. 1994 yılında yasal düzenleme ile Manat ülke ekonomisinde tek değişim aracı, yani ülkenin resmi parası olarak kabul edildi. Daha sonra Merkez Bankasının bağımsız bir kurum gibi ülkenin para politikasını belirleyip uygulaması, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu ile kurulan ilişkiler makroekonomik istikrarın sağlanmasına yardımcı olmuştur. Enflasyon üzerinde kontrol sağlanmış, bütçe açığı hızla düşerek GSYH'a oranı %2'e kadar inmiştir. 1994 yılının Eylül'ünde 'Asrın Anlaşması'nın imzalanması ve 1995 yılında ilk Milli Anayasanın parlamentoda kabul edilmesi, piyasa ekonomisine geçişin temel şartlarını oluşturmakla beraber, yabancı sermayenin ülkeye gelmesi için ekonomik ve siyasi şartların cazip duruma gelmesine de zemin yaratmış oldu. 'Asrın Anlaşması' diye tarihe geçen bu anlaşma, petrol hasılatı ve ihracatının yapılması üzerine dünyanın önde gelen büyük enerji ülkesi şirketlerinin Azerbaycan'la ortak anlaşmasıdır. Bu ülkeler arasında ABD, İngiltere, Rusya, Türkiye, Norveç, Japonya ve Suudi Arabistan'ın olduğunu görmekteyiz. Bu ülkeleri temsil eden Amoco, BP, McDermott, Unocal, SOCAR, Lukoil, Statoil, Exxon, TPAO, Pennzoil, Itochu, Ramco, Delta gibi şirketler projenin gerçekleşmesi için yatırımlarını ülkenin enerji sektörüne yönlendirilmesi hususunda anlaştılar. Proje çerçevesinde ülke ekonomisine yapılan yatırımların hacmi 7.4 milyar dolara kadar ulaşmıştır (CESD, 2013). Enerji sektöründen sağlanan gelirler önümüzdeki yıllarda hem ekonominin kalkınması için, hem de devlet bütçesinin gelirleri açısından önemli rol oynamıştır. Milli ekonominin gelecekte hangi yönde şekilleneceği bu dönemde yapılan yatırımlar ve alınan kararların sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Artık ülke için yeni bir çağ başlamıştı. Geçmişten kalan ve Sovyetler dönemine dayanan ekonomik düşünce şekli yeni dönemde kendi yerini modern ekonomiye vermeye başladı. Piyasa ekonomisinin talepleri gereğince devletin ekonomiden çekilmesi, özelleştirme, özel mülkiyetin korunması ve desteklenmesi,

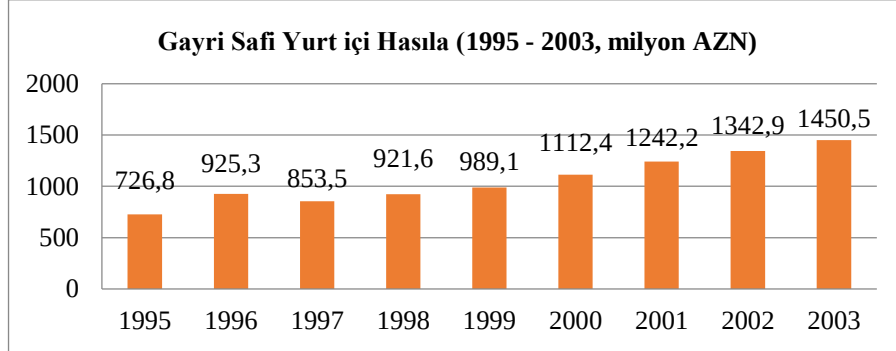
vergi ve gümrük alanında yeniden düzenlemelerin yapılması ve politikaların uygulanması dönemin talep ettiği politikalar olarak öne çıkmaktaydı. Bu dönemde de tarım sektörü hala ülke ekonomisi için, özellikle çalışanların büyük oranını istihdam etmesi açısından önem arz etmekteydi. Sektörde durgunluğun giderilmesi ve kalkınmanın gerçekleşmesi için toprak vergisi hariç tüm faaliyetler beş yıllık süreliğine vergi muafiyetine tabi tutuldu (CESD, 2013).

İlk yıllarda Devlet Bütçesinin yeterli kaynağa sahip olmaması, aynı zamanda piyasa ekonomisi şartlarında mali yönetim tecrübesinin yetersizliği uluslararası finans kuruluşları ile yürütülen çalışmalar sonucunda kısmen aşılmıştı. Özellikle Dünya Bankası ile karşılıklı ilişkiler, alt yapı çalışmalarının sürdürülmesi için önemli bir rol oynamış oldu. EBRD, IFC, IMF, IBRD, UN, ECO gibi kuruluşlar, bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren ülkenin iş birliği yaptığı ve makro ekonomik istikrarın sağlanmasında destek aldığı önemli kuruluşlardır (Kafkas Üniversitesi, 2007).

18 Eylül 1992 yılında Azerbaycan'ın IMF'ye tam üye olarak kabul edilışinden sonra 117 milyon SDR⁵ hacminde yatırımın ülkeye gelmesi karara alındı ve bu da yabancı yatırımların Azerbaycan ekonomisine yönelmesi için elverişli şartları oluşturmuştu. İlk kredi 1995 yılında 44 milyon ABD doları olarak ayrıldı⁶. Bu kredinin ekonomi açısından iki büyük önemi vardı: Birincisi yabancı yatırımların ülkeye akmasına yardımcı oldu, ikincisi ise ekonominin harekete geçmesi için lokomotif rolünü oynamış oldu. İstikrar ve piyasa ekonomisine geçiş dönemi olarak ele aldığımız 1995–2003 yıllarında Azerbaycan ve IMF arasında sağlanan iş birliği istikrarın ve kalkınmaya yönelik politikaların uygulanmasında en önemli etken olmuştur.

⁵ **SDR**, IMF'nin üye ülkelerin mevcut resmi rezervlerine katkıda bulunmak amacıyla 1969 yılında oluşturduğu uluslararası bir rezerv varlığıdır. Özel Çekme Hakları üye ülkelere IMF kotalarıyla orantılı olarak tahsis edilir. SDR aynı zamanda IMF'nin ve diğer bazı uluslararası kuruluşların hesap birimi, (çevrimiçi) <https://www.imf.org/external/np/sec/pr/1995/pr9558.htm>, 17 Şubat 2016.

Grafik 3: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (1995-2003, Milyon AZN)

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=1&lang=az>, 21 Eylül 2015

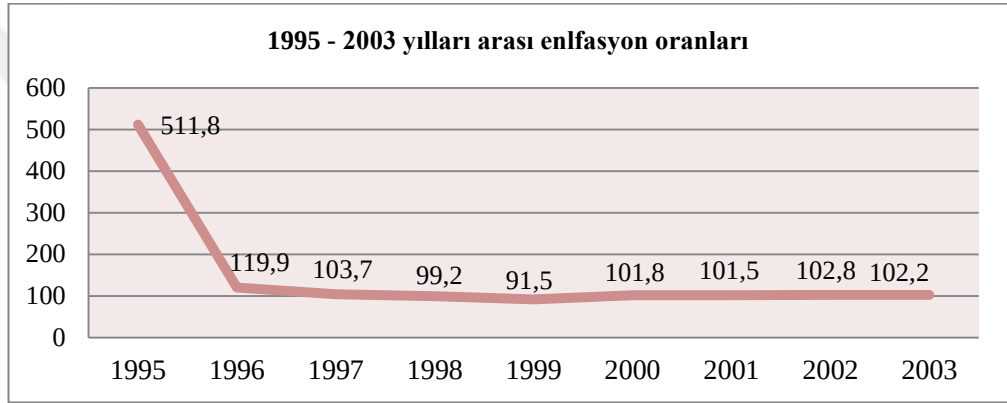
Azerbaycan ve IMF iş birliğini kronolojik olarak aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1. 19 Nisan 1995 – ilk kredinin alınması;
2. Kasım 1995–IMF’den 132 milyon USD kredinin alınması, bu kredinin amacı 1995–1996 yıllarında Azerbaycan’da finans sektörünün yeniden yapılandırılması, sıkı kredi politikasının uygulanması, ekonomide cereyan eden hiper enflasyonun kontrol altına alınması için para politikasının uygulanmasına yönelikti.
3. Aralık 1997–IMF’den, 1998 yılında makro ekonomik istikrarın sağlanması ve enflasyonun daha da aşağıya çekilebilmesi için 64 milyon doların kredi olarak alınması;
4. Ocak 1999–Enerji fiyatlarının 1998’te düşüş yaşaması petrol zengini ülkeler açısından ve aynı zamanda Azerbaycan için olumsuz sonuçlara neden olmaktaydı. Özellikle ülkenin ihracatının petrol ve doğal gaz üzerine yoğunlaştığını düşünürsek, acil olarak makro istikrarı sarsacak sonuçların giderilmesi için önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu sebeplerden dolayı, yapısal reformların ve kamu sektöründe istikrarın devam ettirilmesi için IMF’den 112 milyon dolarlık yeni kredi alındı.
5. Temmuz 2001–Yoksulluğun azaltılması ve ekonomide büyümenin gerçekleştirilmesi, özellikle enerji sektörü dışında kalan sektörlerin

geliştirilmesi programı ve makro ekonomik istikrarın sürdürülmesi için IMF'e 100 milyon dolar daha borçlanıldı (IMF, 2001).

Görüldüğü üzere IMF ile Azerbaycan hükümetinin birlikte yürüttüğü programlar Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra ülkenin ayağa kalkabilmesi için önemli olmuştur. Bu iş birliği yalnızca ekonominin kalkınması için değil, aynı zamanda finans ve bankacılık sektörünün de yeniden yapılandırılmasına yardımcı olmuştur.

Grafik 4: 1995 - 2003 Yılları Arası Enflasyon Oranları

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası, (çevrimiçi),

<http://esasodi.cbar.az:9704/obiee>, 3 Ekim 2015

Grafikten anlaşıldığı üzere, ülkede enflasyon oranları 1995 yılında %511,8'den 2003 yıl sonuna kadar %102,2'e düşmüştür.

Azerbaycan Cumhuriyetinin bağımsızlığından bugüne kadar ilişkilerinin kurulduğu en önemli ikinci finans kuruluşu Dünya Bankasıdır. Şöyle ki, bu kuruluşla ilişkilerin temeli üç boyutta yürütülmektedir (Özgürlük Sonrası Azerbaycan ve Dünya Bankası İlişkileri, 2003):

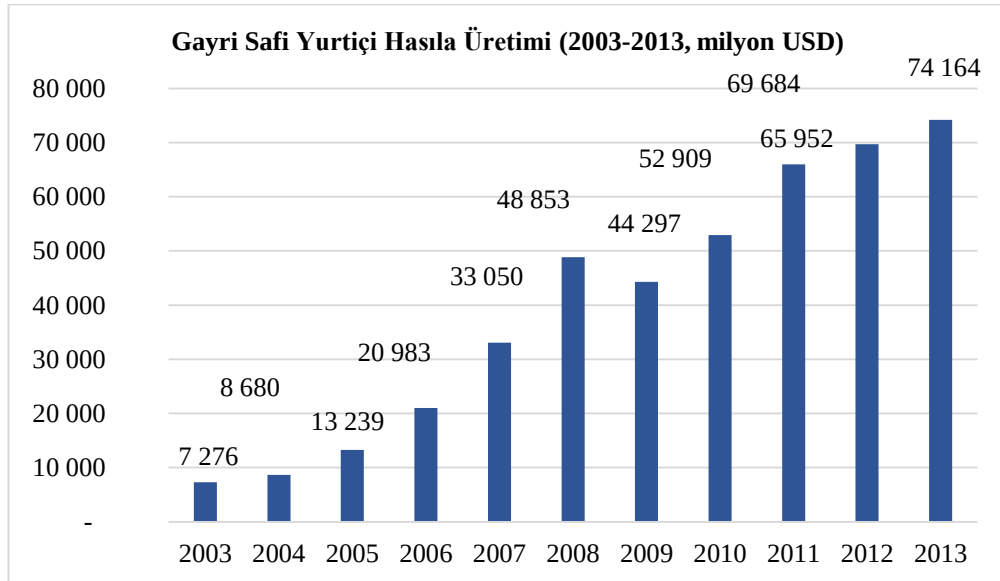
1. Ülkede gelişim ve istikrar için ekonomik politikaların hazırlanıp sunulması,
2. Bütçe finansmanı ile dış borçlanmanın koordineli bir şekilde yürütülmesi için tekliflerin hazırlanması,
3. Farklı yatırım projelerinin uygulanması için yeni tekliflerin hazırlanması.

Azerbaycan’da alt yapı projeleri Dünya Bankasının ÷lkedeki proje ve yatırım teklifleri doğrultusunda koordineli bir şekilde y÷r÷t÷lm÷řt÷r. Özellikle doğal gaz, elektrik, su sistemlerinin kurulması, sağlık sekt÷r÷ ve eğitim, yoksullukla m÷cadele ve petrol rezervlerin kontroll÷ bir şekilde kullanılması gibi bir÷ok alanlarda projeler beraber uygulanmıştır. Azerbaycan D÷nya Bankası üyesidir ve 1992’den 2002 yılına kadar bu kuruluştan alınan kredilerin toplam hacmi 531 milyon dolar olmuştur. Asya Kalkınma Bankası (ADB), İşlam Kalkınma Bankası gibi kuruluşlar da ÷lkenin milli ekonomisinin gelişimi adına yapılan çalışmalarda önemli ortaklar olmuşlardır.

2.1.3. ÷lke Ekonomisinin Hızlıca Büy÷mesi: 2003–2013 Yılları

2003 yılından itibaren ekonomide yeni bir dönem başlamıştı. ÷lkenin ekonomi politikasında izlenen yol, petrol ve petrol ürünleri üretiminin ağrılık kazanması, enerji end÷strisinin gelişmesi olarak tanımlanmaktadır. Petrol hasılatının hızla artması aynı zamanda bu ürünlerin dış piyasalara ulaşımını zorunlu kılmıştır ki, bu da ulaşım sektörünün gelişmesi için imkanlar sunmuştur. Aşağıdaki grafikte bu dönem içinde üretilen GSYH gösterilmiştir:

Grafik 5: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Üretimi (2003-2013, milyon USD)

Kaynak: Devlet İştatistik Komitesi Raporları, (evrimii),

<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=1&lang=az>, 10 Ekim 2015

Grafikten de anlaşıldığı üzere 2003'dan 2013'e kadar ekonomide üretilen GSYH'nın yıllık hacmi 8 kat artmıştır. Bu artışın asıl nedeni doğrudan enerji sektöründeki üretim hacminin artmasıdır. Aşağıdaki tabloda ekonomide üretilen GSYH'nın sektörel dağılımı verilmiştir:

Tablo 1: Sektörel GSYH'nın Genel Üretimde Payı

<i>Sektörel Yıllar</i> <i>GSYH</i> <i>Üretiminin toplam</i> <i>Üretimde payı, %</i>	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Tarım</i>	13.38	11.74	9.83	7.42	7	5.88	6.53	5.91	5.37	5.47
<i>Bankacılık ve Finans</i>	1.28	1.45	1.49	1.39	2	1.87	2.28	1.27	1.45	1.51
<i>İnşaat</i>	15.29	16.43	11.58	9.94	9	9.09	9.88	10.80	10.92	13.0
<i>Turizm</i>	0.50	0.66	0.61	0.56	1	0.81	1.05	1.13	1.54	1.91
<i>İmalat Sanayisi</i>	9.30	8.85	6.97	6.04	5	4.97	5.90	5.13	4.22	4.36
<i>Sosyal Hizmetler</i>	10.98	11.02	8.81	8.23	6	7.63	11.39	10.71	10.06	10.4
<i>Ulaşım</i>	8.29	7.71	5.76	4.87	6	5.42	7.32	6.00	5.40	5.78
<i>Bilgi ve iletişim teknolojisi</i>	2.47	2.47	2.25	2.07	2	1.67	2.03	1.99	1.68	1.82
<i>Enerji endüstrisi</i>	30.88	32.10	46.17	53.87	58	56.8	46.5	50.09	52.68	48.6

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi raporları, (çevrimiçi),

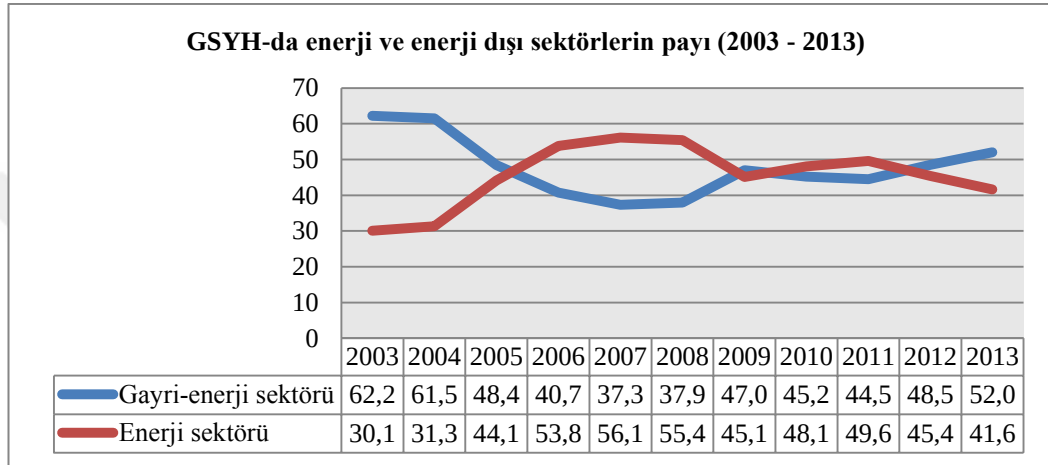
<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=1&lang=az>, 10 Ekim 2015

Tabloyu incelediğimizde, Tarım sektörünün GSYH üretimde payının her geçen sene daha da azaldığı, 2003 yılında %13'lük bir orandan 2012'de %5.47'e düştüğü görülmektedir. Diğer sektörlerde de aynı şekilde 2003–2012 yılları arasında

%50'e kadar düşüş yaşanmıştır. Enerji endüstrisinin ise %30.88'den %48.62'e kadar büyüme gerçekleştirdiği görülmektedir.

Ayrıca, ülkede üretilen GSYH'da genel olarak enerji ve enerji dışı sektörlerin payı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir:

Grafik 6: GSYH'da Enerji ve Enerji Dışı Sektörlerin Payı (2003–2013)

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi),

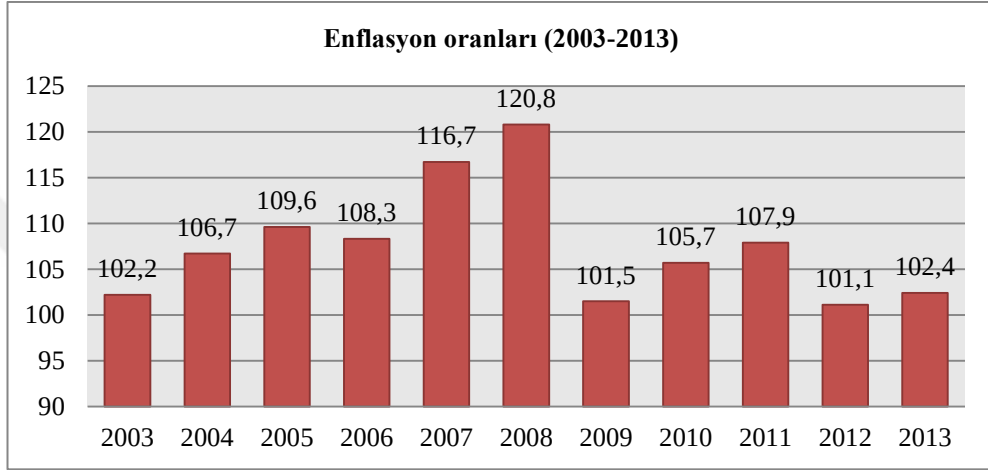
<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=1&lang=az>, 1 Kasım 2015

Grafikten de görüldüğü üzere 2003 yılına gelindiğinde ülkede üretilen GSYH'da en büyük payı enerji dışı sektörler oluşturmaktaydı. Geçmiş yıllarda ülkenin enerji sektörüne yatırılan yabancı sermayenin getirisi artık bu yıldan itibaren kendini göstermekteydi, şöyle ki 2003 yılından itibaren enerji sektörünün hızlıca gelişmesi, ülke ekonomisinin seyrini bu yönde değiştirmeye neden oldu. Azerbaycan'da üretilen GSYH'nın yıllara göre hızlıca artması ile beraber, aynı zamanda enerji sektörünün ekonomide payı da yükselmeye başladı. Bu yükseliş 2009 yılına kadar devam etti. 2007–2008 yıllarında ise Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan ve dünyaya yayılan krizin sonucu olarak ülke ekonomisinde bir daralma söz konusu olmuştur. Diğer yandan da enerji fiyatlarında yaşanan düşüşlerin bu sektörün GSYH'da mevcut payının azalmasına sebebiyet vermiştir. Hükümetin enerji dışı sektörlerin gelişmesine yönelik bazı çalışmaları da bu sektörün üretim hacminin artmasına yardım etmiştir. 2010 yılından itibaren enerji dışı sektörlerin GSYH payı

yükselmeye başlamıştır. Günümüze kadar ise, enerji sektörünün GSYH’da ağırlığı yerini enerji dışı sektörlere bırakmıştır.

2007-2008 yıllarında yaşanan krizin sonuçlarını ülkenin enflasyon oranlarında da görmek mümkündür:

Grafik 7: Enflasyon Oranları (2003-2013)

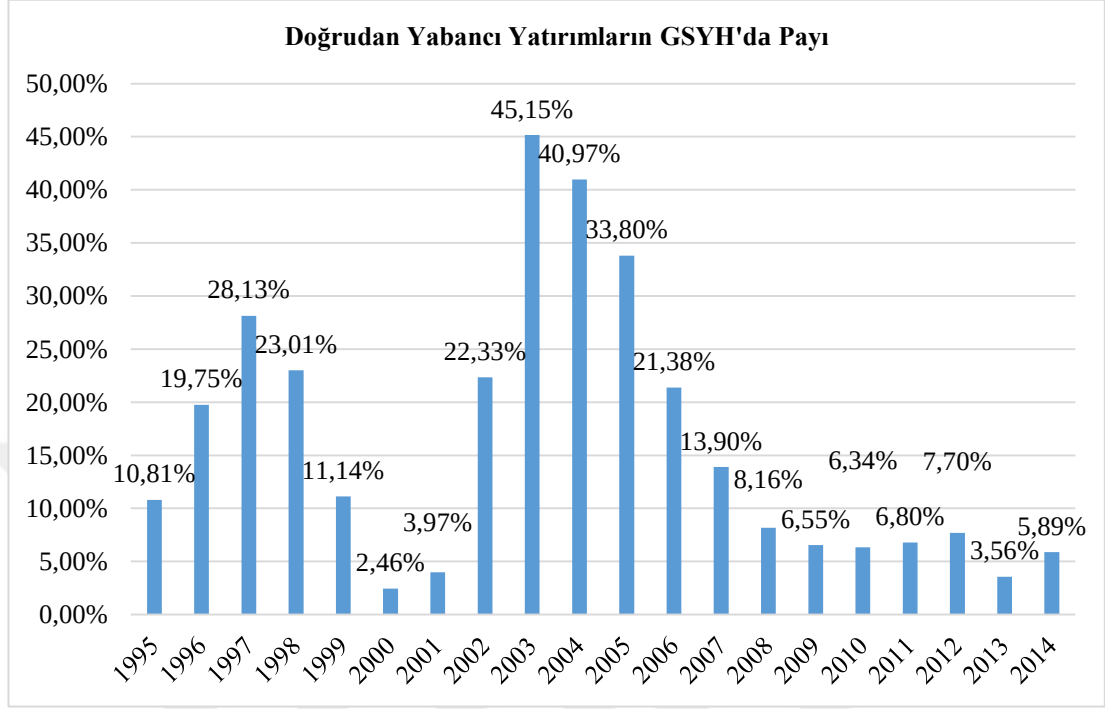

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası, (çevrimiçi),

<http://esasodi.cbar.az:9704/obiee>, 1 Kasım 2015

Bağımsızlık kazanıldıktan sonra ülke ekonomisi için, özellikle 1991–1994 yıllarında önemli bir gelişmeden söz edilmesi imkansızdı. Bunun nedeni eski Sovyetler Birliği’nde merkezi yönetimle kontrol edilen bir ekonomiye sahip ülkenin yeni bir sisteme, yani piyasa ekonomisine geçiş zamanı belirsizliklerin mevcut olmasıdır. Diğer taraftan, yapılan bazı reformların ve girişimlerin sonuçları kendisini önümüzdeki yıllarda gösterecekti. Ülkelerle yapılan ikili ve çok taraflı anlaşmaların sonucu olarak 1995 yılından itibaren ülkeye yabancı sermaye akımları başlamıştır. Aslında bu sermayelerin çoğu enerji sektörüne yönelmiş olsa bile, yine de ekonominin canlanması, ülkenin ödemeler dengesindeki bozuklukların giderilmesinde önemli rol üstlenmiştir. Ekonomik büyümenin ardından 1998 yılında bölgede, özellikle Rusya Federasyonu’nda krizin patlak vermesi etkisini Azerbaycan’da da göstermiş ve yabancı sermaye akımlarının azalmasına neden olmuştur.

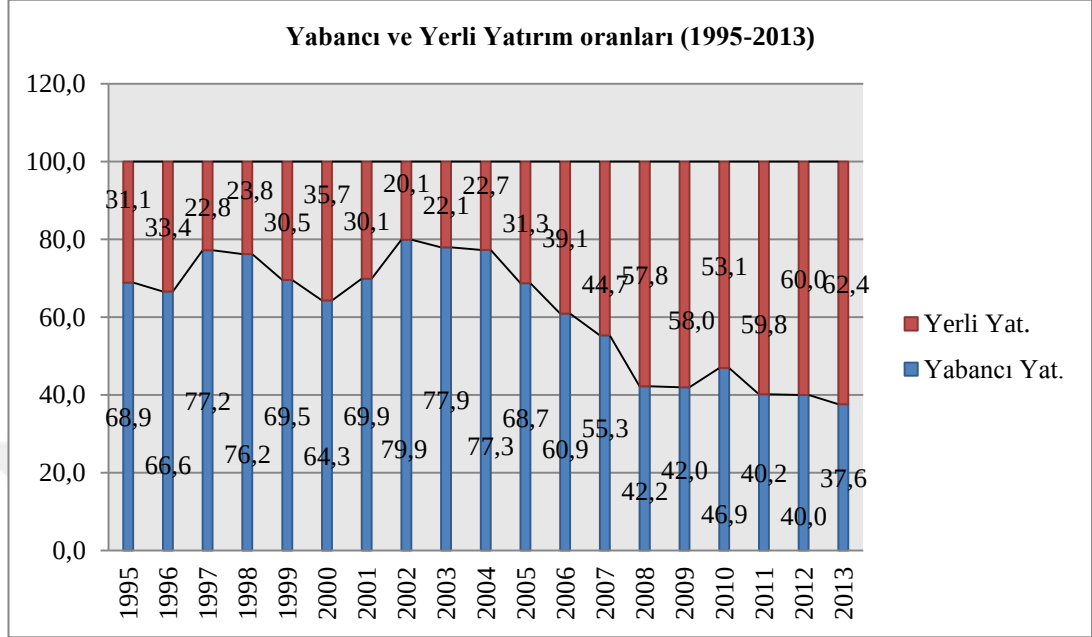
Grafik 8: Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYH'da Payı, 1995-2014

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi), <http://www.stat.gov.az/source/finance/>, 10 Kasım 2015

2000 yılından itibaren doğrudan yabancı yatırımların hacminde yükseliş görülmektedir. Vergi oranlarının düşürülmesi, yabancı yatırımcıların menfaatini korumaya yönelik kanunların hazırlanması ülkeye gelecek olan yabancı yatırımlar için büyük avantajlar sağlamış oldu. Sonuç olarak 2001–2005 yılları arasında ekonomiye yönelen yatırımların %70'i yabancı sermaye, %30'u ise yerli sermayenin toplamından oluşmaktaydı. Bu dönemde yine yatırımların büyük bir kısmı enerji sektörüne, ikinci sırada inşaat ve daha sonra ise diğer sektörlerle yönelmekteydi. 2007 yılında dünyanın yeni bir finans krizi ile yüzleşmesi, 2007–2010 yıllarında ülkeye gelen yabancı yatırımların hacminde azalmalara neden olmuştur. Bu dönemde hükümetin uyguladığı yatırım politikası yerli yatırımların yabancı yatırımlardan daha fazla olması yönündeydi. Devlet Bütçesi gelirlerinin bir kısmı yatırımlara yönlendirildi ve bu oran her yıl daha fazla artış göstermekteydi. 2013 yılına gelindiğinde ise, ekonomiye yapılan yatırımların %62.4'ü yerli yatırımlar, %37.6'ı yabancı yatırımlardı:

Grafik 9: Yabancı ve Yerli Yatırım Oranları (1995-2013)

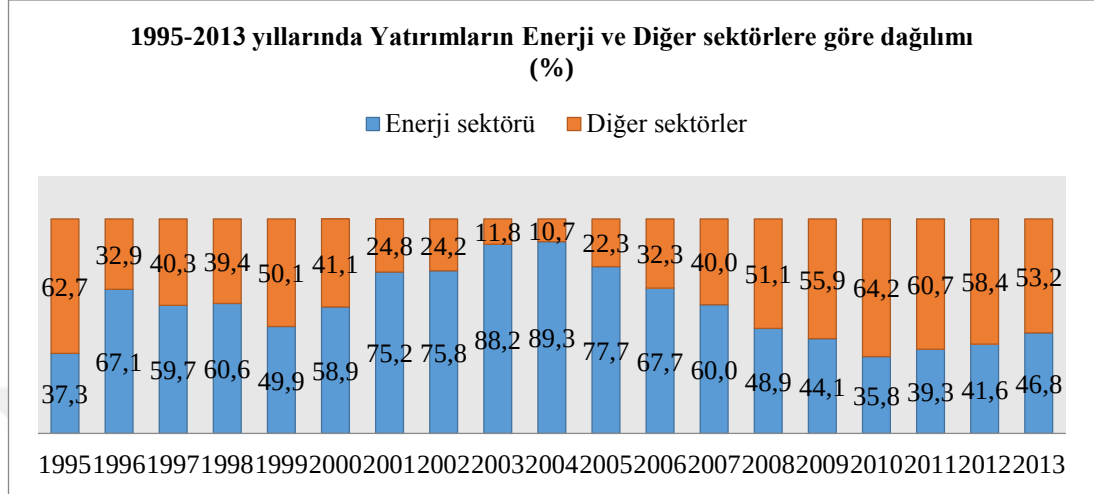

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi), <http://www.stat.gov.az/source/finance/>,

11 Kasım 2015

1995 yılında yatırımların hacmi 375.1 milyon AZN (GSYH'nın %51'i kadar) olmasına rağmen, 2013 yılına gelindiğinde bu rakam 10,540.9 milyon AZN (GSYH'nın %18'i kadar) oldu, yani yatırımların hacmi geçen yıllara göre 27 defa artmıştır (Merkez Bankası, 2015). Bununla beraber, yatırımların GSYH'da oranına baktığımızda ise %51'den %18'e kadar düşüş gerçekleştiği görülmektedir. Yabancı yatırımların en çok yöneldiği sektör yine de enerji sektörü olmuştur. Bu da doğrudan ekonomide üretilen GSYH'da bu sektörün payını daha yüksek tutuyordu.

Grafik 10: 1995-2013 Yıllarında Yatırımların Enerji ve Diğer Sektörlere Göre Dağılımı (%)

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi), <http://www.stat.gov.az/source/finance/>, 11 Kasım 2015

Grafikten de görüldüğü üzere, enerji sektörüne (petrol ve doğal gaz) yapılan yatırımlar toplam yatırımların 1995 yılında %37.3 oranına eşit olmuştur. 2004 yılında ise bu oran %90'a kadar yükselmiş, 2005 yılından itibaren ise bu sektöre yapılan yatırımların oranı her sene daha da azalan bir seyir izlemiştir. Yukarıda verilen iki grafikten elde edilen sonuçlara göre, ülkeye yapılan yabancı yatırımlarla enerji sektörüne yapılan yatırımlar arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Başka bir ifade ile, yabancı yatırımların azaldığı bir dönemde, enerji sektörüne yapılan yatırımların da azaldığı, dolayısı ile, yerli yatırımların diğer sektörler yöneldiği sonucuna varılmaktadır.

2.2. Ekonomide Sektörlerin Yapısı ve 1991–2013 Yılları Arasındaki Gelişim Süreçleri

2.2.1. Tarım sektörü

Bu sektör iş gücünün en yoğun olduğu sektör olarak bilinmektedir. Hükümetin bu sektöre uyguladığı yoksulluğun azaltılması ve sosyal – ekonomik anlamda yaşam kalitesinin yükseltilmesi ile ilgili birçok program olumlu sonuçlara ulaşmıştır. Devlet İstatistik Komitesinin beyanlarına göre 2000–2008 yılları arasında bu sektörde büyüme kaydedilmiştir. Fakat gösterilen dönemin sonlarına doğru dünya genelinde ekonomik krizin yayılması Azerbaycan’da da kısmen etkisini göstermiş, bu sektörde GSYH hacminin azalmasına sebep olmuştur. 2004 yılında Azerbaycan hükümeti ile Dünya Bankası arasında imzalanan “Tarım Sektörüne Yatırım” projesi gereği, ülkede faaliyet gösteren bankaların 78 şubesi küçük ve orta işletmelere kredilerin verilmesi amacı ile proje kapsamına alınmıştır. ‘Gıda ve Tarım Örgütü’nün (FAO) raporlarına göre, Azerbaycan, bu bölgede diğer ülkelere göre ekonomik krizden en az etkilenen ülke olarak belirlenmiş ve yine aynı örgütün raporlarına göre Azerbaycan açlık oranına göre, mesela zorunlu günlük yaşam gıdasına göre en az zorluk çeken ülke olarak belirlenmiştir (FAO, 2011). 2009 yılından sonra Azerbaycan hükümetinin uyguladığı bazı devlet programları bu sektörün performansı açısından, özellikle işgücünün istihdam edilmesi yönünden etkili olmuştur. Bu programlar aşağıda belirtilmiştir:

- a. *Bölgelerin Sosyal – Ekonomik Gelişimi Devlet Programı 2009–2013,*
- b. *Yoksulluğun Azaltılması ve Azerbaycan’da İstikrarlı Gelişim Devlet Programı,*
- c. *Azerbaycan’da Toplumun Gıda Temininde Güvenirliğin Sağlanması, 2008–2015 Devlet Programı.*

Bu sektörde çalışanların oranı ülke genelinde toplam istihdam oranında en büyük paya sahip olsa bile, sektörün GSYH’da payı %4–5 kadardır. Uzmanların görüşüne göre bunun sebebi sektörde marjinal verimliliğin çok düşük olmasıdır. Üreticinin motivasyonu, piyasada rekabet eksikliği ve ihracat potansiyelinin küçük

olması sektörel gelişimi engellemektedir. Sermaye ve teknolojiye erişimin zor olması, üreticiler açısından önemli engel olarak tanımlanmaktadır. Yerli bir araştırma kurumunun⁷ raporlarına göre, hükümetin sektöre ayırdığı *sübvansiyonlar* sektörel GSYH üretimini olumsuz etkilemektedir. Bunun yerine derhal sübvansiyonlar durdurulmalı, hükümet harcamalarının *vergi muafiyetleri* ve *yatırımlar* şeklinde gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Çiftçilerin kendi mahsullerini araçlar yolu ile piyasaya çıkarmaları, onların üretimden sağladıkları gelirin çok düşük olmasına en büyük nedendir. Üreticilerin araçlarla değil, kendilerinin ürettikleri mahsulü piyasaya doğrudan çıkarabilmesi sektörün gelişmesi açısından önemli etken olacaktır. Verimli toprakların işgal altında olması, kişi başına üretilebilir toprak alanın az olması bu sektörün başka sorunları sırasındadır.

2.2.2. Finans ve Bankacılık sektörü

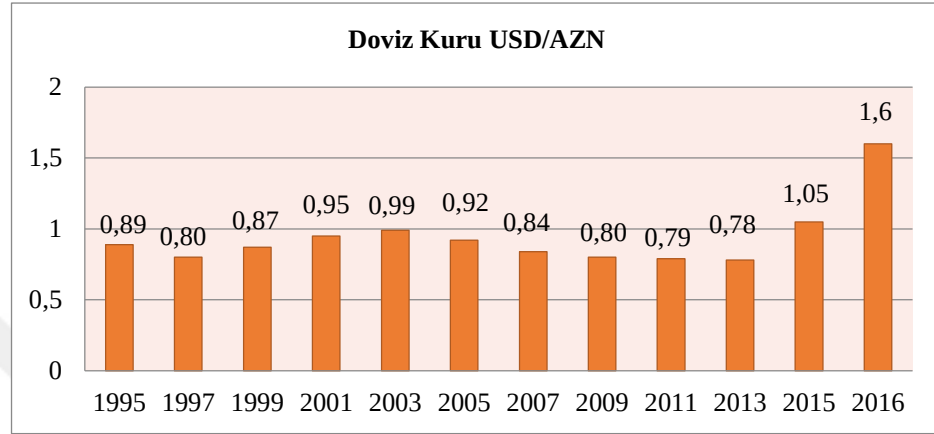
Azerbaycan'ın banka ve finans sistemi 1991 yılında SSCB'nin yıkılmasından sonra ülke ile beraber bağımsızlığını kazandı. O günden bu yana bankacılık sistemi iki kademeli bir oluşum halinde; ticari bankalar ve onların faaliyetlerini denetleyen ikinci kademe olarak Merkez Bankası şeklinde kurulmuştur. Bankacılık sektörünün gelişimini üç aşamada değerlendirebiliriz (Alili, 2013: 21):

- a. Birinci dönem 1990–2000 yıllarını kapsayan bir aşama olup öncelikle 12 Şubat, 1992 yılında Azerbaycan Milli Bankasının kurulması ile başlamaktadır. O dönemlerin başında Bankacılık sektörü ülke ekonomisinde etkin rol almamaktaydı. 1 Ocak 1994 yılında Azerbaycan Manatının ülke içinde tek değişim aracı olarak kabul edilmesi bu sektörün, özellikle Merkez Bankasının ülkede fiyat istikrarının sağlanmasındaki önemi daha fazla arttı. Doğal olarak bu değişim politikasının uygulanması ekonomide enflasyon oranının en yüksek orana ulaşmasına, dolayısı ile hiper enflasyonun yaşanmasına neden oldu. Böyle bir değişim politikası sürecinde Azerbaycan en büyük desteği Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankasından (WB)

⁷ Daha fazla bilgi için: Center for Economic and Social Development, (çevrimiçi), www.cesd.az

almış oldu. Bu dönemin özelliği bankacılık sektörünün temellerini geliştirmektir. Bu nedenle devletin bu sektöre desteği, özellikle kamunun bankacılık ve finans sektörüne erişimini kolaylaştırdığı görülmektedir.

Grafik 11: Döviz Kuru USD/AZN

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası, (çevrimiçi),

<https://www.cbar.az/other/azn-rates>, 17 Kasım 2015

- b. İkinci dönem 2005 yılından 2013 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. 2005 yılının başlangıcında enflasyon oranı en yüksek düzeye ulaşmıştı. Bunun nedeni petrol ihracatından ülkeye akan ‘Petrol Dolarları’nın psikolojik baskısı ile Merkez Bankasının Azerbaycan Manatının nominal değerini 1:5000 oranında değiştirmesi oldu (Alili, 2014: 21). Azerbaycan Merkez Bankasının uyguladığı kur rejimi ‘Müdahaleli Dalgalı Kur rejimi’ olup 2015 yılına kadar ABD dolarına Peg olunmuş (bağlanmış) bir rejimdi. 1995–1999 yılları arasında ülkedeki makroekonomik istikrarın mevcut olması nedeni ile USD/AZN döviz kurlarında AZN değerinin yüksek olduğunu grafikte görülmektedir. 2000–2005 yılları arasında ise hükümetin ülkede ihracat potansiyelini arttırmak için USD/AZN kurunda manatın hafif devalüasyonunu gerçekleştirdiği, 2006 yılından 2015’e kadar ise yeniden manatın değer kazandığını görülmektedir. Bunun en önemli nedeni petrol fiyatlarındaki yüksek artışın olmasıdır, yani 1 varil petrol dünya piyasalarında 110 dolara kadar satıldığı bir dönemde Manat Dolar karşısında daha da değer kazanmıştır. 2015 yılında petrol fiyatlarının 40–45 dolara kadar düşmesi ve ülkenin ödemeler dengesinin bozulması nedeni ile, Merkez Bankası 21 Şubat,

2015 yılında %34 oranında devalüasyon uygulamak zorunda kaldı (Merkez Bankası Duyurusu, 21 Şubat 2015). Hatırlatalım ki, ülkenin ihracatında %95'e kadar petrol ve petrol ürünleri yer almaktadır. Bu da, ülkeye gelen her 100 doların ortalama 95 dolarının enerji sektöründen geldiği anlamını taşır. 2007–2009 yıllarında bankacılık sektörü büyük gelirler kazanmakla beraber, uluslararası finans krizinin ortaya çıkması ile bu gelirlerde hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Fakat önceki dönemlerde bankaların sermayelerini arttırmalarına yönelik teşvikler kriz sonrası dönemlerde olası bir iç krizin engellenmesine yardım etmiştir.

- c. Üçüncü dönem 2014 yılından günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde aslında ülkenin bankacılık ve finans sektörünün nasıl hassas olduğu, sektörel büyümenin gerçekte neye bağlı olduğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Petrol fiyatlarında hızlı bir düşüşün yaşanması ülkenin finans sektörünü, özellikle bankacılık sektörünü kötü yönde etkilemiştir. Bankaların üst düzey yönetimlerinde aksaklıkların olması, kredi uygulama ve banka pozisyonlarının yönetilmesindeki bozukluklar ülkenin makro dengesinin bozulmasına yol açmıştır. 2015 yılında keskin devalüasyon uygulamasından önce, bankaların halka arz ettiği kredilerin geri ödeme gücünün analiz edilmeden piyasaya sürülmesi, özellikle kredilerin büyük bir kısmının yabancı para, yani dolarla ülke içinde arz edilmesi sonucunda yerli paranın %34'lük değer kaybetmesiyle önceden yabancı para cinsinden alınmış kredilerin geri ödenilmesinde büyük sorunlar yaşandığı görülmüştür. Diğer bir sorun ise, bankaların aktiflerinin yabancı parada, pasiflerinin büyük bir kısmının ise yerli parada olması ve bu aktiflerin devalüasyondan sonra sorunlu hale gelmesi, bankaların likidite sorunu ile yüzleşmesine, dolayısı ile finans sektörünün krize doğru ilerlemesine neden olmuştur. Belirtelim ki Devlet İstatistik Komitesinin raporlarına göre ekonominin ihraç ettiği mal ve hizmetlerin %94'ünü petrol ve doğal gaz oluşturmaktadır. Bu da şu demektir ki; ülkeye 'ithal' edilen dolar üç yoldan gelmektedir: bunlar, Devlet Petrol Fonu (SOFAZ), Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ve az bir kısmı, yani %5-6 oranında ise petrol dışı sektörlerdir. Özellikle Bankaların yabancı paraya olan

ihtiyaçları Merkez Bankası, SOFAZ ve SOCAR kanalı ile sağlanmaktadır. Petrol Fiyatları düşmeden önce Merkez Bankasının yabancı para rezervleri 31 Temmuz, 2014 yılında en yüksek düzeyine ulaşmıştı, bu rakam 15,193.4 milyon dolardı (Merkez B.). Fakat ülkeye dolar girişinin azalması ve SOFAZ'ın hem kendi yükümlülükleri hem de Devlet Bütçesi karşısındaki görevi gereği zaman zaman USD/AZN döviz alım-satımlarını durdurması, Merkez Bankasının ekonomiye açık piyasa işlemleri ile yaptığı müdahale sürecinde rezervleri hızla azalmıştır. En son verilere göre 31 Ocak 2015 tarihinde rezervlerin hacmi 12,680.8 milyon dolar, 30 Haziran 2015 tarihinde 8,520.2 milyon dolar, 30 Ekim 2015 tarihinde ise 6,834.6 milyon dolara kadar düşmüştür (Merkez Bankası, 2015). Görüldüğü gibi devalüasyondan önce Merkez Bankasının rezervleri aylık ortalama 1.5 milyar dolar azalmaktaydı. Aynı zamanda Devletin dış borç ve yükümlülüklerinin artması, ödemeler dengesinin bozulması, ülkede 21 Aralık 2015 tarihli ikinci bir devalüasyona gidilmesini zorunlu kıldı (Merkez Bankası duyurusu, 2015). Sonuç itibari ile SOFAZ'dan devlet bütçesine yapılan doğrudan transferlerin yıllık devlet bütçesi gelirlerinin ortalama %50-55 kadarını oluşturduğunu düşünürsek, Merkez Bankası ilk devalüasyonla bütçeye ek olarak %34'e kadar transfer olunacak suni değer yaratmış oldu (CESD, 2015). Bu üçüncü dönem bankacılık sektörü için aslında büyük sorunların çözülmesi yönünde hedefler koymaktadır. Merkez Bankasının 2015 yılı değerlendirme raporlarında geri ödenilmemiş kredilerin, başka bir ifade ile sorunlu kredilerin hacminin 1.3 milyar manatı geçtiği açıklanmıştır ki, bu rakam ülkenin bankacılık sektörü için tarihin en büyük geri ödenilmeyen sorunlu kredi hacminin göstergesidir.

CESD'nin 2014 raporlarına göre Merkez Bankasının uyguladığı para politikasının GSYH'a olumlu etkileri olmasına rağmen, maliye politikası açısından hükümetin 2003-2013 yılları arasında uyguladığı vergi muafiyetleri sektörel GSYH üretiminde etkili olmamıştır⁸. Azerbaycan'ın bankacılık sektörü Merkez Bankasının

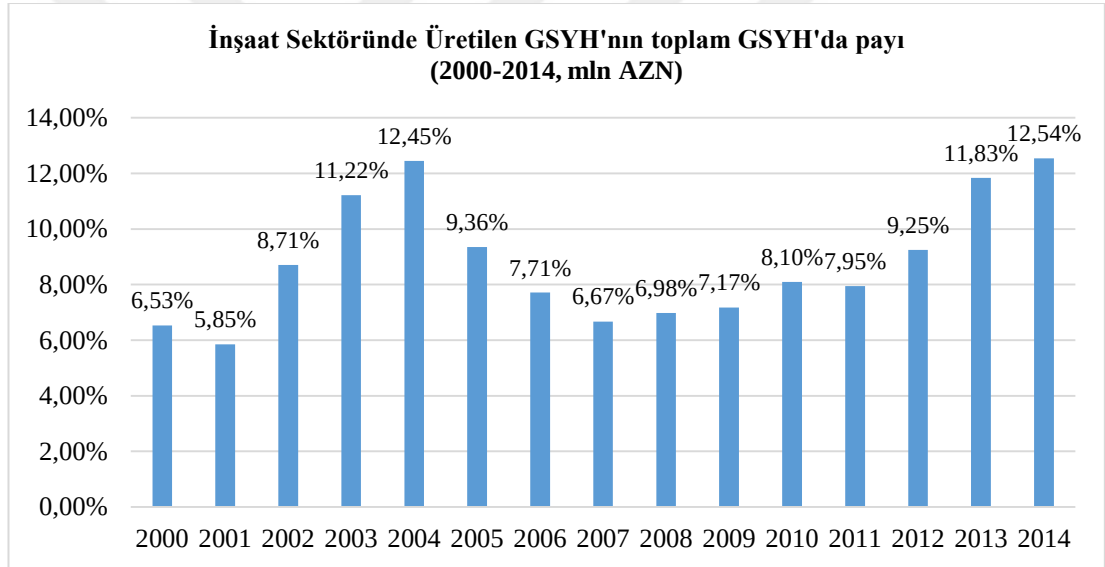
⁸ Daha fazla bilgi için: Center for Economic and Social Development, (çevrimiçi), http://cesd.az/new/?page_id=15, 1 Mayıs 2016

uyguladığı politika gereği muhafazakar bir sisteme sahiptir. Ülkede yabancı bankaların serbest faaliyeti için var olan engeller, yerli bankaların dünya piyasalarına entegre olamaması ve inovasyona yönelik kendi inisiyatiflerinin az olması, bu sektörün krizlere karşı dayanıklı olmasını daha da zorlaştırmaktadır

2.2.3. İnşaat sektörü

İnşaat sektörü GSYH üretiminde ekonomiye en büyük katkı sağlayan sektörlerden biridir. Bu sektörün ülke ekonomisinde yarattığı ilave değerin yıllara göre nasıl değiştiğini görmek için aşağıdaki grafiği incelemek yeterlidir:

Grafik 12: İnşaat Sektöründe Üretilen GSYH'nın Toplam GSYH'da Payı

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi),

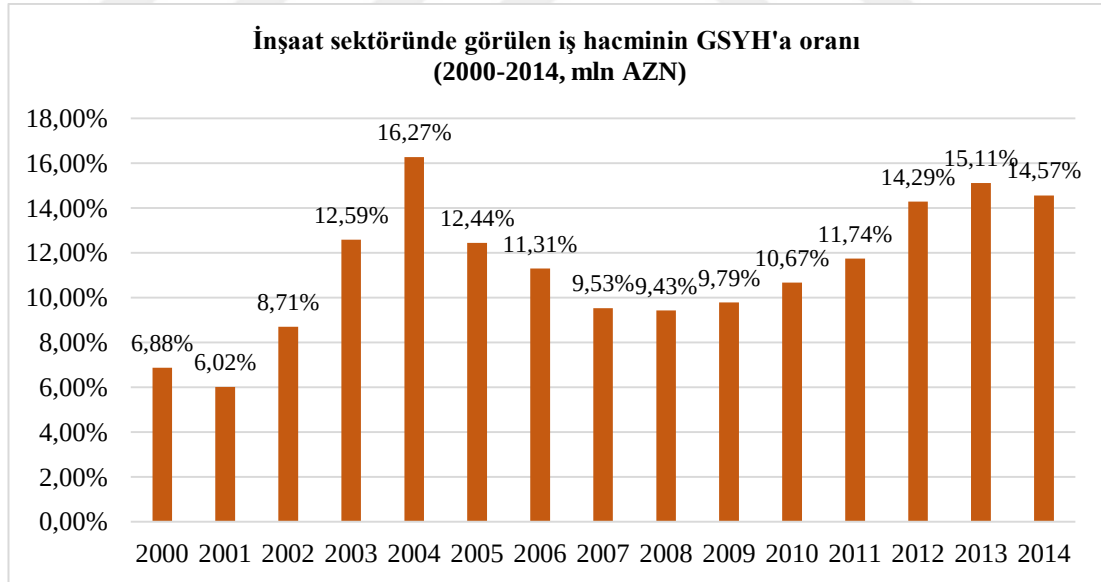
<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=1&lang=az>, 1 Aralık 2015

Grafikten de görüldüğü üzere inşaat sektöründe üretilen GSYH mutlak rakamlarla her yıl yükseliş trendi izlemiştir (2000-2014 yılları arasında sektörel GSYH üretimi milyon AZN ifadesinde 308.0 , 310.7 , 528.0 , 802.0 , 1062.1 , 1171.6 , 1445.5 , 1892.0 , 2800.3 , 2554.3 , 3439.7 , 4141.0 , 4993.9 , 6828.9 , 7397.1) 2009 yılında yaşanan düşüşler ise, 2007–2008 yıllarında gerçekleşen finansal krizin bir sonucudur. Bu dönemde sektörel yatırımın azalması ile beraber, ülke içinde satın alma gücünün zayıflaması, yabancı yatırımların hacminde de ülke genelinde azalma

görülmüştür. Bu sektör milli ekonominin diğer sektörleri ile kıyaslandığında, 2007 ekonomik krizinden en çok etkilenen sektör olmuştur. Yabancı yatırımcı ve tüketicilerin performansının düşmesi sektöre etkisini direkt olarak göstermiştir. Fakat 2010 yılından itibaren yeniden sektörel üretim hacmi yükselmiştir. Bunun da en önemli sebeplerinden biri bu sektörde marjinal verimliliğin yüksek olmasıdır. İster yabancı yatırımcıların, isterse de yerli yatırımcıların çoğu enerji sektöründen sonra en çok bu sektöre yatırım yapmaktadırlar.

Grafik 13’de yıllara göre inşaat sektöründe yapılan iş hacmi veya üretilen sektörel GSYH gösterilmiştir. Görüldüğü üzere 1995 yılından itibaren üretilen hizmetin veya görülen işin hacmi yükseliş göstermekle beraber yalnızca 2008–2009 yıllarında düşüş yaşanmıştır. Bunun da nedeni bilindiği üzere o yıllarda uluslararası finans krizinin yaşanmasıdır. Daha sonralar yine sektörde görülen iş hacmi artarak 8.5 milyar AZN’i geçmiştir.

Grafik 13: İnşaat sektöründe görülen iş hacminin GSYH'a oranı

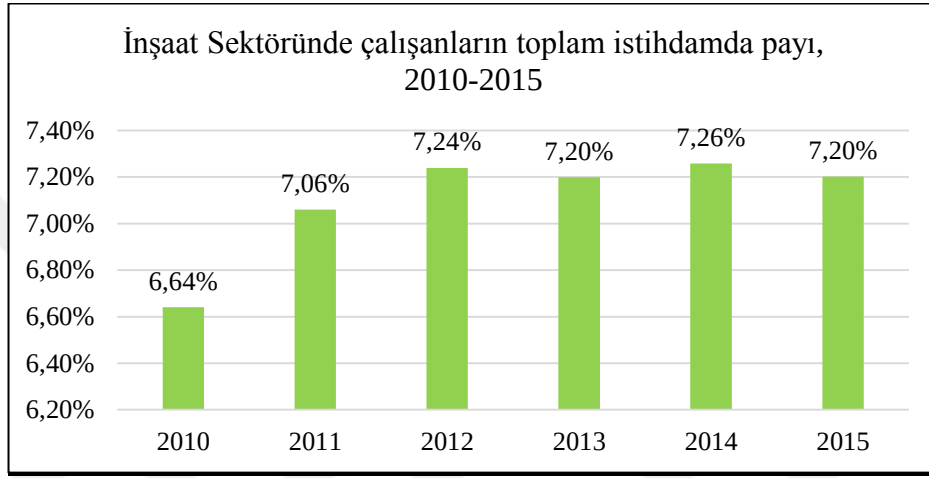
Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=4&lang=az>, 1 Aralık 2015

1995–1999 yılları arasında ülke ekonomisinin yeniden yapılandırılması yönünde atılan adımlar 2000 yılından sonraki bir dönemde olumlu sonuçlar göstermesi ile beraber, ilk yıllarda ekonomide yaşanan durgunluk, işçilerin sektörler

arasında yer değişmesi veya transfer olunması doğal olarak yaşanmıştır. Bu zaman inşaat sektöründe çalışanlar diğer sektörlerle, özellikle tarım sektörüne yönelmişlerdir. Daha sonralar inşaat sektörüne yapılan yatırımlar üretilen hizmetin ve görülen iş hacminin yükselmesine sebep olmakla birlikte, bu sektörde istihdam edilen işçi sayısının da artmasına neden olmuştur.

Grafik 14: İnşaat Sektöründe Çalışanların Toplam İstihdamda Payı

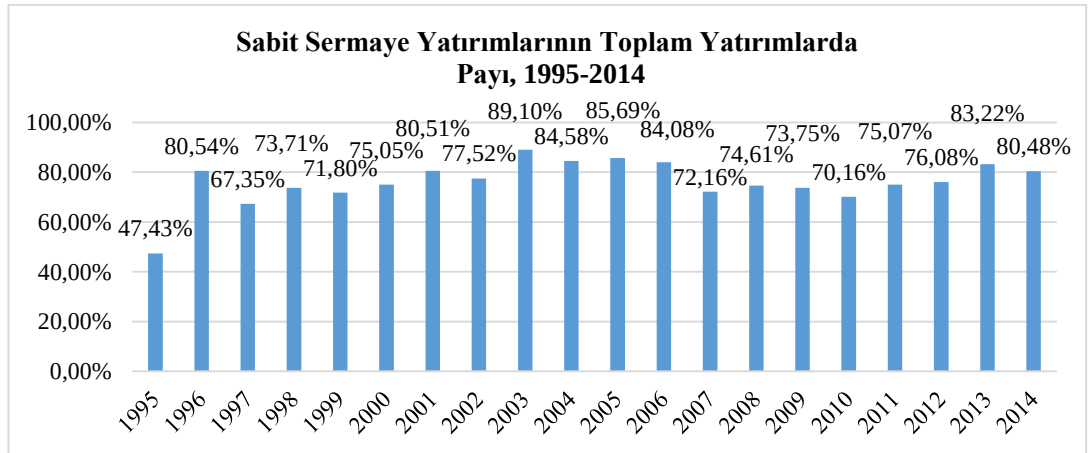

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=4&lang=az>, 3 Aralık 2015

İnşaat sektöründe sabit sermayeye yönelmiş yerli ve yabancı yatırımların toplam yatırımlardaki payı Grafik 15’te gösterilmiştir.

Grafik 15: Sabit Sermaye Yatırımlarının Toplam Yatırımlarda Payı

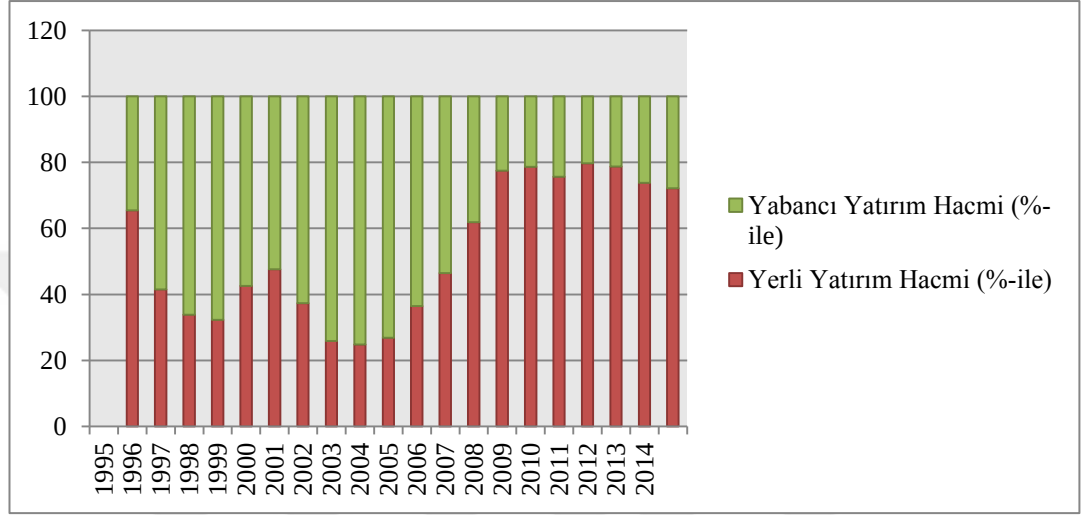

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=4&lang=az>, 3 Aralık 2015

Bu yatırımlarda yerli ve yabancı yatırımların payı ise *Grafik 16'da* verilmiştir:

Grafik 16: Yerli ve Yabancı Yatırımların İnşaat Sektörü Toplam Yatırımlarda Payı

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi),

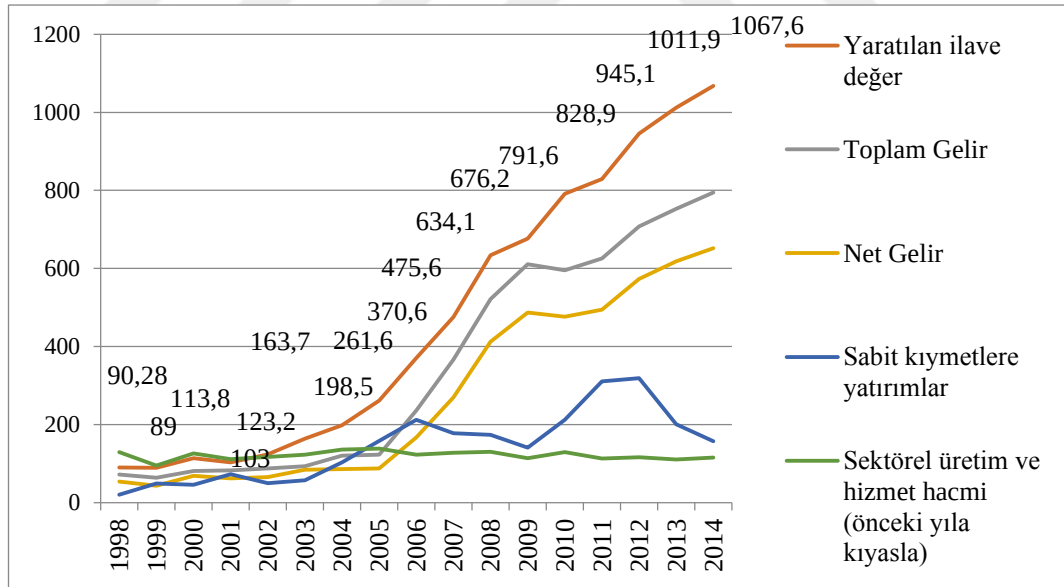
<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=4&lang=az>, 7 Aralık 2015

Elde edilen verilere dayanarak bu sektöre yapılan yatırımlarda son dönemlerde yerli yatırımın payının daha da yükseldiğini söyleyebiliriz. Özellikle 2003 yılından itibaren bu sektörde yabancı sermaye azalarak kendi yerini yerli yatırımcılara bırakmıştır. Aslında bu sektörün gelişmesi açısından daha da potansiyel imkanlar vardır. Özellikle inşaat sektörünün merkezi şehirlerde yoğunlaşması, sanayi ve diğer alanların başlıca olarak bu bölgelerde daha da derinleşmesi, ülkenin kuzey ve güney kısımları, özellikle batıda hala gelişim imkanlarının olduğuna bir işarettir. Hükümetin girişimciler için uyguladığı vergi muafiyetleri ve başka bütçe harcamaları bu sektörde GSYH üretimi ve yatırımların teşvik edilmesi açısından olumlu sonuçlar vermiştir (Alili, 2014: 35). Diğer yandan sektörde ithal edilen ham maddenin yerli piyasada da üretilbileceği hesaba katıldığında, inşaat sektörünün önceki yıllara göre daha fazla gelişim imkanlarının olduğu görülmektedir.

2.2.4. Bilişim ve Telekomünikasyon sektörü

Bu sektörün erken gelişim süreci internetin Azerbaycan'da tanıtılması ve uygulanması, aynı zamanda milli domain olan az'ın kullanıma açılması olmuştur. İlk yıllarda internetin ülke genelinde daha da yayılması ve sektörün gelişmesi, büyük ölçüde özel girişimcilerin ve şirketlerin etkin faaliyetlerine bağlı idi. Bu nedenle 2000 yılında bürokraside engellerin kaldırılması ve sektörel gelişimin daha da hızlandırılması için ruhsat alma işlemleri, belge talep ve kontrol gibi birçok zorluklar ortadan kaldırıldı. Bu reformlardan sonra ülkede internet servisi sağlayanların sayısı 40'a kadar yükseldi. Bunlardan üçü devlet şirketleri olarak faaliyetini sürdürmektedir: *Bakinternet*, *AzDataNet* ve *AzTelecom*. Makro ekonomik veriler de, her yıl bu alanda gelişim ve büyümenin olduğunu kanıtlıyor.

Grafik 17: Bilişim ve Telekomünikasyon Sektörü Makroekonomik Göstergeler, Milyon AZN

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi),

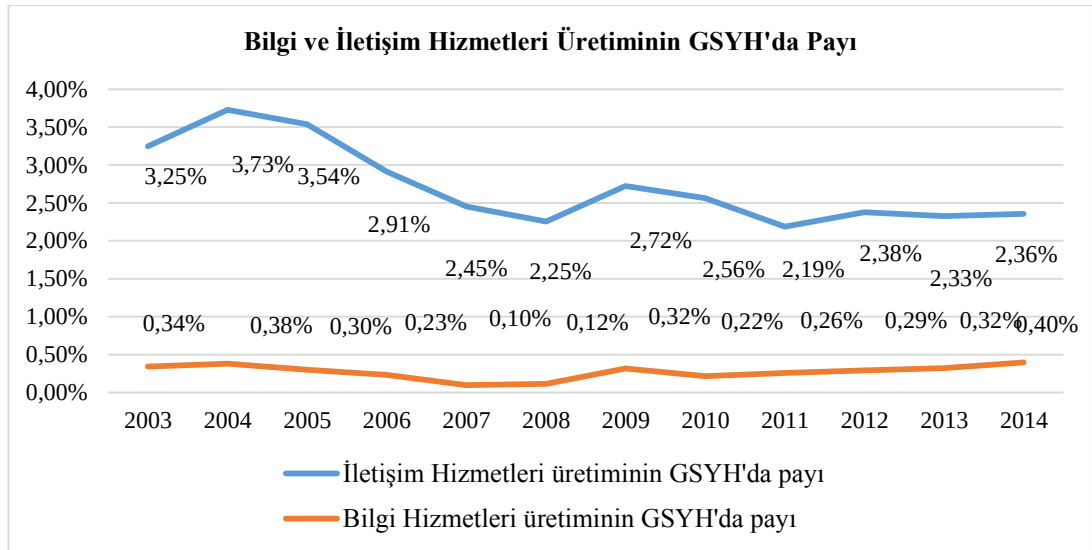
<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=6&lang=az>, 12 Aralık 2015

Bu sektörde yaratılan ilave değer 1998–2014 yılları arasında hızlı bir artış göstermiştir. Buna rağmen, elde edilen toplam ve net gelirler 1998–2005 yılları arasında her yıl çok az bir oranda artış göstermesine rağmen, 2006–2009 yıllarında

bu artış hız kazanıştır. 2009–2010 yıllarında dünya finansal krizinin etkisi ile bir düşüş yaşanmış, 2011’de yeniden yükselişe geçmiştir. İlave değer, toplam ve net gelirlerden farklı olarak sabit değerlere yapılan yatırımlar dalgalı bir trend izlemiştir. 1998–2005 yılları arasında yatırım hacmi artsa da, 2005–2009’da azalmıştır. 2010–2012 yıllarında ise hızlı bir yükselişe yapılan yatırım hacminin artmasına karşın, 2013–2014’de yeniden bu düşüş yaşanmıştır. Devlet İstatistik Komitesinin raporlarına göre Bilişim ve Telekomünikasyon sektöründe çalışanların sayısı son yıllarda her sene %1-3 oranda artmaktadır.

İletişim hizmetlerinin hacmi her yıl artmıştır. Devlet İstatistik Komitesinin verilerine göre, 2014 yılında yapılan iletişim hizmetleri hacmi 2000 yılının göstergesinden on kat daha fazladır. Bu hizmetlerin hacminin artmasının en önemli nedeni mobil telefon kullanıcılarının sayısının bu yıllar arasında hızlı bir şekilde artmasıdır. Bunların arasında GSM hizmetleri, iletişim hizmetlerinin en önemli kısmını oluşturmaktadır.

Grafik 18: Bilgi ve İletişim Hizmetleri Üretiminin GSYH'da Payı, 2003–2014

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=6&lang=az>, 14 Aralık 2015

Bilişim ve Telekomünikasyon sektörünün gelişiminde hükümetin attığı adımların önemi çok büyüktür. 2003–2012 yılları arasında devlet tarafından kapsamlı

ve derin programlar uygulanmakla beraber, sektöre yapılan yatırımların hacmi de yükselmiştir. Bu nedenle, bazı uluslararası kuruluşların raporlarına göre, Dünya Ekonomik Formunun ‘Küresel Bilgi Teknolojisi Raporu’ dahil olmakla beraber, 2013’e kadar olan dönemde, ‘Bilişim ve Telekomünikasyonda Devlet Desteğinin Başarısı’nda Azerbaycan en iyi on ülke arasına girmeyi başarmıştır. Ayrıca, Azerbaycan ağ hazırlık endeksinde bu raporda 144 ülke arasında 56. sırada yer almıştır (Alili, 2013: 28).

Sektörün gelişmesinde üç ana programın büyük etkisi olmuştur. Bunlardan birincisi, 13 Şubat 2007 yılında Cumhurbaşkanının onayladığı “Biyometrik Kimlik Sisteminin Kurulması” devlet programıdır. Bu uygulama iki aşamadan oluşmuştur. Birinci aşama 2007–2009 yıllarını kapsamış olup, bu dönemde programın yasal çerçevesinin oluşturulması, biyometrik tanımlama sisteminde yeni normatif düzenlemelerin oluşturulması ve geliştirilmesi, hükümetin göç politikasının sınır güvenliklerinde etkin uygulanması için sistemin geliştirilmesi hedeflenmiştir. İkinci aşama ise 2010–2012 yıllarını kapsamış olup, bu dönemde biyometrik teknolojilerin uygulama alanının genişletilmesi ve geliştirilmesi politikaları uygulanmıştır (Göç Hizmetleri Kurumu, 2013).

İkinci program, yine Cumhurbaşkanı tarafından 4 Kasım 2008 yılında onaylanan ‘Azerbaycan’da Uzay Sanayisinin Kurulması ve Geliştirilmesi’ devlet programıdır. Burada amaç uzay sanayisinin kurulması ve geliştirilmesi, devlet kurumlarının uydu-iletişim ihtiyaçlarının karşılanması, radyo ve TV yayıncılığı için bölgelerde nüfusun artan ihtiyaçlarını sağlamak, ülkenin uluslararası iletişim kanallarını arttırmak ve uzayın etkin kullanımı ile ekonomik, sosyal, bilimsel, kültürel ve güvenlik alanlarını geliştirmek olmuştur. Uzay sanayisi potansiyelinin uluslararası iş birliği ile güçlendirilmesi, uzay sanayisi teknolojilerinin geliştirilmesi, yeni iletişim hizmetleri, radyo ve televizyon yayıncılığı, yer yüzünü uzaktan algılama, hidrometeoroloji, meteoroloji, ekolojik izleme örgütü, benzeri acil durumlarda uzay soruşturmaları, arama ve kurtarma programları ve kontrolü bu sektörün gelişimi için yeni ufuklar açacaktır (Cumhurbaşkanlığı İdaresi, 2013).

En son atılan önemli adım ise ‘E-devlet’ hizmetinin kurulmasıdır. ‘E-devlet’, Azerbaycan’da tüzel kişiler ve bireyler, yabancı vatandaşlar ve vatansız kişilerin, Cumhuriyetin tüm insanlarına bilgi ve e-hizmetleri sağlamak için modern bilgi teknolojilerinin kullanımı yoluyla devlet kurumları tarafından uygulanan bir faaliyettir. Yeni kurulan sistemin amacı, devlet kurumları ile vatandaşlar arasındaki iletişim mesafelerini kısaltmak, bu ilişkilerin kurulmasını kolay ve aynı zamanda şeffaf hale getirmektir (Alili, 2013). Devlet kurumlarının elektronik hizmetlerinin kapsadığı alanın genişletilmesi, aynı zamanda vatandaşlarının memnuniyetinin de artırılması bu amacın gerçekleştirilmesi yönündeki adımlardır. Uluslararası deneyimlere de göstermektedir ki, vatandaşla devlet arasındaki iletişimin ‘Tek Pencere’*, yani ‘E-Devlet’ üzerinden yürütülmesi en etkin iletişim yöntemidir. 2010–2011 yıllarında ‘Elektron Hükümet’in kurulması için eylem planları yapılmış, Cumhurbaşkanının 23 Mayıs 2011 tarihli ‘Devlet Kurumlarının Elektronik Hizmetler Göstermesinin Teşkilî Yönünde Bazı Önlemler’ kararnamesi bu sektörde uygulanan politikaları daha da hızlandırmıştır. Sektöre uygulanan vergi muafiyetleri ve kamu harcamaları GSYH üretimine katkı sağlamıştır. Özellikle yatırımların teşvik edilmesinde vergi muafiyetleri önemli bir araç olmuştur (CESD, 2014).

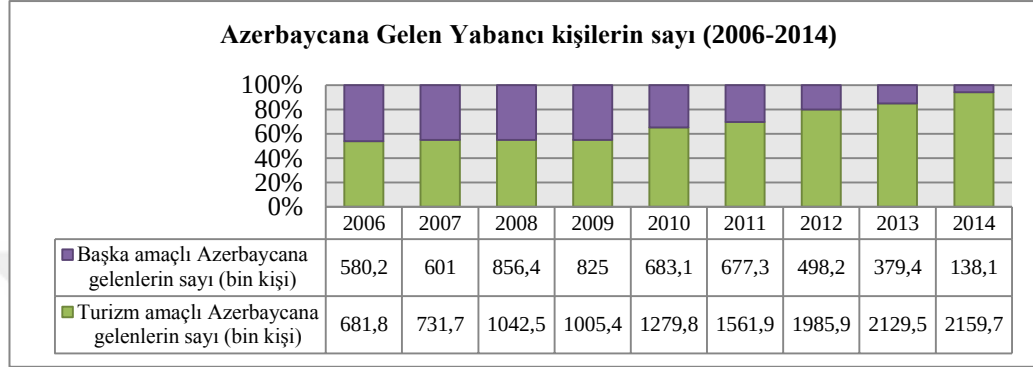
Bazı uzmanların görüşlerine göre, devletin bu sektörde reel payının %40 civarında olması, gelecek yılların mümkün büyüme ve gelişimini engellemektedir. Diğer yandan sektörde yaratılan GSYH’nın büyük bir kısmının hizmetlerin satılması ile sağlanması istikrarlı büyümeye ulaşmak için yeterli değildir. Bu nedenle elektronik aletlerin üretilmesi, Bilişim Teknolojisi mezunlarının, yaratılan fabrikaların mühendislik alanlarında istihdam ettirilerek üretimin artırılması hem ülke adına hem de sektörel gelişim adına büyük katkı sağlayacaktır.

2.2.5. Turizm Sektörü

Azerbaycan’ın doğal güzellikleri, tarihi ve potansiyel arkeolojik eserler turizm sektörü için imkanlar sunmaktadır. Özellikle çeşitli iklim şartlarına sahip olması, yabancı turistler açısından cazip görünmektedir. Ayrıca Hazar Denizi kıyıları, Hachmaz, Lenkeran, Astara gibi turizm açısından merkezi sayılacak bölgeler

turistlerin dikkatini çekmiş ve turizm sektörü için potansiyeli arttırmıştır. Devlet İstatistik Komitesine göre turistler çoğunlukla rekreasyon amaçlı Azerbaycan'ı ziyaret etmişlerdir (DİK, 2013).

Grafik 19: Azerbaycan'a Gelen Yabancı Kişilerin Sayısı (2006-2014)

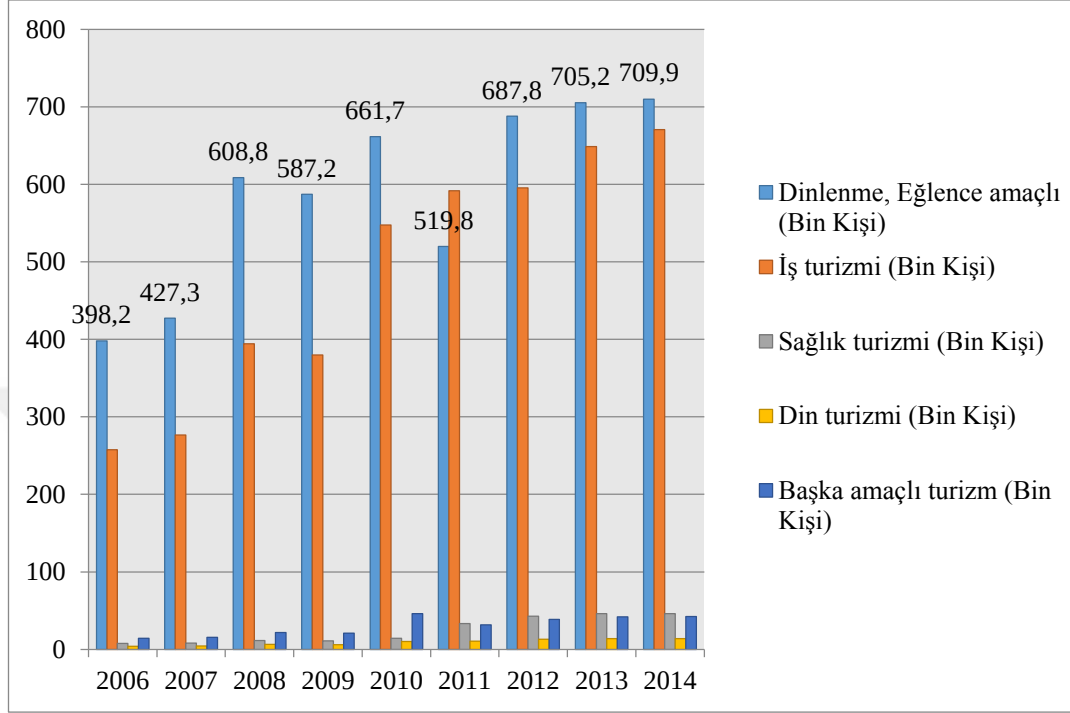

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=23&lang=az>, 14 Ekim 2015

Grafik 19'da 2006 yılından itibaren Azerbaycan'a gelen yabancı kişilerin sayısı gösterilmiştir. Buradan da görüldüğü gibi, turizm amaçlı ülkeye gelenlerin sayısı genel yabancı kişi kabulünde her sene daha fazla yer tutmaktadır. Gelen turistlerin ülkeyi tercih etme amaçlarını incelediğimizde:

Grafik 20: Azerbaycan’a Gelen Turistlerin Amaçlarına Göre Tasnifi ve İstatistiksel Göstergeleri

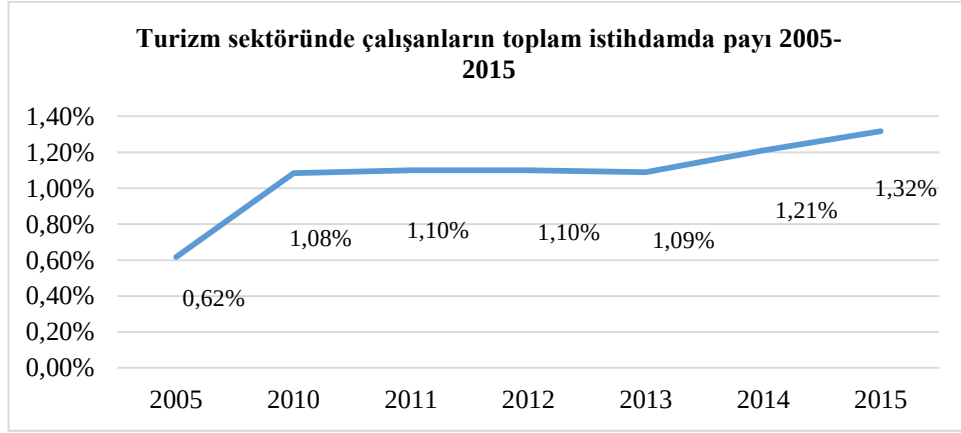
Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=23&lang=az>, 18 Kasım 2015

İlk sırada dinlenme – eğlence amaçlı, ikinci sırada ise turistlerin iş amaçlı Azerbaycan’ı tercih ettikleri görülmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığına göre, bu turizm sektörünün tesislerinden kaynaklanmaktadır. Dinlenme ve eğlence tesisleri Azerbaycan’da daha yaygındır. Avrupa’dan olan turist sayısı ülkeye gelen turist sayısında çok az bir paya sahiptir. En son verilere göre Azerbaycan’a gelen turistlerin sayısı iki milyonu geçmiştir ki, bu da son yılların en yüksek rakamıdır.

‘2002-2005 yılları için Azerbaycan Cumhuriyeti’nde Turizmin Geliştirilmesi’ devlet programının uygulanması, turizmin gelişmesi adına elverişli koşullar oluşturmakla beraber, sektörün uluslararası turizm pazarlarına entegre olmasına da yardım etti (Mükerremoğlu, Halk Gazetesi, 11 Şubat 2014). Bu devlet programı aynı zamanda turizm sektöründe istihdamı etkilemiştir.

Grafik 21: Turizm Sektöründe Çalışanların Toplam İstihdamda Payı

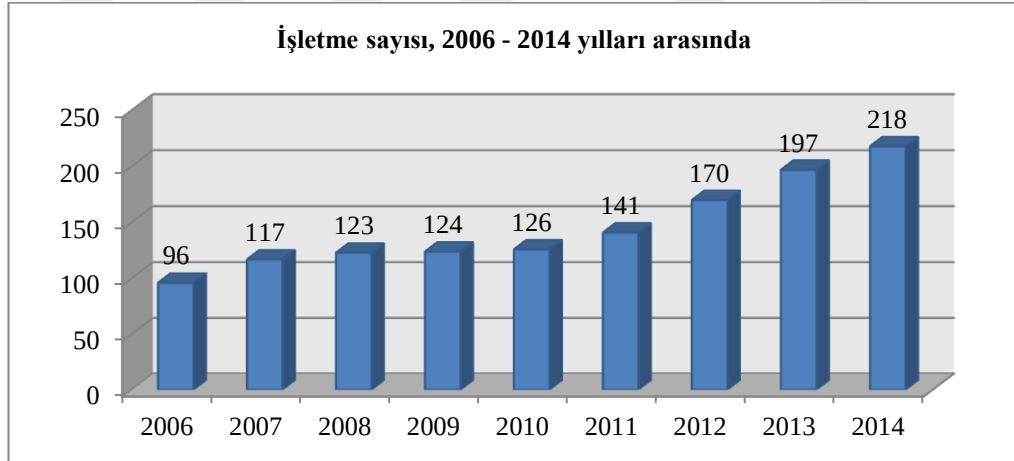

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=23&lang=az>, 20 Kasım 2015

Bu sektörde faaliyeti bulunan işletmelerin sayısı da her sene daha fazla artarak yükseliş göstermiştir:

Grafik 22: Turizm Sektöründe Çalışan İşletme Sayısı, 2006-2014

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=23&lang=az>, 22 Aralık 2015

Azerbaycan İhracat ve Yatırım Tanıtım Vakfı (AzPromo)'nın 2013 yılı raporlarına göre bu programın yardımı ile ülkede turizm potansiyelini geliştirmek ve Azerbaycan için yatırım olanakları alternatiflerini sunmak imkanı yaratmıştır. Devlet programlarının uygulanması sonucunda sektörde verimlilik artmıştır. AzPromo Azerbaycan'da turizm sektörü için yeterli yasal düzenlemelerin olduğunu ve aynı

zamanda mukayeseli üstünlüğe sahip olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, petrol dışı sektörlerin geliştirilmesi açısından bakıldığında turizm sektörünün öncelikli sektörlerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Azerbaycan için potansiyel turistler komşu ülkelerden, özellikle İran, Rusya, Orta Asya gibi ülkelerden olan yabancı turistlerdir. Bu da sektöre yatırımların yönlendirilmesi için önemli bir nedendir. Öte yandan, Azerbaycan, Avrupa ve Asya arasında köprü rolünü oynayan stratejik bir konuma sahiptir.

27 Ağustos 2002 tarihinde ‘2002–2005 yıllarında turizmin geliştirilmesi’ devlet programı onaylandı (Cumhurbaşkanlığı İdaresi, 2002). Bu programın özelliği turizm sektöründe görev paylaşımını belirlemesi idi. Böylece bu sektörde çalışan işletmelere verilen lisanslar 2 yıldan 5 yıla kadar uzatıldı. Aynı zamanda hükümet turizmden aldığı vergi gelirlerini 8 milyon AZN’den 2,750 milyona kadar azalttı. Bu da işletmelerin sayısının yükselmesine neden oldu. CESD 2014 çalışma raporlarında hükümetin sektöre uyguladığı maliye politikasının, özellikle vergi muafiyetleri ve kamu harcamaları perspektifinden başarılı olmakla beraber, sektörel GSYH üretiminde etkili olduğu gösterilmiştir. AzPromo’ya göre Azerbaycan’da turizm sektörünün geliştirilmesi için birçok alternatif turizm alanları mevcuttur ve bunlar:

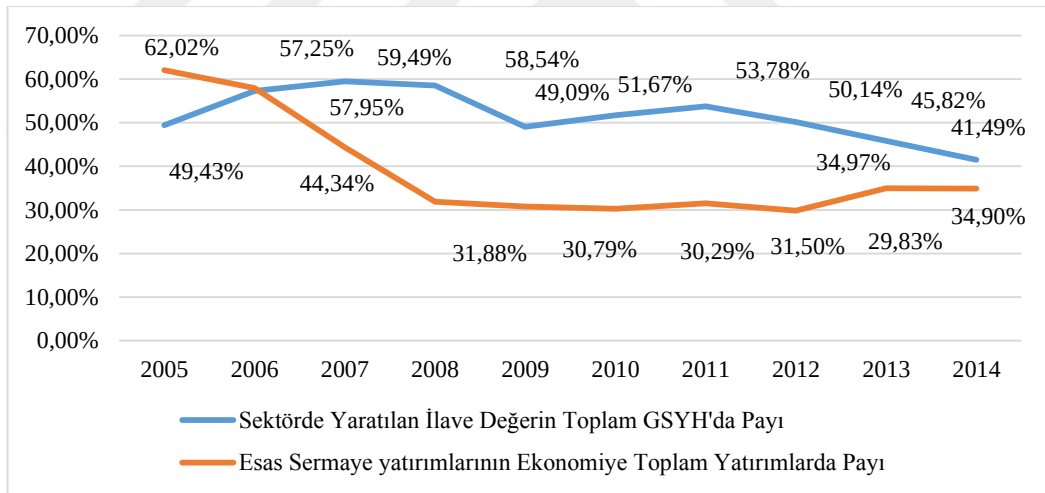
- *İş ve kültür turizmi,*
- *Eğlence turizmi,*
- *Deniz turizmi,*
- *Tıbbi tedavi turizmi,*
- *Dini turizm,*
- *Ekolojik ve yazlık turizm,*
- *Tarihsel turizm,*
- *Kırsal turizm.*

2.2.6. Sanayi sektörü

Sanayi sektörü kendisinin doğal kaynakları, nitelikli insan ve iş gücü kaynakları, aynı zamanda potansiyel iç ve dış talebin mevcudiyeti sebebi ile Azerbaycan’da en derin gelişmiş sektör konumundadır. Ülkenin bağımsızlığından bugüne sanayi

sektörü yatırımcılar açısından en karlı alan olmuştur. 20 Eylül 1994 yılında imzalanan ve 'Asrın Anlaşması' olarak adlandırılan uluslararası enerji anlaşması Azerbaycan'da sanayi sektörünün önünü açmış oldu. 1995 – 2008 yılları arasında sanayi ülke ekonomisinde en verimli sektör olma pozisyonunu korumuştur. Özel sektörün bu zaman aralığında yıllık brüt üretim hacmi %5'den %75'e kadar yükselmiştir. 2008–2012 yılları arasında petrol hasılatı ve ihracatının daha da hız kazanması, sanayide enerji faktörü, petrol ve doğal gaz dışında kalan sektörlerin üretim hasılasını tamamen aşmış oldu. Devlet İstatistik Komitesinin verilerine göre, 2005–2008 yılları arasında sanayi sektöründe hem GSYH üretiminin hem de toplam gelirin her sene daha da yükseldiğini görülmektedir. Sektörel GSYH üretimi 2008–2009'da yaşanmış düşüşün ardından yeniden yükselişe geçerek 2011 yılında rekor seviyeye ulaşarak 28,011,000.00 bin AZN hacminde olmuştur⁹.

Grafik 23: Sanayi Sektörü Makroekonomik Göstergeler, 2005-2014

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi),

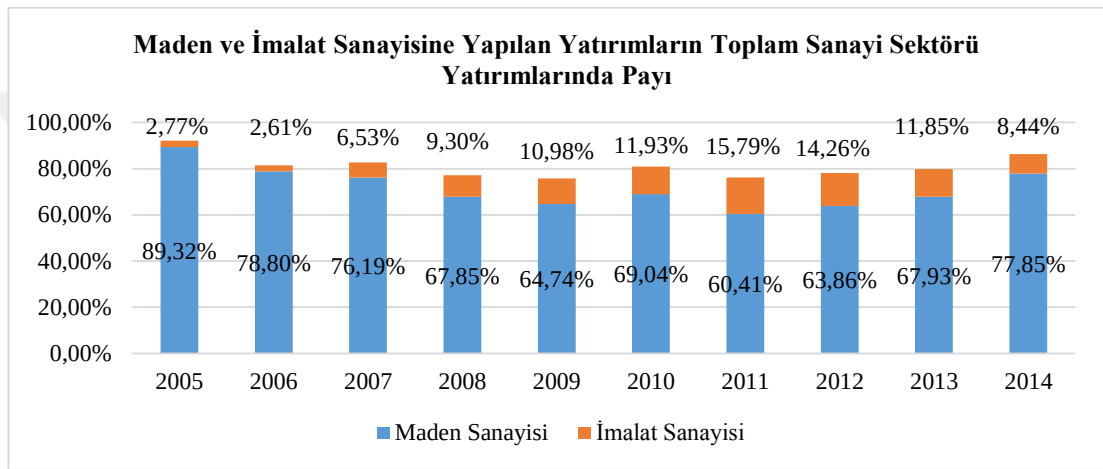
<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=2&lang=az>, 24 Aralık 2015

Sektörde esas sermaye yatırımları 2008 ve 2009 yılları haricinde her sene daha da yükselmiş ve 2014 yılında 2005 senesinin sermaye yatırımlarının hacmine göre %80–85 daha fazla olmakla rekor seviyeye ulaşmıştır. Azerbaycan'da 1990 yılında toplam istihdam olunanların %23'ü sanayi sektöründe çalışmaktaydıysa, bu

⁹ 2011 yılının USD (1 USD = 0,7900 AZN) ifadesinde sektörel GSYH üretimi 22128.70 milyon USD kadardır.

oranın 2007 yılında %9'a kadar düştüğü görülmüştür. Bu sektörde istihdam olunanların sayı 2012 yılına kadar azalmaya devam etmiştir. Fakat 2014 yılının istatistik verileri çalışan sayısının son iki yılda %6 oranında yükseldiğini göstermektedir (DİK, 2015). Ülke ekonomisinde maden endüstrisi diğer sanayi üretim alternatiflerinden özel kesimin daha yoğun ilgi gösterdiği bir alt sektör olmuştur. Bu da direkt olarak doğal gaz ve petrol üretim sahası ile ilişkilendirilmiştir.

Grafik 24: Maden ve İmalat Sanayisine Yapılan Yatırımlar, 2005-2013

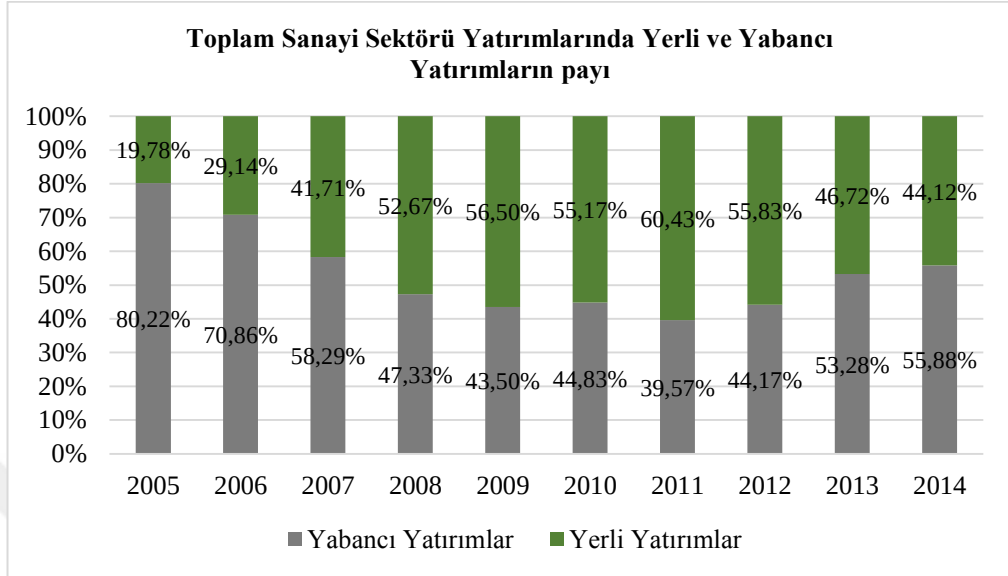

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=2&lang=az>, 24 Aralık 2015

2010 yılının istatistik verilerine bakıldığında, enerji dışı sektörlere yapılan yatırımlarda %12 artış olduğunu görülmektedir. Azerbaycan Devlet Ekonomi Bakanlığının 2013 yılı raporlarına göre, petrol dışı sektörlere yapılan yatırımların hacmi 2010'dan 2012'e kadar %41.2 oranda artmıştır. Bunun en parlak örneği 'Garadagh Çimento' şirketinin Holcim ve BP'ye satılmasıdır. Ülke ekonomisinin çeşitlendirilmesi ve gelişmesi adına bu sektörün önemi çok büyüktür.

Grafik 25: Sanayi Sektörüne Yapılan Toplam Yatırımlar, 2005-2014

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=2&lang=az>, 25 Aralık 2015

Sanayi sektöründe 2003-2013 yılları arasında uygulanan vergi muafiyetleri sektörel GSYH üretimine olumsuz etki gösterse bile, yatırımların teşvik edilmesinde önemli olmuştur (Alili, 2014: 47). Ülke sanayisi aslında ham madde (petrol ve doğal gaz) ihracatından ziyade, bunların girdi olarak kullanıldığı nihai ve ara mal üretimini gerçekleştirebilirse ve ihracat artırılırsa, sektörde üretilen ilave değer hacmi daha da fazla artacaktır.

2.2.7. Ulaşım ve Taşımacılık

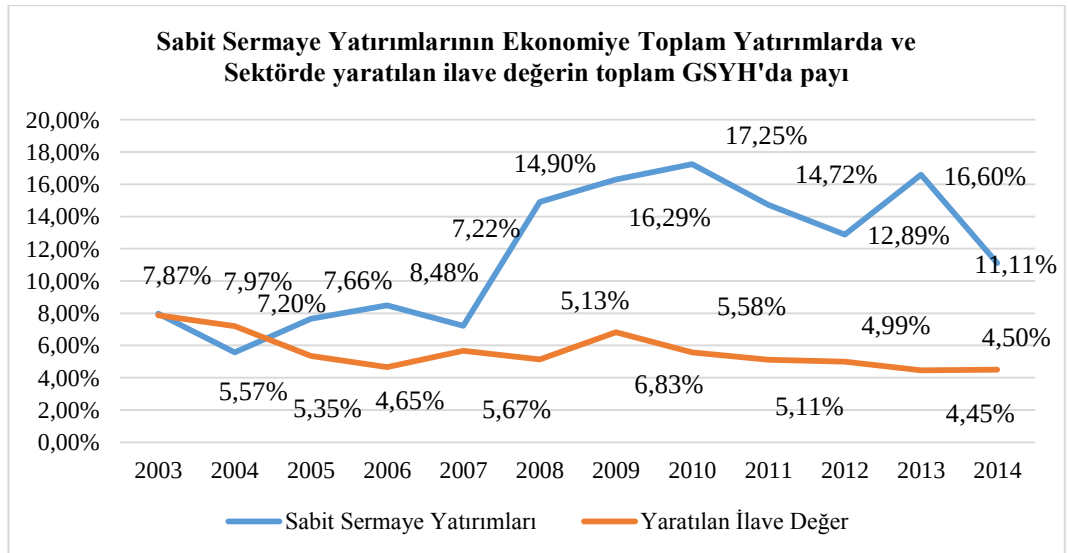
Ulaşım ve Taşımacılık sektörü son yıllarda sektörel GSYH üretiminde hızla büyümekle beraber ülke ekonomisinde üretilen toplam GSYH hacminde de önemli paya sahip olmuştur. Bu sektör aynı zamanda lojistik hizmetlerin sağlanmasında gelir akışı yaratarak ülkenin iç ve dış ticaretinin gelişmesini de teşvik etmektedir. Azerbaycan'da Ulaşım ve Taşımacılık sektörü hava taşımacılığı, su ve demir yolları, boru – kemer hatları taşımacılığını kapsamaktadır. Ülkede 22000 km kara yolu, 2000 km'den fazla demir yolu, 5 uluslararası ve iç uçuşların gerçekleştirildiği 2 havalimanı sektörün faaliyetine katkı sağlamaktadır. Tüm bu tesisler, Ulaştırma Bakanlığı tarafından yönetim, kontrol ve denetime tabi tutulmaktadır. Bu bakanlık,

Cumhurbaşkanı tarafından 5 Ağustos, 1998 tarihinde 743 sayılı Kararname ile kurulmuştur. Sektörün alt birimlerine aşağıdaki alanlar dahildir:

- *Demiryolları,*
- *Karayolu taşımacılığı ve yollar,*
- *Hava taşımacılığı ve havaalanları,*
- *Deniz taşımacılığı ve limanlar.*

Azerbaycan Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanlığı, Eski İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması için TRACECA gibi bazı büyük uluslararası projelerin üzerinde çalışılmaktadır (Ulaştırma Bakanlığı, 2013). Bakü-Tiflis-Ceyhan doğal gaz ve petrol üretim ve boru hatları gibi ulaştırma yolları Bakanlık tarafından yürütülmektedir. 2009 yılı sonunda Ulaştırma Bakanlığı, Bakü Körfezi Deniz Köprüsü Projesi fizibilite çalışması için Kore Uluslararası İşbirliği Ajansı ile protokol imzalamıştır. Fakat projenin hangi aşamada olması ile ilgili şu an kamuya açık bir bilgi verilmemektedir. Büyük köprü projesinde Shıkh ve Zıkh yaşam alanlarının deniz üstünden birleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Grafik 26: Ulaşım ve Taşımacılık Sektörü Makro Ekonomik Göstergeler

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=26&lang=az>, 26 Aralık 2015

Sektörde üretilen ilave değer hacmi 2012 yılına kadar yükselen bir çizgi izlemiştir. Özellikle 2010 ve 2011 yılları daha başarılı bir dönem olarak nitelendirilebilir. 2003 yılından bugüne kadar geçen bir zamanda sektörel GSYH üretimi beş kat artarak 563 milyon AZN'den 2653 milyon AZN'e ulaşmıştır. Bunun en önemli nedeni kamu ve özel yatırım projelerinin uygulanması olmuştur. Şu anda tamamlanmak üzere olan '*Bakü-Tiflis-Kars*' demiryolu hattı ve proje yapım aşamasında olan '*Bakü-Alat*' Liman taşımacılığı, aynı zamanda '*Trans Hazar Yolları*' projeleri gerçekleşirse sektörde üretilen hizmetlerin hacminde fark yaratacak kadar artış söz konusu olacaktır (CESD, 2014). Tüm bunlarla beraber, toplu taşımalarda etkinliğin ve hizmet kalitesinin arttırılması yönünde devlet bütçesinden ayrılan sübvansiyonların durdurulması görüşleri de savunulmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA KAMU MALİYESİ: DEVLET PETROL FONU VE KAMU BÜTÇESİ İLİŞKİSİ

Kaynak zengini olan Azerbaycan'da kamu gelirlerinin önemli bir kısmını petrol ve doğalgaz gelirleri oluşturmaktadır. Kamu gelirlerinin %50'si Azerbaycan Devlet Petrol Fonu'ndan (SOFAZ) yapılan doğrudan transferler hesabına sağlanmaktadır. Bu nedenle kamu bütçesi üzerinde, dolayısıyla maliye politikasının uygulanmasında petrol gelirlerinin önemli etkisi mevcuttur. Bu bölümde Azerbaycan'da kamu maliyesi sorunu, devlet bütçesinin gelir ve harcama kalemlerinin yıllara göre nasıl değiştiği, uygulanan maliye politikalarının etkinliği incelenecektir.

3.1. Azerbaycan Devlet Petrol Fonu

Azerbaycan Devlet Petrol Fonu (State Oil Fund of Azerbaijan - SOFAZ) 29 Aralık 1999 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanının 240 nolu fermanı ile kurulmuştur. Bu Fonun yaratılmasındaki amaç Azerbaycan halkının çıkarları doğrultusunda, bugünkü ve gelecek nesiller adına petrol ve doğal gaz anlaşmalarından sağlanan ve Fonun kendi faaliyetlerinden kazanılan gelirlerin toplanması ve etkin yönetilmesidir. Genel olarak Devlet Petrol Fonunun kurulmasında ihtiyaç duyulan şartlar: 1) *Makroekonomik istikrarın ve dengenin sağlanması*; 2) *Mali disiplinin sağlanması*; 3) *Gelecek nesiller için rezerv kaynakların (aktiflerin) yaratılması* 'ndan oluşmaktadır. SOFAZ, Devlet Bütçesinden ayrı kendi bütçesi ve o bütçe üzerinde yönetim hakkına sahip bir tüzel kişilik olarak yaratılmıştır. Fon bütçesinin gelir ve harcamalarının devlet bütçesi ile ilişkisi yalnız kamu bütçesi yönetimi alanında genel olarak gelir ve harcamalar çerçevesinde tanımlanmaktadır. Aynı zamanda SOFAZ'ın kaynakları her hangi bir devlet kurumuna veya kamu dışı teşkilatlara borç olarak kullanılamaz ve her hangi bir tüzel ya da gerçek kişilerin borçlarının teminatı olarak gösterilemez¹⁰.

Düzeltilme

¹⁰ Daha fazla bilgi için: Regulations of The Republic of Azerbaijan State Oil Fund, (çevrimiçi), <http://www.oilfund.az/uploads/esas.pdf>, 15 Ocak 2016

‘Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu döviz kaynaklarının toplanması, yerleştirilmesi ve yönetimi hakkında’ başlığı altında yer alan kurallar bu Fonun tüm döviz yönetim ve faaliyet çerçevesini, aynı zamanda denetim kurallarını belirlemektedir (SOFAZ Varlıkların Yönetilmesi Kuralları, 2001). Kurallara göre Petrol Fonunun döviz kaynaklarının yönetilmesi her yıl Cumhurbaşkanının onayını alan Yatırım Politikasına uygun olarak gerçekleştirilmektedir. Bu politikada portföyün hacmi ve yapısı, aktiflerin likiditesi, kredi risklerinin sınırları ve portföy yönetiminde etkinlik üzerine talepler yer almaktadır.

‘Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonunun yıllık gelir ve harcamaları programının (bütçesinin) düzenlenmesi ve uygulanması kuralları’ bu Fonun bütçesinin nasıl kurulacağını belirleyen, ülke içinde uygulanan makro ekonomik politika ile uzlaştırılması ve Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesinin hazırlanması zamanı Fon bütçesinin ilişkilendirilmesi konularını düzenleyen normatif – hukuki belgedir. Bu belgedeki kurallar Fon bütçesinin gelir ve harcamalar kalemini belirlemektedir. Ayrıca kendi amaçları doğrultusundan başka her hangi bir yasa dışı harcama veya gelirlerin önüne geçilmesi de bu kurallar vasıtasıyla sağlanmaktadır. Devlet Petrol Fonu ile Maliye Bakanlığı arasında 28 Eylül, 2001 yılında imzalanmış muhtıraya esasen bu iki kurum arasında genelleştirilmiş devlet bütçesinin hazırlanması ve uygulanması üzerine karşılıklı görüş alışverişi yapılmaktadır.

3.1.1. Devlet Petrol Fonunun Yönetim Şekli

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu yalnızca Cumhurbaşkanına hesap vermekle ona karşı sorumluluk taşımaktadır. Bu kurumun faaliyeti Denetim Kurulu tarafından kontrol edilmektedir. Denetim Kurulunun başlıca görevi Petrol Fonu Yönetim Kurulu Başkanı tarafından hazırlanan yıllık bütçe projesini ve bütçenin uygulanması konusunda raporları, yıllık raporları ve mali etkinliğinin denetim sonuçlarını teftiş etmektir. Azerbaycan Cumhurbaşkanının 27 Kasım, 2008 tarihli 73 numaralı kararı ile Denetim Kurulu devlet ve sosyal kurumların temsilcilerinden oluşan 6 kişilik heyeti onaylanmıştır.

Petrol Fonu Yönetim Kurulu Başkanına aşağıdaki yetkiler verilmiştir (SOFAZ, 2015):

- Fonu temsil etmek,
- İşçilerin göreve atanması ve görevden alınması,
- Fonun mevcut işini düzenlemek,
- Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmış Kurallara uygun olarak Fonun nakit yönetimi ve yerleştirilmesi için emir vermek,
- Petrol Fonu'nun yıllık bütçesinin, Fonun kaynaklarının kullanılmasına ilişkin yıllık programın hazırlanması ve onay için Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na sunulması,
- Yönetim Kurulu Başkanının Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından göreve atanan ve görevden alınan bir yardımcısı vardır. Başkan yardımcısı başkanın tahsis ettiği görevleri yerine getirir ve bunun için bizzat sorumludur.

3.1.2. Devlet Petrol Fonunun Gelir Kaynakları

Devlet Petrol Fonunun gelir kaynaklarını aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz¹¹:

1. Üretimin paylaşımı anlaşmaları uyarınca Azerbaycan Cumhuriyeti'nin payına düşen hidrokarbon satışından elde edilen net gelirler,
2. İkramiyeler,
3. Hidrokarbon rezervlerinin işlenmesi ile ilgili yatırımcılar tarafından ödenen dönüm ödemeler,
4. Temettüleri,
5. Petrol ve Doğal gazın Azerbaycandan geçmekle diğer piyasalara çıkarılmasından elde edilen gelirler,
6. Yatırımcılar tarafından devredilen varlıklardan elde edilen gelirler,
7. Fon varlıklarının yerleştirilmesinden ve yönetiminden elde edilen gelirler,

¹¹ Daha fazla bilgi için: Basın Duyuruları, (çevrimiçi), http://www.oilfund.az/az_AZ/metbuat-gusesi/sual-cavab/#n2, 20 Ocak 2016

8. *Hibe ve diğer karşılıksız yardımlar,*
9. *Mevzuata uygun olarak diğer gelirler.*

Fonun kaynakları yalnızca Azerbaycan Cumhuriyetinin sosyal ve ekonomik sorunlarının çözülmesinde kullanılabilir. Ayrıca Fonun bütçesinden Devlet Bütçesine yapılan transferler ve fonun yönetim harcamaları da Devlet Petrol Fonunun bütçe harcamalarına dahildir. SOFAZ'ın finanse ettiği ulusal öneme sahip projeler aşağıdakilerdir (Finanse edilen Projeler, SOFAZ 2016¹²):

- I. *Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Boru Hattı projesinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin katılım payının finansmanı (tamamlanmıştır),*
- II. *Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorunu sonucunda kendi evlerini kaybeden mülteci ailelerinin sosyal geçim durumunun iyileştirilmesi ve onların kalacak yerlerde yerleştirilmesi sorunlarına çözüm projesi,*
- III. *Oğuz-Gebele bölgesinden Bakü şehrine su hattının çekilmesi projesi (tamamlanmıştır),*
- IV. *Samur-Abşeron kanalının rekonstrüksiyon işlerinin yapılması;*
- V. *Devlet Yatırım Şirketi tüzük sermayesi finansmanı (tamamlanmıştır);*
- VI. *"Bakü-Tiflis-Kars ray hattı" projesinin finansmanı,*
- VII. *"2007-2015 yıllarında Azerbaycan gençlerinin yabancı ülkelerde eğitimi Devlet Programı"nın finansmanı,*
- VIII. *Petrol – Gaz ve Petrol – Kimya fabrikasının inşaatı projesinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin katılım payının finansmanı;*
- IX. *Türkiye Cumhuriyeti'nde "Star" petrol işleme fabrikasının inşaatı projesinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin katılım payının finansmanı (tamamlanmıştır),*
- X. *"Güney Gaz Koridoru" şirketinin tüzük sermayesine Devletin katılım payının finansmanı,*

¹² Daha fazla bilgi için: SOFAZ Finanse Ettiği Projeler, (çevrimiçi), http://www.oilfund.az/az_AZ/layiheler/baki-tbilisi-ceyhan-esas-ixrac-boru-kemeri.asp, 26 Ocak 2016

XI. *Hazar Denizi'nde yeni modern yüzer sondaj tesisinin inşaat projesinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin katılım payının finansmanı.*

3.1.3. Devlet Petrol Fonunun Yatırım Portföyü veya Kaynaklarının Yönetimi

Devlet Petrol Fonunun 2016 yılında sahip olduğu yatırım kaynaklarının toplam değeri 51.3 milyar Manat veya ortalama 32.3 milyar ABD Doları¹³ olduğu belirtilmektedir (Yarıyıl Değerlendirme Raporları, 2016). Bu portföyün her ay sonu yeniden değerlendirildiği, ayrıca Devlet Bütçesine yapılan transferler dikkate alınarak hesaplandığı kaynakların yönetimi politikası aşağıdaki varlıklar çerçevesinde uygulanmaktadır:

1. *%50 USD cinsinden olan aktifler,*
2. *%35 EUR cinsinden olan aktifler,*
3. *%5 GBP cinsinden olan aktifler.*

Portföyün diğer geri kalan %10'luk kısmı ise Cumhurbaşkanının 19 Haziran, 2001 tarihli 511 nolu fermanı ile onaylanmış 'Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu döviz kaynaklarının toplanması, yerleştirilmesi ve yönetimi hakkında' kurallarda belirtilen dövizlerle ifade olunan aktiflere yatırımlar yapılabilmektedir. Devlet Petrol Fonunun yaptığı yatırımları oluşturan portföyün alt kısımları aşağıdaki gibidir¹⁴:

1. *Borç yükümlülükleri ve para piyasaları araçları portföyü - maksimum düşük uzaklaşma aralığı yüzde 5 olmak üzere yatırım portföyünün kümülatif değerinin yüzde 70'i,*
2. *Hisse (pay) portföyü - yatırım portföyünün kümülatif değerinin maksimum yüzde 1'i,*

¹³1 USD = 1,5560 AZN (ortalama döviz kuru), Central Bank of Azerbaijan, (çevrimiçi), www.cbar.az, 26 Ocak 2016

¹⁴ Daha fazla bilgi için: Aktiflerin Yönetim Kuralları, (çevrimiçi), http://www.oilfund.az/az_AZ/asset_management/investisiya_qaydalari.asp#sthash.zpENIRqE.dpuf, 26 Ocak 2016

3. *Gayrimenkul Portföyü*–toplam yatırım portföyünün kümülatif değerinin %10'u,
4. *Altın portföyü* - toplam yatırım portföyünün kümülatif değerinin %5'i.

Petrol Fonu borç yükümlülükleri portföyünün gerçek ağırlıklı ortalama yatırım süresi dünya piyasalarındaki mevcut duruma bağlı olarak Fon tarafından belirlenir ve 48 ayı geçmemelidir. Fonun likidite yönetimi politikası, kendi bütçesinin planlanan harcama ve transferlerin zamanında ve etkin bir şekilde yapılmasına uygun olmalıdır. Bu nedenle portföyün 100 milyon USD'e kadar kısmı en yüksek likidite özelliğine sahip para piyasaları araçlarında tutulmalıdır. Bunun tersine gelişen bir durum söz konusu ise, o zaman bu sürenin bir haftadan fazla olmaması gerekmektedir. Ayrıca, Fon Portföyünün yönetiminde yabancı menejerler de görevlendirilmektedir. Bu yöneticilerden talep edilen başlıca şartlar, aktiflerin yönetiminde en az 5 sene çalışmış olmaları ve 1 milyar USD'den az olmayan bir portföy yönetimi tecrübesine sahip olmalarıdır.

3.1.4. Azerbaycan Devlet Petrol Fonu Bütçesinin 2001–2015 yıllarında Gelir ve Harcamaları

3.1.4.1. Fonun Bütçe Gelirleri¹⁵

Devlet Petrol Fonunun 2001 yılı için açılış bilançosunun yapısı Ek Tablo 1'de, 2001–2015 yıllarındaki gelirleri ise diğer tablolarda gösterilmiştir¹⁶. Bu gelirlerin yıllara göre nasıl değişim gösterdiğini daha detaylı bir biçimde incelemek için Fonun her bütçe yılına ait gelirleri tablolar şeklinde verilmiştir.

Azerbaycan Devlet Petrol Fonunun gelirleri iki kaynaktan sağlanmaktadır. Birincisi Petrol Anlaşmalarının Uygulanmasından sağlanan gelirler, ikincisi ise

¹⁵ Daha fazla bilgi için: SOFAZ Bütçe Arşivi, (çevrimiçi), http://www.oilfund.az/az_AZ/hesabatlar-ve-statistika/hesabat-arxivi.asp, 28 Ocak 2016

¹⁶ Bakınız: Ekler

Fonun kendi aktiflerinin (kaynaklarının) yönetiminden elde edilen gelirlerdir. Birinci durumda Fonun gelirlerinin sağlandığı kaynaklar aşağıdaki gibidir¹⁷:

- I. *Azərbaycan Cümhuriyyəti Payına Düşən ham petrolün və qazın satışından əldə edilən gəlirlər,*
- II. *Bonus Ödəmələri - Petrol sahələrinin işlətilməsi hüququnun yəqançı şirkətlərə verilməsi qarşılığında bu şirkətlər tərəfindən Azərbaycan Cümhuriyyəti'ne ödənen hak,*
- III. *Dönüm ödəmələri - Yəqançı şirkətlər petrol kaynaklarının işlənməsi ilə ilgili hər sözleşmə alanı biriminin kullanımı için Azərbaycan Cümhuriyyəti'ne ödediğı hak (veya Akrhesabı ödəmələri),*
- IV. *Yəqançı şirkətlərlə imzalanmış anlaşmalar çerçevesinde devlet mülkiyyətinin kullanımı için ödənen kira bedeli,*
- V. *Boru hattının kullanımına göre ödənen transit hakkı,*
- VI. *Yəqançı şirkətlərlə ortak çalışma sonucunda əldə edilən digər gəlirlər.*

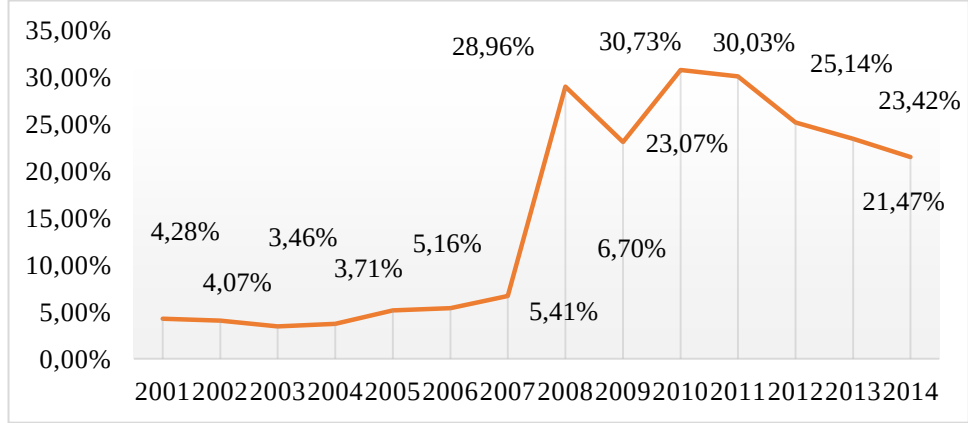
İkinci kısım gelirler ise, Azərbaycan Cümhurbaşkanının 19 Haziran 2001 tarihli 511 no'lu fermanı ile onaylanmış 'Azərbaycan Cümhuriyyəti Devlet Petrol Fonu döviz kaynaklarının toplanması, yerleştirilmesi ve yönetimi hakkında' kurallarda belirtildiğı üzere yapılan yatırımlar sonucunda elde edilen gelirlerdir.

Devlet Petrol Fonunun gelirleri 2001 yılında 239.36 milyon USD¹⁸ teşkil etmiştir. Fakat daha sonraki yıllarda hem petrol hasılatının artırılması, hem de petrol fiyatlarının dünya piyasalarında hızlıca yükselişe geçmesi Fonun gelirlerinin önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Grafik 27'de 2001–2015 yılları arasındaki ortaya çıkan değişimler gösterilmiştir:

¹⁷ Daha fazla bilgi için: SOFAZ Bütçe Arşivi, (çevrimiçi), http://www.oilfund.az/az_AZ/hesabatlar-ve-statistika/hesabat-arxivi.asp , 29 Ocak 2016

¹⁸ Fon'un gelirleri USD ile gösterilmiştir. Bunun birinci sebebi, ülke içinde USD/AZN döviz değerlerinde yaşanan değişikliklerden kaçınmak, ikinci nedeni ise Petrol satışlarının dünya piyasalarında USD üzerinden gerçekleşmesidir.

Grafik 27: Devlet Petrol Fonu Gelirlerinin GSYH’da Payı

Kaynak: Devlet Petrol Fonu Rapor Arşivi, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, 25 Ocak 2016, (Grafik, yazar tarafından belirtilen kaynak esasında hazırlanmıştır)

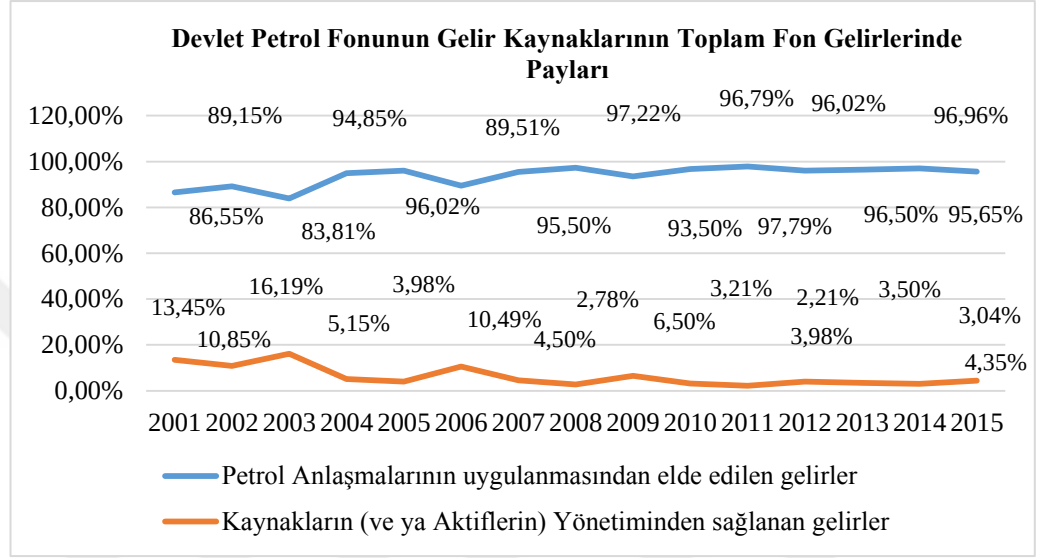
2001–2004 yıllarında gelirlerin hacminde önemli bir ölçüde değişiklik olmamıştır ve uygun olarak 2002’de %5.29 kadar artış, 2003’de %0.89 kadar azalma ve 2004’de yeniden %29.31 kadar artış kaydedilmiştir. Fonun gelirlerinde en önemli değişiklikler 2005–2008 yılları arasında olmuştur; bu zaman her yılın sonunda uygun olarak %117.24, %66.02, %94.07, %542.75 kadar hem artış hem de azalma gerçekleşmiştir. SOFAZ 2008 yılında o zamana kadar her yıla uygun en yüksek gelirlerini kazanmıştır ki, bu da 14,531.34 milyon USD olmuştur. Ayrıca, petrol fiyatları 2005 yılından 2008 yılının Temmuz ayına kadar yükselen bir trend sergilemiştir. 11 Temmuz 2008 yılında piyasalarda rekor seviyede satış fiyatları gerçekleşmiştir (99.56 USD/Varil)¹⁹. Grafik 27’den anlaşıldığı gibi, 2009–2014 yılları arasında Devlet Petrol Fonu’nun gelirleri yıllara göre dalgalı bir seyir izlese bile, gelirler her yıl ortalama 16 milyar USD olmuştur ki, en yüksek rakam da 2011 yılında 19.8 milyar USD olarak kaydedilmiştir. 2015 yılında ise ülkenin petrol gelirleri neredeyse %55’e kadar azalmış ve 7,354.13 milyon USD’ye düşmüştür. Tabii ki, böylesine keskin düşüşler ülke ekonomisini önemli bir ölçüde etkilemiştir.

SOFAZ’ın gelirleri iki kaynaktan, ‘Petrol Anlaşmalarının Uygulanması’ndan ve ‘Aktiflerin Yönetimi’nden oluşan gelirlerdir. Birinci kaynaktan gelen gelirler toplam

¹⁹ Daha fazla bilgi için: WB Data, <http://www.worldbank.org/en/research/commodity-markets>, 25 Ocak 2016

gelirlerinin %95'ini oluşturmaktadır (Grafik 28). Bu da, Fon bütçesinin önemli bir kısmının, belki de tamamının Azerbaycan'ın uyguladığı Petrol hasılatı projelerinden sağlanan gelirlere bağlı olduğunu göstermektedir.

Grafik 28: Azerbaycan Devlet Petrol Fonunun Gelir Kaynakları

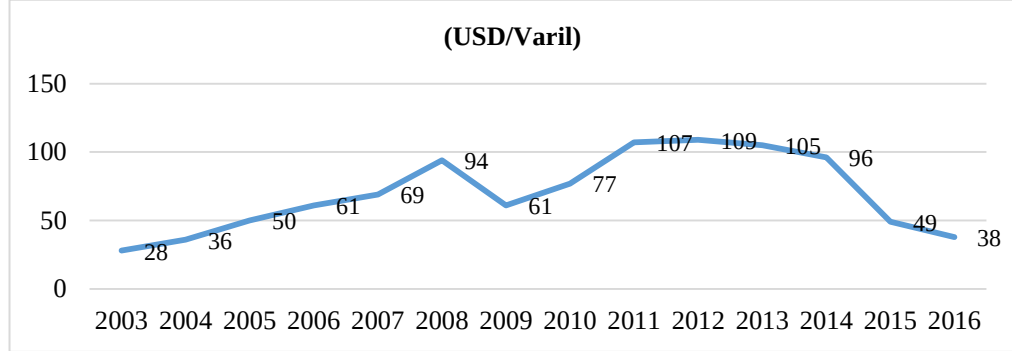

Kaynak: Devlet Petrol Fonu Rapor Arşivi, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, 25 Ocak 2016

‘Petrol Anlaşmalarının Uygulanması’ndan sağlanan gelirler 2015 yılı hariç, 2001 yılından itibaren her sene önemli bir ölçüde artış göstermiştir. Özellikle 2008 yılındaki gelirler bir önceki seneye göre 7 kat yükselmiş, 2,159.1 milyon USD’den 14,127.4 milyon USD’ye ulaşmıştır. Böylesine gelir artışının en önemli nedeni petrol fiyatlarının Dünya piyasalarında son on senede 2 defadan fazla artmasıdır. 2003 yılında petrol fiyatları 28.1 USD/Varil olmasına rağmen 2008 yılında bu rakam 94.45 USD/Varil olmuştur ki, bu da fiyatların üç kat yükselmesi demektir. SOFAZ’ın kendi tarihinde en fazla yıllık geliri 2011 yılında olmuştur ki, bu da 19,362.5 milyon USD’dir.

Grafik 29: Dünya Piyasalarında Petrol Fiyatları

Kaynak: OPEC Basket Price, (çevrimiçi),

http://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/40.htm, 1 Şubat 2016

Grafik 29’da yıllık petrol fiyatları gösterilmiştir. 2003 yılında petrol fiyatları 28 USD/Varil olmasına rağmen, gelecek her yılda bu rakam yükselerek 2011, 2012, 2013 yıllarında en yüksek seviyeye ulaşmış ve 107-105 USD/Varil civarında olmuştur. Ayrıca, Grafik 28 ve Grafik 29 arasında bir uyum olduğunu görülmektedir. Şöyle ki, 2008 yılında petrol fiyatları ilk defa en yüksek düzeye ulaştığı zaman (94 USD/Varil), Petrol Fonunun gelirleri de 7 kat yükselmiş ve ilk defa en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bununla birlikte, 2011, 2012, 2013 ve 2014 yıllarında petrol fiyatlarının yükselmesine paralel olarak Devlet Petrol Fonu’nun gelirleri de aynı yönde artış göstermiştir. Dolayısı ile, Fon’un gelirleri ile Dünya Piyasalarındaki petrol fiyatları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz.

3.1.4.2. Fonun Bütçe Harcamaları

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu kendi mevzuatına uygun olarak aşağıdaki bütçe harcamalarını yapabilmektedir: harcamalarla ilgili kurallara göre Fon aşağıdaki harcama kalemlerine kendi bütçesinde yer verebilir²⁰:

a) Projelerin Finanse edilmesi;

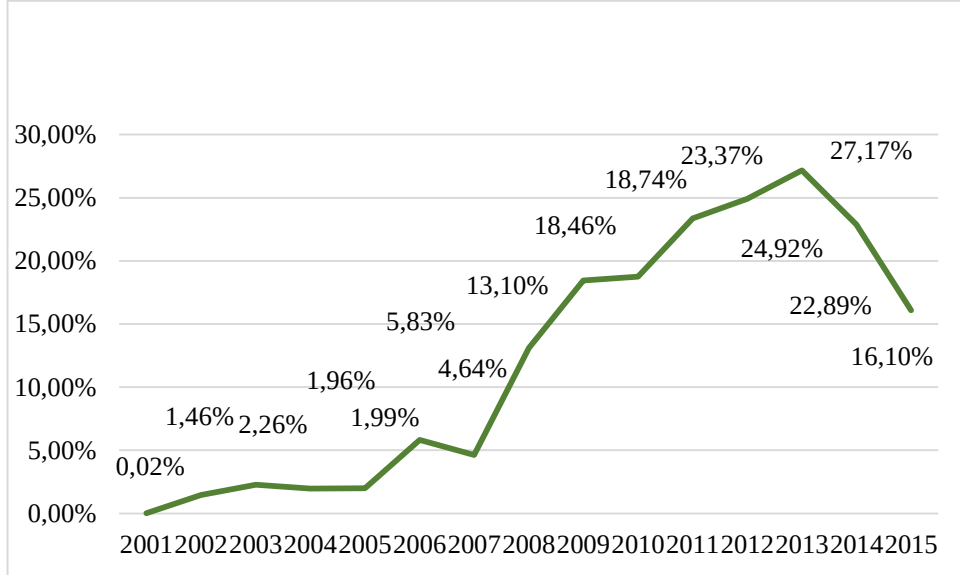
²⁰ Daha fazla bilgi için: Regulations of the Republic of Azerbaijan State Oil Fund, (çevrimiçi), <http://www.oilfund.az/uploads/esas.pdf>, 4 Şubat 2016

b) Devlet Petrol Fonun kendisinin yönetim harcamaları, kurumun yabancı danışmanlarla çalışması için gerekli finans kaynaklarının sağlanması ve aktiflerinin yönetimi ile ilgili diğer harcamalar;

2003 yılından sonra Fon'un bütçesinden Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesi'ne her yıl belli bir miktarda transfer yapılmaya başlanılmıştır. Projelerin finanse edilmesine dair en başlıca etmen, bu projelerin milli seviyede sosyal ve ekonomik öneme sahip olması gerekliliğidir. 2001 yılından 2015 yılının sonuna kadar SOFAZ'ın yaptığı bütçe harcamaları Ek kısımda verilmiş tablolarda gösterilmiştir.

SOFAZ'ın toplam harcamalarının gösterildiği Grafik 30'da petrol fiyatları yükseldiği zamanlarda Fonun harcamalarının da aynı şekilde arttığı ve 2011, 2012, 2013 ve 2014 yıllarında en yüksek seviyeye ulaştığı görülmektedir. Dolayısı ile, Devlet Petrol Fonu bütçesinin (Gelir ve Harcama Kalemlerinin) petrolün dünya piyasalarındaki fiyatına bağlı olarak aynı yönde değiştiğini söyleyebiliriz.

Grafik 30: Devlet Petrol Fonu'nun Bütçe Harcamalarının GSYH'da Payı

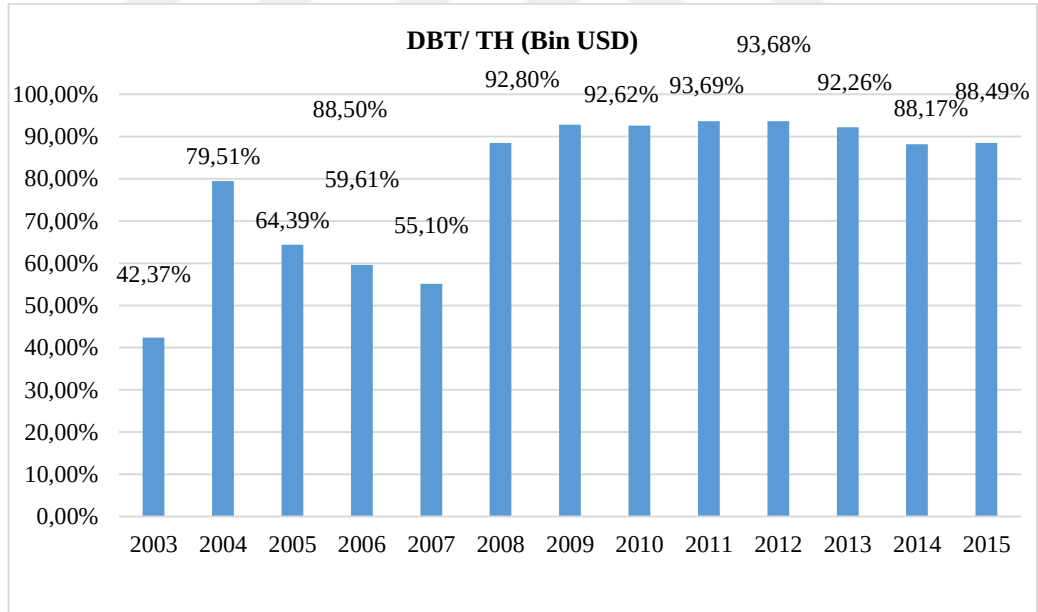
Kaynak: Devlet Petrol Fonu Rapor Arşivi, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, 25 Ocak 2016, (Grafik, yazar tarafından belirtilen kaynak esasında hazırlanmıştır)

Fonun yaptığı harcamaların alt kalemlerine baktığımız zaman bazı oranların, özellikle Fonun Devlet Bütçesine yaptığı transferlerin Fonun toplam harcamalarına oranı ve Fonun toplam gelirlerine oranı, hem Devlet Bütçesinin finanse edilmesinde istikrarın ve aynı zamanda SOFAZ'ın gelir ve harcamalarındaki etkinliğin tartışılması açısından çok önemlidir.

Grafik 31'de Devlet Bütçesine yapılan transferlerin 2003 yılı hariç tüm yıllarda Fonun toplam harcamalarında her zaman 50%'den daha fazla bir paya sahip olduğu görülmektedir. Özellikle 2008-2015 yıllarında transferlerin hacmi toplam harcamaların %88-93'ünü oluşturmuştur. Harcamaların geri kalan kısımları ise sosyal- ekonomik projelerin ve Fonun kendi yönetiminin finanse edilmesi için kullanılmıştır.

Grafik 31: Devlet Bütçesine Yapılan Transferlerin Toplam Fon Harcamalarına Oranı

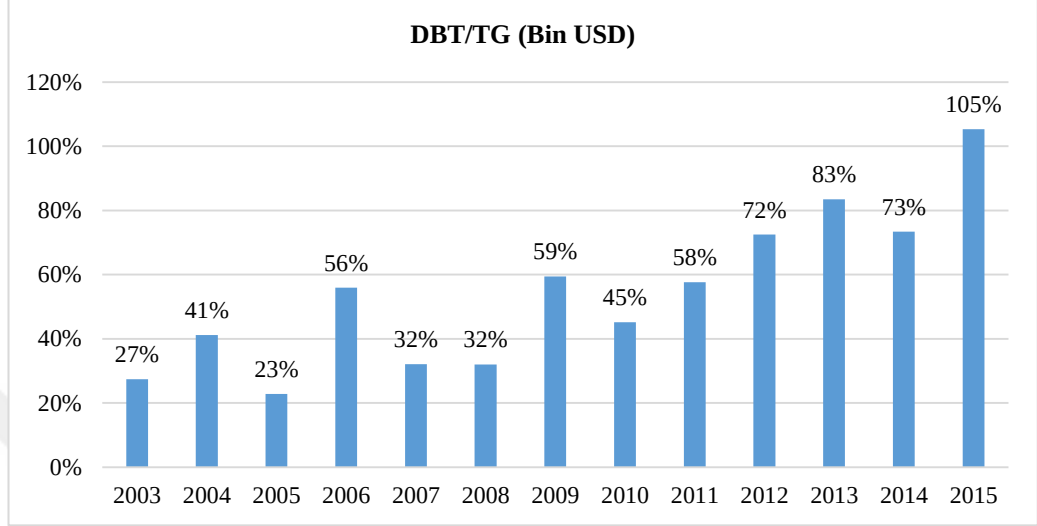

Kaynak: Devlet Petrol Fonu Rapor Arşivi, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, 25 Ocak 2016, (Grafik, yazar tarafından belirtilen kaynak esasında hazırlanmıştır)

Grafik 32'de verilen oranlar, Devlet Petrol Fonunun Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesine yaptığı transferlerin toplam Fon gelirlerinde olan payını göstermektedir.

Grafik 32: Devlet bütçesine Yapılan Transferlerin Toplam Fon Gelirlerine Oranı

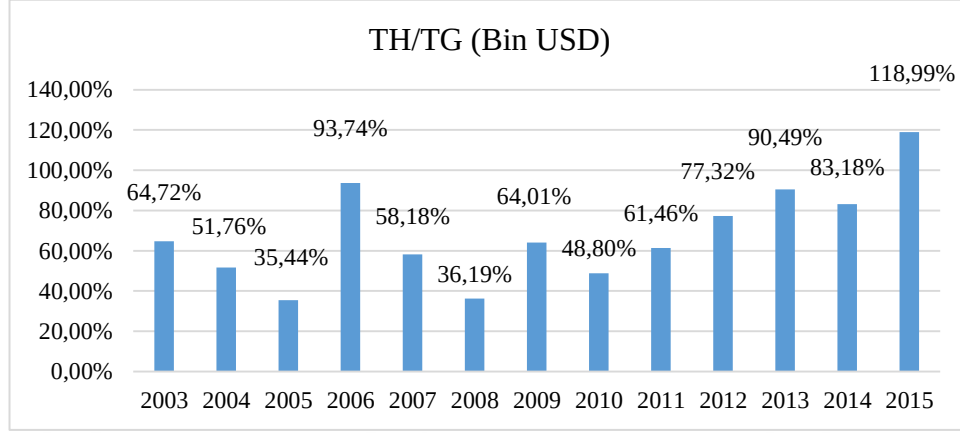
Kaynak: Devlet Petrol Fonu Rapor Arşivi, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, 25 Ocak 2016, (Grafik, yazar tarafından belirtilen kaynak esasında hazırlanmıştır)

İlk yıllarda transfer hacmi %22 ila %55 arasında olsa bile, son yıllarda (2011 ve 2015 arası) bu oranların yükselerek %105.30'a ulaştığı görülmektedir. Dolayısı ile Devlet Bütçesi gelirlerinin SOFAZ'ın gelirlerine, başka bir ifade ile Petrol Satışlarına bağılılık oranı çok net bir şekilde görülmektedir. Bu da, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar dikkatte alındığında, finansal istikrarın sağlanması açısından Devlet Bütçesinin Gelirlerini kayda değer bir oranda risk altına almaktadır.

Grafik 33'de 2003-2015 yılları arasında Devlet Petrol Fonu'nun gerçekleştirdiği Toplam Harcamaların Toplam Gelirlere oranı yıllara göre ayrı ayrı gösterilmiştir:

Grafik 33: Fonun Toplam Harcamalarının Toplam Gelirlerine Oranı

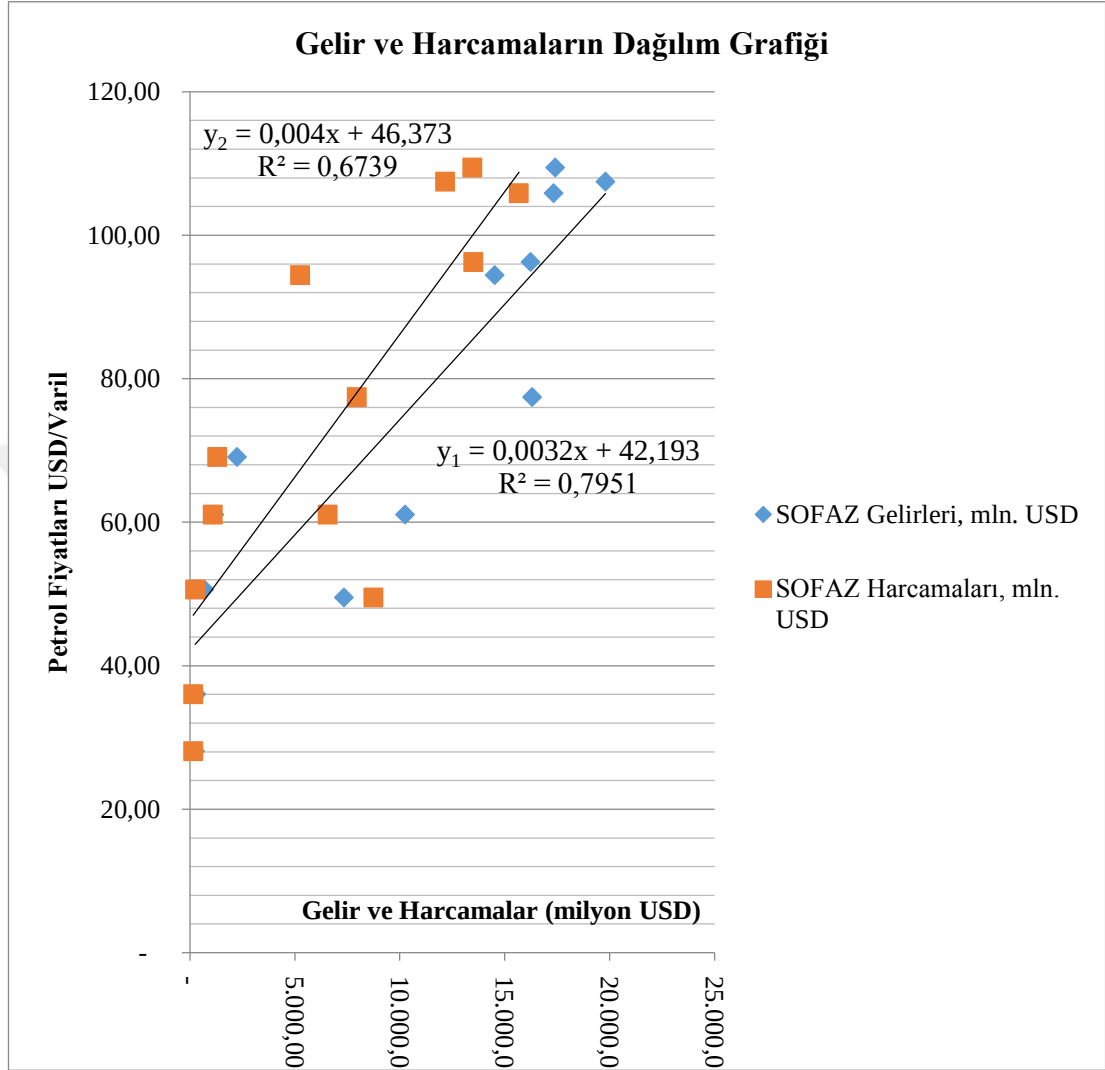
Kaynak: Devlet Petrol Fonu Rapor Arşivi, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, 25 Ocak 2016, (Grafik, yazar tarafından belirtilen kaynak esasında hazırlanmıştır)

Grafik incelendiğinde, SOFAZ bütçe gelirlerinin büyük bir kısmının harcamalar (Projelerin Finansmanı, Kendi Yönetim Harcamaları ve Devlet Bütçesine transferler) olarak kullanıldığı görülmektedir. 2004, 2005, 2008 ve 2010 yıllarında Fonun tasarrufunu artırdığı, 2015 yılında ise harcamaların gelirleri aştığı belirlenmiştir. Bunun da petrol fiyatlarının keskin bir şekilde düştüğü zamanda Devlet Bütçesinde Vergilerin petrol sektörüne bağlı olan kısımlarını finanse edebilmek için kullanılması sonucunda ortaya çıktığı bilinmektedir. Başka bir ifade ile, enerji fiyatlarının düştüğü bir dönemde, ülkede mevcut olan diğer yabancı enerji şirketlerinin petrol hasılatı ve ihracatında elde edilen gelirlerden ödediği vergilerin azalması durumunda, bu kayıpları finanse edebilmek için Fon'un tasarruflarının kullanıldığı varsayımı düşünülmektedir.

Aşağıdaki Grafik 34'de SOFAZ'ın gelir ve harcamalarının petrol fiyatlarına uygun dağılım grafiği gösterilmiştir:

Grafik 34: Gelir ve Harcamaların Dağılım Grafiği, 2003-2015 Yılları

Kaynak: Devlet Petrol Fonu Rapor Arşivi, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, 25 Ocak 2016, (Grafik, yazar tarafından belirtilen kaynak esasında hazırlanmıştır)

Yukarıdaki grafikten anlaşıldığı üzere petrol fiyatları (x) bağımsız değişken, SOFAZ gelir ve harcamaları (y₁ ve y₂) ise bağımlı değişkenler olarak kabul edilmiştir. Yani, petrol fiyatlarında yaşanan yükseliş ve düşüşlerin, Devlet Petrol Fonu'nun gelir ve harcamaları üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu araştırılmıştır.

Düzeltilme

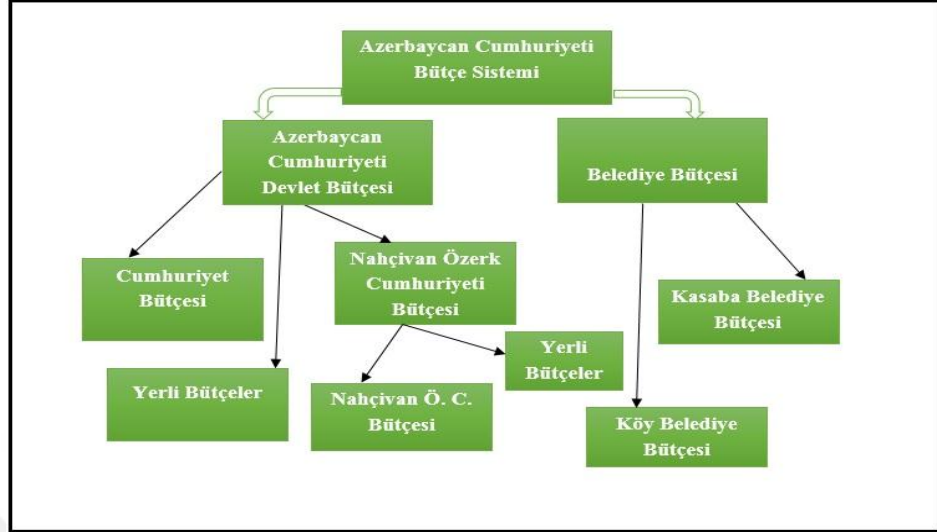
Bağımlı değişkenlerin (y_1 ve y_2) bağımsız değişken (x) ile sırasıyla %79,5 ve %67,3'e kadar pozitif bir korelasyona (veya ilişkiye) sahip olduğu görülmüştür ($R^2_{y_1}=0,7951$; $R^2_{y_2}=0,6739$). Bilinmektedir ki, bu oranın %30'dan büyük olduğu zamanlarda değişkenler arasında bağıllık olduğu kabul edilmektedir (Regression Basics-Kellogg School of Management, 2015). Sonuç olarak, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu'nun hem gelir hem de harcamalarının çok büyük oranda petrolün dünya piyasalarındaki fiyatına bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, özellikle SOFAZ'ın finanse ettiği projelerin ve Fon'un bütçeye yaptığı transferlerin hacminin de aynı oranda petrol fiyatlarına bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

3.2. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesi ve Hazırlanması

3.2.1. Azerbaycan Devlet Bütçe Sistemi

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin modern bütçe yapısı 1991 yılında ülkenin bağımsızlığını kazanmasıyla beraber yeniden oluşturulmuştur. O dönemlerde ülkenin Ermenistan'la savaş halinde olması savunma harcamalarının yükselmesine sebep olmuş ve bunun sonucunda bütçenin 1993 yılına kadar açık vererek bütçe yapısının önemli bir ölçüde bozulduğu görülmüştür (Sancak, 1999: 32). Ancak 1993'den sonra Devlet Bütçesinin hazırlanması ve tahminlerin yapılması, ekonomi ve maliye politikasının önemli aracı olarak kabul edilmeye başlanılmıştır. Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Bütçesi Sistemi aşağıdaki şemada gösterilmiştir:

Resim 3: Azerbaycan Cumhuriyeti Bütçe Sistemi

Kaynak: Bedelov v.d., 2003: 26

Azerbaycan Cumhuriyeti bütçe sisteminin faaliyet ilkeleri şunlardır (Bedelov, 2003: 18):

- ✓ *Bütçe sisteminin bütünlüğü;*
- ✓ *Bütçe sistemi seviyeleri arasında gelir ve giderlerin dağılımı;*
- ✓ *Çeşitli düzeylerdeki bütçelerin bağımsızlığı;*
- ✓ *Bütçelerin gelir ve giderlerinin, devlet bütçe dışı fonlarının bu bütçelerde tam yansıtılması;*
- ✓ *Bütçe denkliğinin korunması;*
- ✓ *Bütçe vesaitlerinin verimli ve etkin kullanılması;*
- ✓ *Bütçelerin giderlerinin ödenilmesinin genelliği;*
- ✓ *Anlaşılır olması;*
- ✓ *Bütçe göstergelerinin gerçek olması;*
- ✓ *Bütçe vesaitlerinin kullanımının önceden belirli amaçlara uygun olması;*

3.2.2. Azerbaycan Devlet Bütçesi Süreci

Azerbaycan'da kamu bütçesinin hazırlanması ile ilgili tüm prosedürler kanunlar ile düzenlenmektedir. Bu kanunlar arasında 'Anayasa', 'Bütçe Sistemi Hakkında' Azerbaycan Cumhuriyeti kanunu, buna uygun normatif–hukuki düzenlemeler, bunların yanı sıra da Azerbaycan Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar bulunmaktadır. 'Bütçe Sistemi Hakkında' ilk kanun 1 Aralık, 1992 yılında kabul edilmiş ve 2002 yılına kadar hukuki geçerliliğini korumuştur. Her yıl değişen ekonomik şartlar ve gelişen mali düzen aynı zamanda bütçe sistemi ile ilgili kanunun da geliştirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. 18 Mayıs 1999 yılında 'Devlet Bütçesi Hakkında' özel bir kanun kabul edilmiştir. Bu kanundan sonra önceki bütçe kanunu kendi hukuki işlevini kaybetmese bile, bütçe prosedürlerinin düzenlenmesindeki önemini kaybetmiş oldu. Başka bir ifade ile ülkede 'Bütçe Sistemi Hakkında' iki ayrı kanun geçerliydi. Daha sonralar ülkenin sosyal,ekonomik ve aynı zamanda yönetim hayatında meydana gelen değişimler, özellikle belediye seçimlerinin yapılmasıyla ilk defa olarak yerel yönetimlerin faaliyete başlaması, bütçe kanununun yeniden hazırlanmasını ve geliştirilmesini zorunlu kıldı. Devamında ise 2 Temmuz 2002 yılında Azerbaycan'da 'Bütçe Sistemi Hakkında' ikinci kanun kabul edilerek Cumhurbaşkanı tarafından onaylandı. Her iki kanunda yer alan Devlet Bütçesi terimleri bir birinden farklı şekilde tanımlanmıştır. 1992 kanununda Kamu Bütçesi – 'Devletin kendi fonksiyonlarını hayata geçirmesi için, merkezileştirilmiş olarak kaynaklar (veya para) fonunun yaratılması ve kullanılması' olarak tanımlanırken, 2002 kanununda ise bu 'Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet ve yerel yönetim kurumları vasıtasıyla devlet ve belediyelerin kendi fonksiyon ve görevlerini yerine getire bilmeleri için gerek duyulan kaynakların (veya paranın) toplanması ve kullanılması için en önemli maliye senedidir' şeklinde tanımlanmıştır (Bulut, 2011: 170).

Azerbaycan Cumhuriyeti 'Devlet Bütçesi Hakkında' kanunun 11. Maddesine uygun olarak, bütçenin hazırlanması süreci, bütçenin ait olacağı mali yıla 11 ay kalmış başlamakla beraber bütçe taslağının parlamentoya sunulacağı zamana kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu süreç Ocak ayının son on günü içerisinde Bakanlar

Kurulunun resmi olarak basınla paylaşması ile başlamaktadır. Devlet İstatistik Komitesi ve ilgili kurumlar Şubat ayının 5'ine kadar son üç yılı ve cari yılın geçen dönemini kapsayan istatistik bilgileri Ekonomi Bakanlığı ve Maliye Bakanlığına sunmaktadır. Ekonomi Bakanlığının, ülkenin orta vadeli ekonomik ve sosyal gelişim programının kontrolünü ve denetimini yaparak 1 Mart tarihini geçmeyecek bir süreçte Maliye Bakanlığına sunması gerekmektedir.

Mart ayı süresince, Maliye Bakanlığı tarafından orta vadeli ekonomik ve sosyal gelişim programına uygun olarak bir sonraki yıl için orta vadeli bütçe tahmini (gelirler, giderler ve bütçe açığının finanse edilmesi), Ekonomi Bakanlığı tarafından ise yatırım programı hazırlamaktadır.

Nisan ayının 15'ine kadar ise, Devlet Bütçesinin taslağı, bütçe-vergi politikalarının esas istikametleri, gelir ve harcamaların üst sınırı, devlet borçları, öncelik taşıyan harcamalar, bir sonraki yıl ve üç yıl için konsolide edilmiş bütçe tahminleri ve Ekonomi Bakanlığı tarafından yatırım programının ilk taslağı hazırlanarak incelenmesi için Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kuruluna gönderilmektedir. Kurul tarafından incelenen program ve projeler Maliye Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Vergiler Bakanlığı, Devlet Gümrük Komitesi ve diğer ilgili kurum ve kuruluşlarla görüşmeler yapılarak incelemeler devam ettirilmektedir (Veliyev, 2006: 21).

1 Mayıs'a kadar Maliye Bakanlığı tarafından bir sonraki yılın ve diğer üç yılın devlet bütçesinin hazırlanmasına dair talimat mektubu hazırlanarak bütçe hazırlanmasında ilgili olan teşkilatlara gönderilmektedir. Bu mektupta gerekli olan bilgilerle beraber aynı zamanda her bölüme uygun harcama kalemlerinin üst sınırı, gelir ve harcamaların analizine uygun değerlendirmeler ve başka bilgiler yer almaktadır. Bütçeden yardım almak isteyen Belediyeler de Mayıs ayının 1'ine kadar gerekli olan evrakları ve bundan başka yardımları hangi amaçla kullanmak istediklerine dair tüm bilgileri Maliye Bakanlığına sunmak zorundadırlar (Veliyev, 2006: 22).

1 Temmuz tarihine kadar ise, Devlet Bütçesinin gelirlerinin icrasını temin eden kurum ve kuruluşlar, aynı zamanda bütçeden finanse edilen teşkilatlar talimata uygun olarak hazırlanmış bütçe projesini ilgili kurumlara sunmaktadırlar. 1 Ağustos'a kadar Ekonomi Bakanlığı cari yılın gerçekleşmiş ekonomik göstergelerini dikkate alarak kesinleşmiş olarak bir sonraki yıl ve üç yılın sosyal, ekonomik ve yatırım programlarını Maliye Bakanlığına göndermektedir. Daha sonra Maliye Bakanlığı da aynı zamanda Devlet Bütçesinin Gelir ve Harcamalarını yeniden hesaplayarak gerekli durumlarda zorunlu değişiklikleri yapabilmektedir.

Azerbaycan'da uygulanan bütçe sistemi Program Bütçe Sistemidir. Buna benzer bütçe politikası ABD, Fransa, Norveç, Kanada, İngiltere ve başka ülkelerde uygulanmaktadır.

Eylül ayının 15'ine kadar Maliye Bakanlığı tarafından bir sonraki yılın bütçe projesi ve sonraki üç yılın bütçe taslağı Bakanlar Kuruluna gönderilmektedir. 25 Eylül'e kadar ise Bakanlar Kurulu kararnamesi ile 'Bütçe Sistemi Hakkında' kanunla belirlenmiş diğer evraklarla beraber bütçe projesi Azerbaycan Cumhurbaşkanına takdim edilmektedir.

Cumhurbaşkanı da Anayasasının 109. maddesinin 2. fıkrasına uygun olarak bir sonraki yılın bütçe projesini ve diğer üç yılın bütçe taslağını Millet Meclisine (parlamentoya) sunmaktadır (Bulut, 2011: 143). Bu zamandan itibaren ise Mecliste bütçe görüşmeleri başlamaktadır. Devlet Bütçesi kanunu 20 Aralık tarihini geçmeyecek şekilde üç okunuşta kabul edilerek onaylanması için Cumhurbaşkanına geri gönderilmektedir. Böylece bütçenin hazırlanması için tüm gereken yasal süreçler tamamlanarak bütçenin uygulanmasına geçilmektedir.

3.2.3. Bütçenin 2001–2015 Yılları Göstergeleri: Gelir ve Harcama Kalemleri

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesi, genel bütçe tanımları çerçevesinde devletin kendi faaliyetlerini gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu gelir ve harcamalarını gösteren ve bunların önceden tahmin edildiği kanun belgesidir. Devlet Bütçesinin gelir ve harcama kalemlerinin analizi sonucunda devletin maliye politikasının yıllara göre hangi yönde değiştiğini ve buna bağlı olarak etkin bir politika izlenip izlenmediği görebiliriz.

Azerbaycan ekonomisinin önemli bir kısmını petrol ve doğal gaz hasılatı ve ihracatı oluşturduğundan, kamu bütçesinin gelirleri açısından, devletin, bu sektörü maliye politikasında nasıl bir araç olarak kullandığını her yılın bütçe kanununda yer alan verileri kullanarak analiz edebiliriz.

3.2.3.1. Bütçenin Gelirleri

Devletin iktisadi fonksiyonları arasında '*gelirlerin yeniden paylaşımı*' ve '*kamu mal ve hizmetlerinin üretimi*' özel bir yere sahiptir ki, bu işlevlerin gerçekleştirilmesi de farklı düzeylerdeki bütçeler yolu ile mümkün olmaktadır. Bütçe yolu ile gelirlerin yeniden paylaşımı aynı zamanda gerçekleşen ve bir biri ile karşılıklı ilişkide olan iki taraflı bir işlemdir. Bu işlem aşağıdaki gibidir (Rasulov, 2006: 20):

- ⇒ *Bütçenin Gelirleri,*
- ⇒ *Bütçe Kaynaklarının ve ya Gelirlerinin Harcanması,*
- ⇒ *Bütçe Denkliği.*

Bütçe, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet kurum ve kuruluşlarının, aynı zamanda belediyelerin kendi fonksiyonlarını yerine getirebilmeleri için gerek duyulan kaynakların veya para ihtiyacının toplanması ve kullanılması için en önemli maliye senedidir. Bundan başka, bütçe devletin baş mali planı olarak kabul edilir. Böylece bütçe iki taraflı bir hesap tutanağına sahiptir ki, bunlar da *Gelirler* ve *Harcamalar*'dır.

‘Bütçe Sistemi Hakkında’ kanunun 9. Maddesi gereğince Devlet Bütçesinin Gelirlerini aşağıdakiler oluşturmaktadır:

- ↳ *Devlet Vergileri,*
- ↳ *Hibeler,*
- ↳ *Başka gelirler.*

Taşıdığı iktisadi anlamına göre ise devlet bütçesinin gelirleri aşağıda gösterilen kalemlerden ibarettir (Veliyev, 2006: 42):

- ↳ *Cari gelirler, aynı zamanda vergiler kanununda önceden belirlenmiş devlet vergileri, bu vergilere göre hesaplanmış faiz ve mali yaptırımlar,*
- ↳ *Devlet resimleri, bir kere ödenilen resimler, gümrük resimleri,*
- ↳ *Ana fonların veya devlet stoğunda olan malların satılmasından, ya da kiralanmasından sağlanan gelirler,*
- ↳ *İç veya Dış kaynaklardan alınan hibeler ve transferler,*
- ↳ *Kanunla belirlenmiş diğer gelirler.*

Bütçe gelirleri arasında en önemli yeri vergi gelirleri tutmaktadır. Vergiler sayesinde bütçe gelirlerindeki istikrarın sağlanması mümkün olmakla beraber, aynı zamanda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yapısına göre farklılıklar da göstermektedir. Sosyal–ekonomik açıdan daha gelişmiş ülkelerde bütçe gelirlerinin önemli bir kısmını gerçek kişilerden alınan vergiler oluşturduğu halde, az gelişmiş ülkeler de ise dolaylı vergiler ve tüzel kişilerden alınan vergiler oluşturmaktadır (Süleymanov, 2011).

Bakanlar kurulunun ‘Azerbaycan Cumhuriyeti birim bütçe sınıflandırılmasının onaylanmasına ilişkin’ 6 Ekim 2004 tarihli 149 no’lu kararı ile devlet bütçesinin gelirlerinin ve harcamalarının sınıflandırılması hazırlanmıştır. Bu sınıflandırmaya göre bütçe gelirleri 4 kalemden oluşmaktadır: Vergi Gelirleri (1.1), Sosyal Ayırmalar (1.2), Hibeler (1.3) ve Başka Gelirler (1.4). Bu kalemlere bağlı olarak sınıflandırma *bölüm, alt bölüm, madde, alt madde* gibi kararlaştırılmıştır.

➤ Vergi gelirleri (1.1)

‘Maliye politikasının hedeflerine ulaşmak için kullandığı en önemli araçlardan biri kamu gelirleridir. Başka bir ifade ile, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi için kamu harcamalarının yapılması, bunların da kamu gelirleri ile finanse edilmesi gerekmektedir. Kamu hizmetlerinin bir çoğunun bedelsiz olarak toplumun geneline veya bir kısmına sunulması, bu hizmetlerin zorunlu ödemeler ile finansmanını gerekli kılmıştır. Yani, kamu kesimi ihtiyaç duyduğu gelirin bir kısmını gerçek veya tüzel kişilerden devletin yaptırım gücüne dayanarak almaktadır. Devletin harcamalarının finansmanı için aldığı vergi gelirleri, harçlar, resimler, şerefîyeler, zorunlu borçlar, para basımı, parafiskal gelirler, para ve vergi cezaları, fonlar, daha çok devletin yaptırım gücüne dayanarak elde ettiği gelirlerdir. Ancak devletin egemenlik hakkına dayanmaksızın elde ettiği gelirleri de vardır Devletin, emlak ve teşebbüs gelirleri, ticari faaliyetlerinden elde ettiği gelirler, zorunlu olmayan borçlar, alınan bağış ve yardımlar gönüllü nitelikteki gelirlerdir’ (Susam, 2013).

Vergi gelirleri devletin en önemli finansman kaynağını oluşturmaktadır. Bu gelirleri toplama yetkisini devlet direkt olarak anayasadan almaktadır. Vergi, devletin kendi fonksiyonlarını veya kamu kuruluşlarının kamu hizmetlerini sunmaları için zorunlu olarak ve karşılıksız şekilde vatandaşlarından topladığı iktisadi değerdir. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasının 73. Maddesinin 1. Fıkrasında vergilerin ödenilmesinin gerekliliği, ‘*Kanunla belirlenmiş vergileri ve devlete olan ödemeleri zamanında ödemek herkesin görevidir*’ şeklinde belirtilmiştir.

Alınan vergilerin sınıflandırılması kategoriler şeklinde aşağıda gösterilmiştir:

- a) *Gelir, servet ve harcamalar* üzerinden alınan vergiler – verginin kaynağı veya verginin neyin üzerinden alınacağı ile ilgili sınıflandırma;
- b) *Dolaylı ve Dolaysız vergiler* – gelir ve servet üzerinden alınan vergiler dolaysız, mal ve hizmetlerle, ekonomik ve hukuksal işlemler üzerinden alınan vergiler ise dolaylı vergilerdir;

- c) *Spesifik ve Advalorem vergiler*–Eğer vergi fiziksel bir miktar veya ölçü üzerinden hesaplanıyorsa spesifik vergi, parasal değer üzerinden hesaplanıyorsa advalorem vergi olarak tanımlanmaktadır;
- d) *Sübjektif ve Objektif vergiler*–vergi mükellefinin kişisel durumunu (evli, bekar, çocuklu vs.) dikkate alarak alınan vergiler sübjektif, bunu dikkate almayan vergiler ise objektif vergilerdir;
- e) *Artan oranlı, sabit oranlı ve azalan oranlı vergiler*–matraha belirli vergi oranının uygulanması ile hesaplanan vergilerdir;

Devlet vergileri Azerbaycanın tüm genelinde uygulanan vergilerdir ve bunlar (Veliyev, 2006: 44):

- *Gerçek kişilerden gelir vergisi,*
- *Kurumlar vergisi,*
- *Katma değer vergisi,*
- *Özel tüketim vergisi,*
- *Tüzel kişilerin emlak vergisi,*
- *Tüzel kişilerin toprak vergisi,*
- *Yol vergileri,*
- *Maden vergisi,*
- *Gümrük vergi ve resimleri,*
- *Basitleştirilmiş sistem üzere vergiler,*
- *Sosyal vergiler,*
- *Devlet mevzuatı uyarınca tayin edilen sair vergiler ve resimlerdir.*

➤ ***Sosyal Ayırmalar (1.2)***

Sosyal ayırmalar devletin gerçekleştirdiği sosyal programlara bağlı olarak sosyal teminat ve sosyal ihtiyaçlar olarak ikiye bölünmektedir. Sosyal teminat için ayırmalar zorunlu olup gelirlerin toplanması için özel fonun yaratılmasını gerektirmiştir.

➤ **Hibeler (1.3)**

Devlet için özel bir önem taşıyan programların hazırlanması ve uygulanması için kanunla belirtilen yardımlardır. Uluslararası örgütler, yabancı hükümetler, yabancı tüzel ve gerçek kişiler hibeleri yapacak olan kişiler olabilirler.

➤ **Başka Gelirler (1.4)**

Başka gelirler servetten gelirler, mal ve hizmetlerin satışından gelirler, ceza ve yaptırımlardan gelirler ve gönüllü ödemelerden oluşmaktadır.

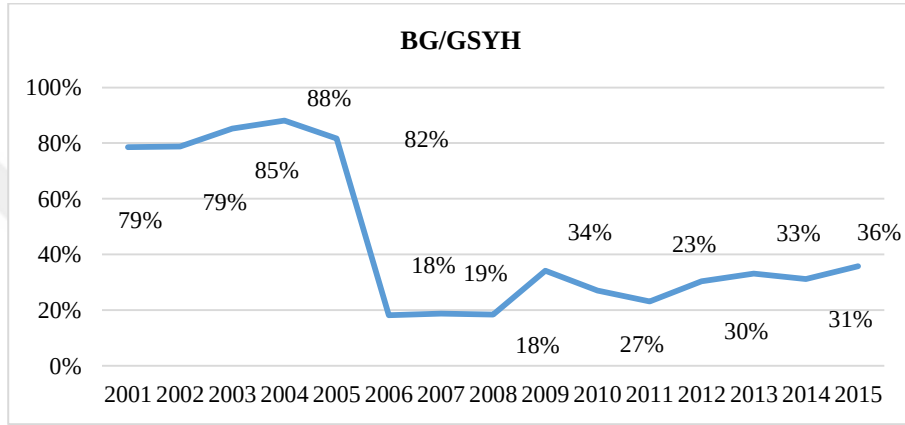
Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesinin 2001–2015 yılları arasında gelirlerini incelediğimizde bütçenin geçen 14 yıl içinde 20 kat büyüdüğünü söyleyebiliriz (2001’de 914.57 milyon USD, 2015’de 18512.38 milyon USD). Bu büyümeyi gösteren Ek tablo 35’e bakıldığında 2001–2005 yıllarında kamu gelirlerinin %10–30 arasında büyüme sağladığı görülmektedir. 2006–2009 yılları arasında bütçe gelirleri ortalama her yıl içinde %65 oranında artış göstermiştir ki, bu da kayda değer bir büyüme kabul edilebilir. 2009’a kadar kamu gelirleri hızlı bir yükseliş içine girmesine rağmen, 2010’dan başlayarak dalgalı bir seyir izlemiştir. 2010 yılı göstergelerine bakıldığında, bütçe gelirleri %6 azalmış, 2011 yılında yeniden ortalama %6 büyümüş, 2012’de %38 ve 2013’de %17’lik büyümeden sonra 2014’de %4 küçülme, 2015’de ise %21’lik azalma görülmüştür.

Devlet bütçesinin 2001–2015 yılları arasında farklı düzeylerde artış ve azalma göstermesinin asıl nedenlerini anlamak için Ek Tablo 34’e bakılması yeterlidir. Bütçenin 15 gelir kalemine²¹ uygun analizi yapıldığında, bunları üç kısma ayırabiliriz. Birinci kısım gelirler on beş yıl içinde ortalama 4.5 kat artan kalemler (*gerçek kişilerin gelir vergisi, Tüzel kişilerden toprak ve emlak vergisi, ÖTV, yol ve maden vergisi, gümrük vergileri, yabancı devletlere ve bütçeden verilen krediler veya garantilerden gelirler, devletin hissedarı olduğu müesseselerden alınan*

²¹ Bazı gelir kalemleri benzer olduğundan kolaylık olsun diye birlikte gösterilmiştir ve bu gelir kalemleri şunlardır: *Gerçek Kişilerin Gelir vergisi, Kurumlar vergisi, Toprak ve Emlak (tüzel kişiler) vergisi, KDV, Basitleştirilmiş vergi, ÖTV, Yol ve Maden vergisi, Gümrük vergileri, Yabancı Devletlere ve Bütçeden verilmiş kredi ve garantilerden gelirler, Devletin hissedarı olduğu müesseselerden alınan temettüleri, Resimler, Devlet Kurumlarının sağladığı hizmetlerden gelirler, Başka vergi gelirleri, Başka gelirler, Devlet Petrol Fonundan transferler.*

temettüiler, resimler, devlet kurumlarının sağladığı hizmetlerden gelirler, başka vergi ve diğer gelirler), ikincisi ortalama 15 kat artan gelirler (tüzel kişilerin gelir vergisi, KDV ve basitleştirilmiş vergiler), üçüncü kısım ise ayrıca bir gelir kalemi olup, devlet petrol fonundan kamu bütçesine yapılan direkt transferleri göstermektedir. Bu transferler ve onların bütçe gelirlerindeki payı Grafik 35 ve 36’da gösterilmiştir.

Grafik 35: Bütçe Gelirlerinin GSYH’a Oranı

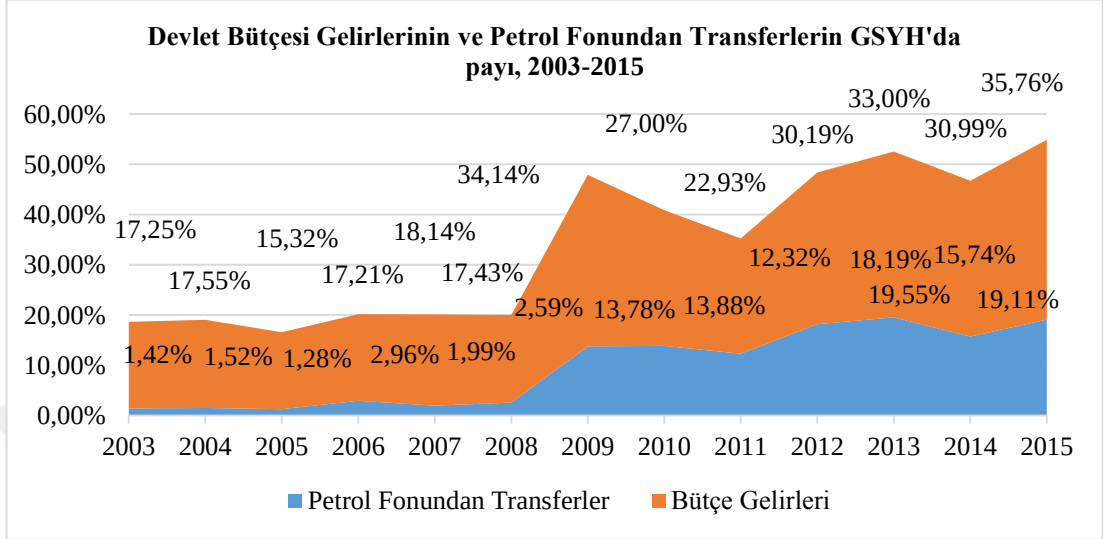

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Bütçe Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.maliyye.gov.az/node/1128>, 5 Şubat 2016 (Grafik, yazar tarafından belirtilen kaynak esasında hazırlanmıştır)

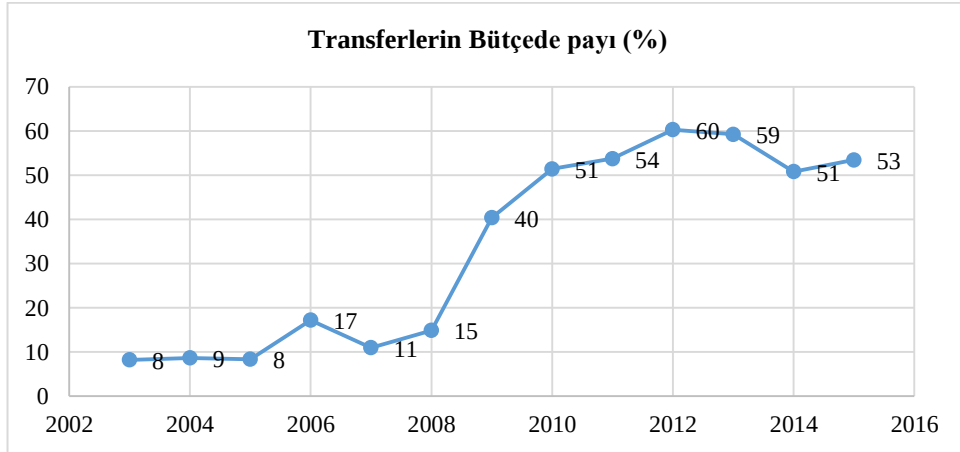
Grafik 35’de bütçe gelirlerinin GSYH’a oranı gösterilmiştir. 2001 yılında kamu gelirleri GSYH’nın %79’una denk geldiği halde, 2006–2008 yıllarında en düşük seviyeye ulaşarak %18’ine eşit olmuştur. 2015 yılına kadar ise bütçe gelirleri GSYH’nın yıllık ortalama %30’una denk gelmiştir.

Grafik 36: Bütçe Gelirleri ve Petrol Fonundan Transferler

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Bütçe Raporları, (çevrimiçi), <http://www.maliyye.gov.az/node/1128>, 5 Şubat 2016 (Grafik, yazar tarafından belirtilen kaynak esasında hazırlanmıştır)

Grafik 37: Petrol Fonundan Transferlerin Bütçede Payı

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Bütçe Raporları, (çevrimiçi), <http://www.maliyye.gov.az/node/1128>, 5 Şubat 2016 (Grafik, yazar tarafından belirtilen kaynak esasında hazırlanmıştır)

Bütçenin gelir kalemlerinin her birinin, toplam bütçe gelirlerinde eşit paya sahip olduğu zamanı *istikrarlı bütçe* varsayımı kabul edildiği zaman, petrol fonundan yapılan transferlerin nasıl bir etki yarattığı açık bir şekilde görülmektedir. Şöyle ki,

2003–2008 yıllarında her sene bütçe gelirlerinin ortalama %11.37'si petrol fonundan yapılan transferler hesabına yaranmıştır. 2009'dan itibaren ise bağıllık oranı hızlıca yükselmiş ve 2015'e kadar kamu gelirleri her yıl ortalama %52.75 oranında petrol fonundan yapılan direkt transferlere bağılı olmuştur. Devlet Petrol Fonu'nun gelirlerinin analiz edildiğı 2. bölümde de vurgulandığı gibi, Fon'un bütçe gelir ve harcamaları petrol fiyatlarına bağılı olduğundan, devlet bütçesi de Fon'un harcama politikasından etkilenererek, başka bir ifade ile hem kamu bütçesi hem de Fon bütçesi petrol fiyat ve gelirlerine bağılı olarak pozitif korelasyon ilişkisinde olduğu görölmektedir. Böylece kamu gelirlerindeki istikrar düzeyinin hangi seviyede olduğu ve bunun yanı sıra aslında riskler taşıdığı net bir şekilde görölmektedir.

3.2.3.2. Bütçe Harcamaları

Bütçe harcamaları, dar anlamıyla kamu kurum ve kuruluşlarının kendi görev ve fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için yaptığı harcamalardır. Aslında devletin ekonomideki büyüklüğünün ölçülmesinde büyük önem taşıyan kamu harcamaları, devlet tarafından yapılan veya devletin faaliyet sahasına giren fonksiyonlarına ilişkin maliyetlerin toplamını ifade eder (Tuncer, 2011: 214).

Bütçe harcamalarının sınıflandırılması, kamu giderlerinin yasal mevzuata uygun bir şekilde farklı prensiplere göre kalemlere ayrılmasıdır. Bu harcamalar fonksiyonel, idari, ekonomik ve başka prensiplere uygun gruplandırılabilir.

➤ Fonksiyonel sınıflandırma

Bilindiğı üzere devlet bir çok fonksiyonları hayata geçirmektedir. Örnek olarak ordu veya silahlı kuvvetler sahipliğinin, ülkenin milli güvenliğini ve savunmasını sağlamak, onların maddi ve manevi ihtiyaçlarının temin olunması için bütçeden harcamalar yapmasını gösterebiliriz. Bundan başka halk sağığı veya milli eğitim hizmetlerinin, sosyal yardıma ihtiyacı olanlara yardım edilmesi gibi ihtiyaçların karşılanması için harcamalar yapılır. Devletin bu gibi fonksiyonları gerçekleştirmek için yaptığı harcama sınıflandırılması *fonksiyonel sınıflandırma* olarak adlandırılmaktadır (Mehdiyev, 2006: 47). Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesi

harcamaları genel olarak aşağıdaki fonksiyonel sınıflandırmaya tabii tutulmaktadır (Bulut, 2013: 161):

- ✓ Genel Kamu Hizmetleri,
- ✓ Savunma,
- ✓ Yargı, Emniyet ve Savcılık,
- ✓ Eğitim,
- ✓ Sağlık,
- ✓ Sosyal Koruma ve Sosyal Güvenlik,
- ✓ Kültür, Sanat, Bilgi, Beden Eğitimi ve diğer,
- ✓ Konut ve Aidat Faaliyetleri,
- ✓ Yakıt ve Enerji,
- ✓ Tarım, Ormancılık, Balıkçılık, Avcılık ve Çevre Koruma,
- ✓ Devlet Yatırım Harcamaları (Sanayi, İnşaat ve Mineral Hasılatı),
- ✓ Ulaşım ve İletişim,
- ✓ Ekonomik Faaliyet (İpotek Kredileri ve Girişimciliğe Destek ve diğer);
- ✓ Diğer Harcamalar.

➤ **İdari sınıflandırma;**

Devlet örgütlenmesine harcama yapabilecek birimlerin isim ve yapısına göre sınıflandırma yapılır.

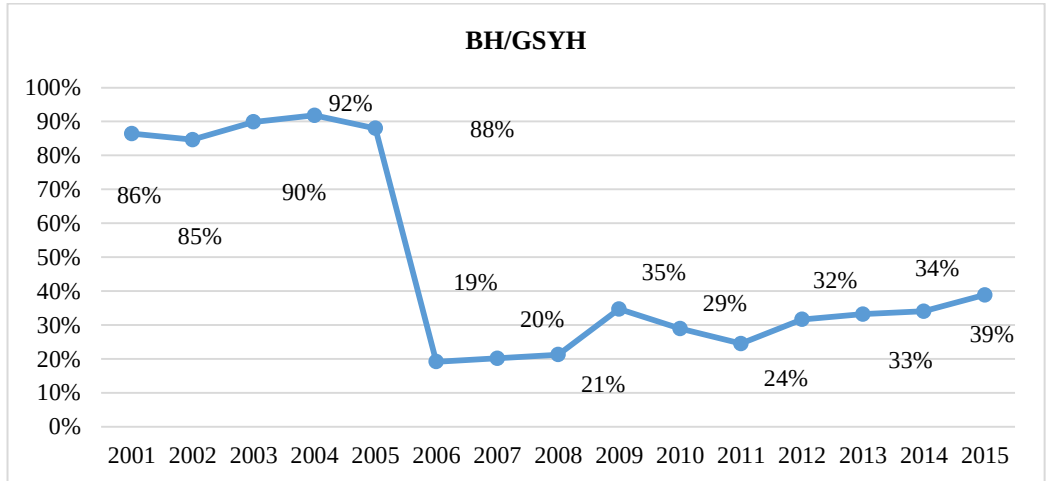
➤ **Ekonomik sınıflandırma;**

Bu sınıflandırma daha çok kaynak kullanan ve gelir aktaran harcamalar olarak ikiye ayrılır. Kaynak kullanan harcamalar ile devlet mekanizması, siyasal karar alma ve kamu bürokrasisi süreçleri aracılığı ile piyasa mekanizmasının yerine geçmektedir. Gelir aktaran harcamalar ise devletin satın alma gücünü bir gruptan diğer gruba aktaran harcamalardır. İktisadi açıdan kaynak kullanan ve gelir aktaran bu harcamalar *reel harcamalar* ve *transfer harcamaları* olarak sınıflandırılmaktadır. Reel harcamalar kamu tüketimi ve kamu yatırımları gibi kaynak kullanılarak yapılan harcamalardır. Bu harcamalar üretim ve fiyat düzeyi üzerinde özel tüketim ve

yatırıma benzer etki yapmaktadır. Transfer harcamaları ise mevcut kaynakları bir kesimden diğerine aktaran harcamalardır. Transfer harcamaları da kendi içinde ekonomik, mali ve sosyal etkiler doğurabilir. Devleti harcamaya iten tek unsur kamusal mal ve hizmet sağlama amacı değildir. Büyüme hızını arttırmak, gelir dağılımını değiştirmek, kaynak dağılımını düzeltmek gibi amaçlar da devletin harcamaya zorunlu kılan nedenlerdir. Ekonominin daralma dönemlerinde toplam talebi arttırmak için kamu harcamaları yapılır. Bunun aksi durumunda ise, kamu harcamaları azaltılarak toplam talep kısılmaya çalışılır (Susam, 2008: 50).

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesi harcamaları 2001 yılından 2015'e kadar olan zaman diliminde 20 kat yükselmiş ve 1,006.6 milyon USD'den artarak 20,095.2 USD olmuştur. Grafik 38'de bütçe harcamalarının GSYH'a oranı verilmiştir. Bütçe gelirlerinde olduğu gibi bütçe harcamalarında da aynı trend izlenmektedir. Şöyle ki, 2001–2005 yıllarında bütçe harcamalarının GSYH'a oranı en yüksek seviyeye çıkmış, 2006–2008'de ise en düşük seviyeye inmiştir. 2009–2015 yıllarında ise bütçe harcamalarının GYSH'a oranı her yıl %32 olarak kaydedilmiştir.

Grafik 38: Bütçe Harcamalarının GSYH'a Oranı

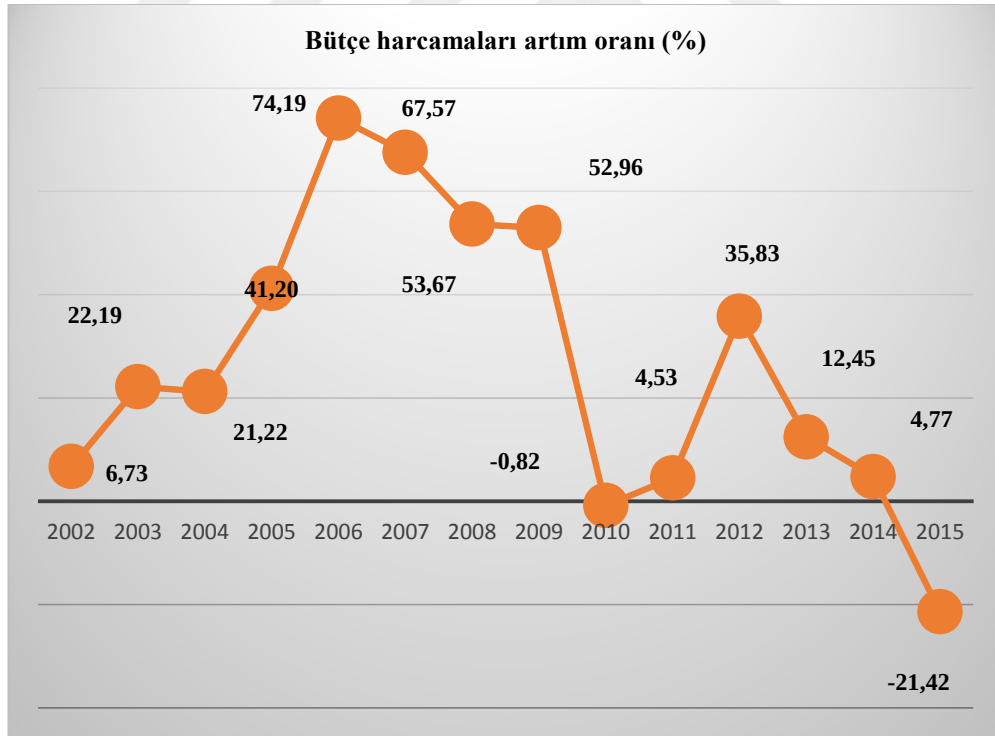

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Bütçe Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.maliyye.gov.az/node/1128>, 7 Şubat 2016 (Grafik, yazar tarafından belirtilen kaynak esasında hazırlanmıştır)

Harcamaların hangi kalemlerinin daha fazla değiştiğine baktığımız zaman ise bunları da üç gruba ayırabiliriz. Birinci grup harcamalar geçen 15 yıl süresinde %15'e kadar artış gösteren harcamalardır (genel kamu hizmetleri; savunma; eğitim; sağlık; sosyal koruma ve sosyal güvenlik; kültür, sanat, beden eğitimi ve diğer; yakıt ve enerji; tarım ve ormancılık, balıkçılık, avcılık ve çevre; ulaşım ve iletişim). İkinci grup harcamalar %20–25 arası artan ve aynı zamanda bütçenin genel artış oranına uygun olan harcamalardır (konut ve aidat faaliyetleri; ekonomik faaliyet–ipotek kredileri ve girişimcilğe destek, gelir amaçlı diğer faaliyetler; ve diğer kamu harcamaları). Üçüncü grup harcamalar ise artış oranına göre çok fazla dikkate değer bir rakama sahip olanlardır. Bu harcamalardan *yargı*, *eminiyet ve savcılık* kalemi 82 kat ve *devlet yatırım harcamaları* 172 kat yükselmiştir. Aşağıdaki Grafik 36'da bütçe harcamalarının bir önceki yıla göre nasıl değiştiği gösterilmiştir.

Grafik 39: Bütçe Harcamaları Artış Oranı

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Bütçe Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.maliyye.gov.az/node/1128>, 8 Şubat 2016 (Grafik, yazar tarafından belirtilen kaynak esasında hazırlanmıştır)

2002–2006 yılları arasında bütçe harcamaları her yıl önemli bir oranda artış göstermiştir. Özellikle 2006 yılında harcamalar %74.19 yükselmiş ve sonraki yıllarda da bütçe harcamalarının yükselmesine rağmen bu artış oranı azalmaya doğru ilerlemiştir. 2010 yılında ilk defa olarak bütçe harcamaları -%0.82 kadar azalmıştır. 2015–e kadar bütçe harcamalarının yükselmesine karşın son yılda yeniden kayda değer bir oranda (-%21.42) azalma görülmüştür.

Tablo 2’de Bütçenin gelir ve harcamalarının yıllara göre değişme oranı ile beraber Devlet Petrol Fonundan bütçeye yapılan transferlerin değişme oranları gösterilmiştir. Verilen rakamların birbirlerine bağlı olduğu tablodan da anlaşılmaktadır. Örneğin 2015 yılında petrol fonundan bütçeye yapılan transferlerin %16 azalmasına bağlı olarak bütçe gelir ve harcamalarının da azaldığını (-%21) görülmektedir. 2004, 2005, 2006 yıllarında da buna benzer istatistiksel sonuçlar gözlemlenmiştir. Yalnızca 2010 ve 2014 yıllarındaki sonuçlara bakıldığında, transferlerle bütçe gelir ve harcamaları arasında bir farklılık görmek mümkündür. Şöyle ki, 2010 yılında petrol fonundan yapılan transferlerin %20 artmış olmasına rağmen, bütçe gelir ve harcamaları sırasıyla %5 ve %0.82 azalmıştır. Bunun nedeni bütçe vergi gelirlerinde kurumlar vergisinin %37’e, gerçek kişilerin gelir vergisinde ise %24’e kadar düşüşün olmasıdır.

Tablo 2: Bütçe Gelir ve Harcama Oranları ile SOFAZ Transferlerinin Değişim Oranı

Yıllar	Bütçe Gelirleri artış oranı (%)	Bütçe Harcamaları artış oranı (%)	SOFAZ transferleri artış oranı (%)
2004	22.66	21.22	29.21
2005	36.51	41.2	31.83
2006	77.9	74.19	265.95
2007	65.09	67.57	5.39
2008	42.83	53.67	93.84
2009	73.72	52.96	371.24
2010	-5.68	-0.82	20.14
2011	5.52	4.53	10.27
2012	38.23	35.83	55.03
2013	16.82	12.45	14.85
2014	-4.02	4.77	-17.71
2015	-21	-21.42	-16.88

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Bütçe Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.maliyye.gov.az/node/1128>, 8 Şubat 2016 (Tablo, yazar tarafından belirtilen kaynak esasında hazırlanmıştır)

3.3. Azerbaycan’da 2001-2015 Yılları Bütçe ve Maliye Politikası, Uygulamada Etkinlik

Bu bölümde 2001–2015 yılları arasında Azerbaycan’da kamu bütçesinin gelir ve harcamaları ve bütçe açığıyla GSYH arasındaki ilişki araştırılacaktır. Araştırma zamanı bütçe gelir ve harcamaları iki dönem aralığında incelenecektir. Birinci dönem 2003-2008 yıllarını, ikinci dönem ise 2009-2015 yıllarını kapsamaktadır. Ayrıca Devlet Petrol Fonu’ndan yapılan bütçe transferlerinin ve uygulanan maliye politikalarında etkinliğin hangi düzeyde sağlandığı ve vergi gelirlerinin bütçe gelirlerindeki rolü incelenecektir.

3.3.1. Maliye Politikası Aracı Olarak Kamu Harcamaları ve Milli Gelir

İktisat okullarının maliye politikasının amaçlarına ulaşmak için kullanılan araçlarına ilişkin yaklaşımlarını ve bu araçların milli gelir ve enflasyon üzerindeki etkileri detaylı bir biçimde önceki bölümlerde incelenmiştir. Bu bilgiler ışığında Azerbaycan'da uygulanan 2001–2015 yılları bütçe politikası ve mali etkinliği istatistiksel veriler bazında incelenerek sonuçlar ortaya çıkarılmıştır. Bunun için ise Keynesyen Modeli, Devlet İstatistik Komitesi, Maliye Bakanlığı ve başka resmi kurumların verileri kullanılmıştır.

Keynesyen Modeli:

$$Y = C + I + G + XM$$

Burada:

- *(Y) – Gayri Safi Yurt içi Hasıla;*
- *(C) – Nihai malları satın almak için hanehalkı tarafından yapılan harcamalar veya toplam tüketim;*
- *(I) – İş sektörü tarafından bina, makine – teçhizat ve stoklar için yapılan harcamalar ile hanehalkı tarafından konut inşaatı için yapılan toplam brüt harcamalar; Brüt yatırım kendisi de Sabit yatırım (I_f) ve Stok yatırımından (I_s) ibarettir: $I = I_f + I_s$*
- *(G) – Tüm kamu kurumlarının kamu hizmetlerini yerine getirebilmek için yaptıkları harcamaların toplamı;*
- *(XM) – Net ihracatı ifade etmiş olup ülkede üretilen mal ve hizmetlerin ihracatı ile dış ekonomilerde üretilen mal ve hizmetlerin ithali arasındaki farkı ifade eder. Eğer XM negatif bir değer ise, ithalat fazla, pozitif bir değer ise ihracat daha fazladır (Ünsal, 2010: 336);*

Tablo 4’de 2001–2015 yıllarında Azerbaycan’da üretilen gayri safi yurt içi hasılanın harcamalar yöntemi ile ölçülmesi gösterilmektedir:

Tablo 3²²: GSYH ve Alt Kalemleri

Yıllar	Y = (GSYH)	X1 = (C)	X2 = (I, (I _f + I _s))	X3 = (G)	X4 = (X-M)
2001	5,707.72	3,435.73	1,254.38	778.91	238.70
2002	6,235.86	3,847.15	2,069.22	773.50	-454.02
2003	7,276.01	4,306.66	3,780.70	901.34	-1,712.69
2004	8,680.37	4,780.40	4,857.33	1,119.77	-2,077.13
2005	13,238.71	5,508.51	5,021.25	1,379.74	1,329.21
2006	20,982.99	7,693.08	5,676.07	1,791.92	5,821.92
2007	33,050.34	10,924.83	5,839.53	3,192.75	13,093.23
2008	48,852.48	16,171.13	7,862.10	4,150.07	20,669.18
2009	44,297.00	18,724.52	8,008.34	4,927.34	12,636.80
2010	52,909.29	20,593.45	8,768.63	5,757.29	17,789.93
2011	65,951.63	24,333.29	13,606.31	6,679.37	21,332.66
2012	69,683.94	27,227.47	15,828.67	7,334.90	19,292.90
2013	74,164.44	30,783.94	19,322.24	7,626.51	16,431.74
2014	75,234.70	33,889.09	20,317.70	8,189.95	12,837.97
2015	52,969.59	29,336.32	15,421.69	6,628.01	1,583.57

Kaynak: Devlet İstatistik Komitesi Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.azstat.org/MESearch/search?departament=1&lang=az>, 10 Mart 2016

Tablo 3’de verilen Gayri Safı Yurt İçi Hasıla’nın üretiminde iştirak eden kamu harcamalarının (G) bir maliye politikası aracı olarak kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda, devletin ekonomiye müdahalesinin veya ülkede mal ve hizmetlerin üretilmesinde, ekonomide ne kadar aktif rol alıp almadığını gözlemlene bilir. “Devlet toplumsal ihtiyaçları karşılamak ve/veya ekonomik ve sosyal hayata müdahalede bulunmak üzere harcama yapmaktadır. Bir ekonomide makro iktisadi amaçlardan biri, tam istihdamı sağlayarak işsizlik oranını asgari düzeye çekmektir. Bu amaca en uygun kamu harcama türü yatırım harcamalarıdır. Yatırım harcamaları üretim hacmini artırdığı gibi üretim faktörü kullanımının artmasına katkıda bulunabilmektedir” (Kanca ve Bayrak, 2015: 58).

Dar anlamda kamu harcamaları merkezi devlet örgütü ile yerel yönetimlerin harcamaları olarak anlaşılır. Geniş anlamda ise kamu harcamalarına dar anlamdaki harcamalar ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri, sosyal güvenlik harcamaları ve diğer harcamalar dahildir (Tuncer ve Yüksel, 2011: 215).

²² Tablo 4’de verilen rakamlar milyon USD ile gösterilmiştir. Rakamlar Devlet İstatistik Komitesinin resmi web sitesinden milyon AZN olarak alınmış ve yine bu kurumun yıllık olarak açıkladığı USD/AZN döviz kurlarına uygun olarak dolar cinsinden ifade edilmiştir.

Kamu harcamalarının üç temel sınıflandırılması kabul görmektedir (Tuncer ve Yüksel, 2011: 215):

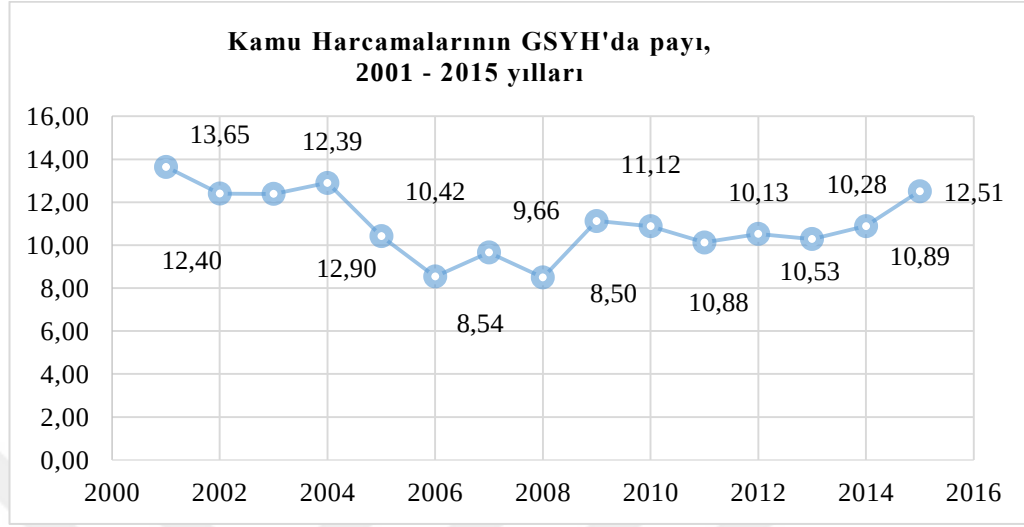
- a) *İdari sınıflandırma*–hangi kamu kurumlarının cari dönemde ne kadar harcama yaptığını gösteren ve kuruluşların alt alta listelenerek dikey toplama yoluyla toplam kamu harcaması miktarı tespit edilmektedir;
- b) *Fonksiyonel sınıflandırma*–kamu harcamalarının önceden belirlenen amaçlara göre veya kamu harcamaları hangi işlevlerini yerine getirmesine göre sınıflandırılmaktadır;
- c) *Ekonomik sınıflandırma*–kamu harcamalarının makro ekonomi üzerinde etkilerine ve bunların sonuçlarını görmek, aynı ekonomik özelliklere veya etkilere sahip harcamaların bir arada sınıflandırılmasıdır (Türk, 192: 73).

Ekonomik sınıflandırma temelde iki yapıya sahiptir:

- 1) *Reel harcamalar* – kamu hizmetlerini yerine getirmek üzere devletin yaptığı mal ve hizmet alımları karşılığında ödediği nakit değerdir. Reel harcamaları da ikiye ayırmak mümkündür ki, bunlar da *cari ve yatırım* harcamaları olarak nitelendirilebilir.
- 2) *Transfer harcamalar* – bu harcamalar işsizliğe karşı önlem olarak kullanılabilen harcamalar olup, karşılığında mal ve hizmetin satın alınmadığı, kamu kaynaklarının karşılıksız olarak başka kişi ya da kuruluşlara transfer edildiği harcamalardır (Kanca ve Bayrak, 2015: 59).

2001 yılından itibaren Azerbaycan’da kamu harcamaları her geçen yıl yükselmiş ve yalnızca 2015 yılından düşüş eğilimi göstermiştir. Bu harcamaların yıllara göre yurt içinde üretilen GSYH’daki payı Grafik 40’da gösterilmiştir.

Grafik 40: Kamu Harcamalarının GSYH’da Payı

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Bütçe Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.maliyye.gov.az/node/1128>, 15 Mart 2016 (Grafik, yazar tarafından belirtilen kaynak
esasinda hazırlanmıştır)

Tüm kamu kurumlarının kendi hizmetlerini yerine getirebilmek için satın aldıkları mal ve hizmetlerin toplam miktarı, Ek Tablo 36’ya göre son on beş yıl içinde 778.91 mln USD’den 8.51 kat artarak 6,628.01 mln USD olmuştur. Aslında bu artış yüksek gözükse bile, kamu kurumlarının harcamaları GSYH üretiminde payı kendi istikrarını korumuş ve her yıl ortalama %11 katkı sağlamıştır. Ekonomiye müdahale en yüksek 2001 yılında, en düşük ise 2008 yılında kaydedilmiş ve uygun olarak GSYH’da kamu sektörünün payı %13.65 ve %8.50 olmuştur. Şimdi başka bir açıdan, yani GSYH’nın her yıl bir önceki yıla göre ortalama artış oranı ile kamu harcamalarının aynı oranına bakıldığında GSYH’de %1.20, kamu harcamalarında ise %1.18’dir, yani bu iki oranın aşağı yukarı aynı düzeyde değiştiği görülmektedir.

GSYH üretiminde iştirak eden diğer üç faktörün, yani hanehalkı veya ailelerin tüketim harcamalarının (C), toplam brüt yatırım harcamalarının (I) ve net ihracatın her yıl ortalama GSYH’de payı uygun olarak %45.31 (C), %28.13 (I) ve %15.57’dir. Dolayısı ile ülke içinde yaratılan her ilave değere en fazla katkı tüketim harcamalarından (%45.31), en az katkı ise kamu harcamalarından elde edilmiştir (%11).

3.3.2. Maliye Politikası Aracı olarak Kamu Bütçesi Gelir ve Harcamaları, Bütçe Politikasında Etkinlik

Genel olarak 2001-2015 yılları arasında devlet bütçesi gelir ve harcamalarına bakıldığında bütçenin 2013 yılı hariç her yıl açık verdiğini görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4: Bütçe Göstergeleri

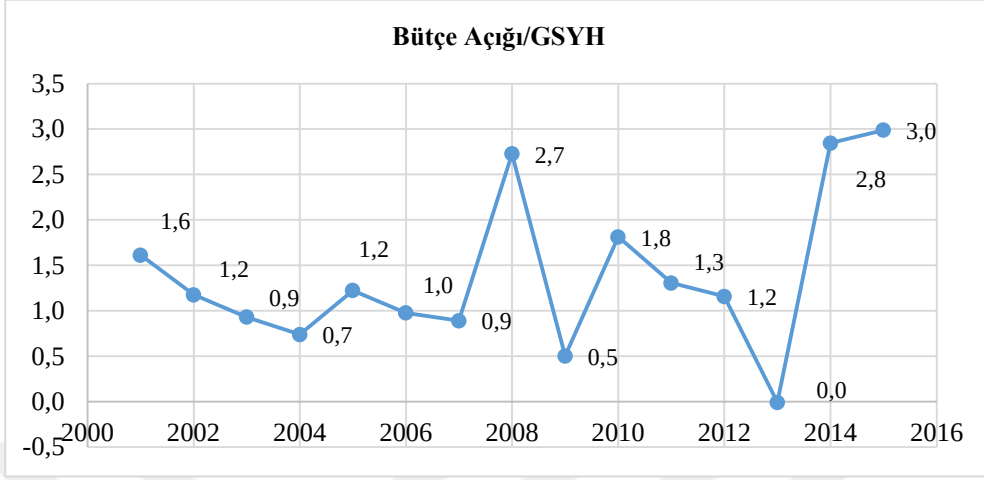
Yıllar	Bütçe Gelirleri	Bütçe Harcamaları	Bütçe Açığı
2015	18,512.38	20,095.24	- 1,582.86
2014	23,434.03	25,574.25	- 2,140.22
2013	24,415.70	24,409.33	6.37
2012	20,900.19	21,706.29	- 806.10
2011	15,119.72	15,980.95	- 861.23
2010	14,329.31	15,288.70	- 959.40
2009	15,192.76	15,414.85	- 222.08
2008	8,745.42	10,077.96	- 1,332.54
2007	6,123.14	6,558.07	- 434.93
2006	3,708.97	3,913.67	- 204.70
2005	2,084.85	2,246.79	- 161.94
2004	1,527.20	1,591.18	- 63.99
2003	1,245.04	1,312.69	- 67.65
2002	1,001.05	1,074.35	- 73.30
2001	914.57	1,006.57	- 92.00

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Bütçe Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.maliyye.gov.az/node/1128>, 15 Mart 2016

Hükümet 2013 yılı haricinde her sene genişletici maliye politikası izlemiştir. Bütçe açıklarının GSYH'ya oranı ise Grafik 41'de verilmiştir:

Grafik 41: Bütçe Açığının GSYH'ya Oranı

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Bütçe Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.maliyye.gov.az/node/1128>, 16 Mart 2016 (Grafik, yazar tarafından belirtilen kaynak
esasinda hazirlanmistir)

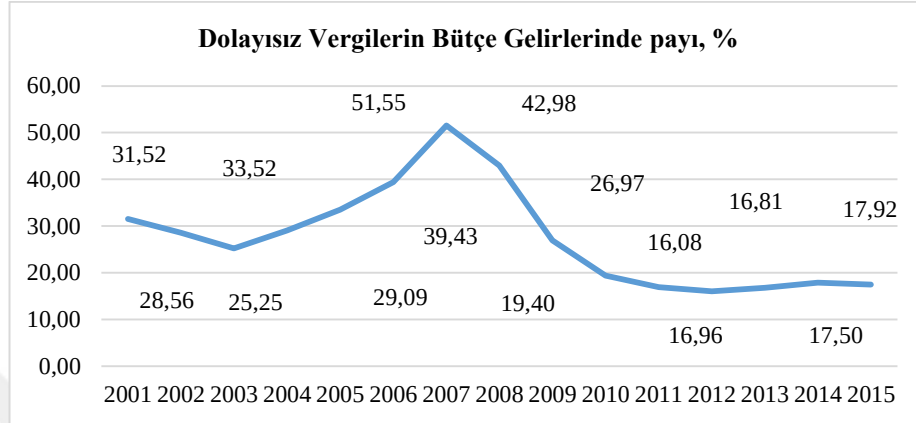
Yukarıdaki grafikten görüldüğü gibi bütçe açıklarının GSYH'a oranı ortalama %1.4 olmuştur. En yüksek açık 2015 yılında veya başka bir ifade ile bütçe gelirlerinin azaldığı yılda, en düşük oran ise 2013 yılında olmuş ve 0.0 olarak değer bulmuştur.

Vergiler, kullanılabilir gelirler üzerinde azaltıcı etkiye sahip olduğundan toplam talebi azaltmakla kaynak dağılımının değişmesine neden olmaktadır. Dolaylı ve dolaysız vergiler olarak ikiye ayrılan bütçe vergi gelirlerinin yıllara göre nasıl değiştiği de incelemelidir.

‘Dolaysız vergilerin en önem arz eden mükellefleri gerçek ve tüzel kişilerin gelir vergisidir. Bu vergilerin artırılması ve azaltılması kişisel ve kurumsal çalışma/faaliyette bulunma veya boş kalma/faaliyette bulunmama güdülerinde doğrudan belirleyicidir. Dolaysız vergilerin etkisi makroekonomik büyüme üzerinde negatif yönlü olup, başka bir ifade ile dolaysız vergilerin indirilmesi kişilerin kazanç, tasarruf etme, yatırım yapma isteklerini arttırmakta, ekonomik büyüme üzerinde hızlandırıcı bir etki yaratmaktadır’ (TÜSİAD, 2012).

Azerbaycan devlet bütçesinde dolayısız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı Grafik 42’de gösterilmiştir:

Grafik 42: Dolayısız Vergilerin Bütçe Gelirlerinde Payı

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Bütçe Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.maliyye.gov.az/node/1128>, 16 Mart 2016 (Grafik, yazar tarafından belirtilen kaynak esasında hazırlanmıştır)

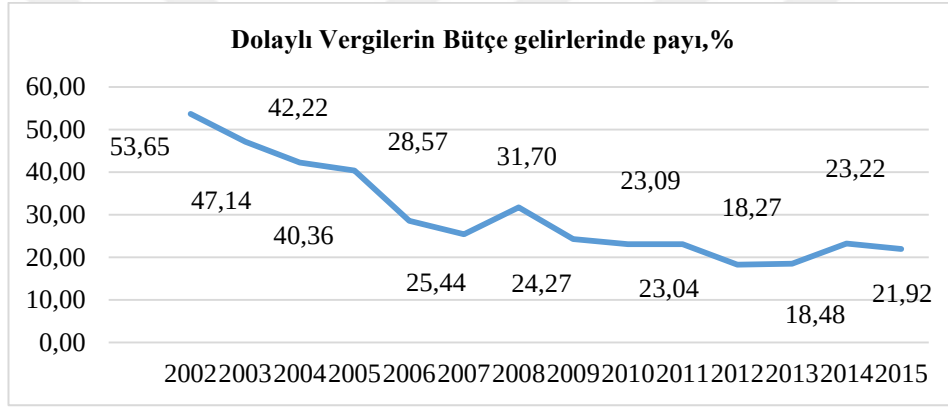
Grafikten anlaşıldığı üzere, 2001-2007 yılları arasında dolayısız vergilerin toplam vergi gelirlerindeki payı %31.52’den %51.55’e kadar yükselmiştir. 2008 yılında payı %42.98 olan dolayısız vergiler, 2015 yılına gelindiğinde %17.50’e kadar düşmüştür. Dolaylı vergiler mal ve hizmetlerin üzerinden alınan ve onların fiyatlarının bir parçası olarak görülen vergilerdir. Bu nedenle, vergi mükelleflerinin dolaylı vergilerde herhangi bir artışı his edebilmeleri güçleşmekte olup, bu artışlar mal veya hizmetlerin fiyatlarındaki artış olarak algılamalarıdır. Aslında hem dolaylı hem de dolaysız vergi artışlarına gidilmesinde ana unsur kamu harcamalarının finanse edilmesi için kaynak yaratılması çabasıdır (TÜSİAD, 2012).

‘Dolaylı vergi artışları genelde toplam tüketim harcamalarının kısılması sonucunda refah kaybı yaratmakta, tüketici artığını azaltmaktadır. Toplam tasarruflar yönüyle bakıldığında ise, dolaylı vergi artışları bireysel ve kurumsal tercihlerin tüketimden tasarrufa kaymasına yol açabilmektedir. Bu açıdan toplam talep temelli enflasyonun ve makroekonomik dengesizliklerin hüküm sürdüğü ekonomilerde dolaylı vergi artışları ekonomideki fazla talebi emici etki gösterebilmekte ve ekonomik istikrar amacına hizmet edebilmektedir. Hatta dolaylı vergi artışları

nedeniyle kısılan talep yoluyla ihraç edilebilir mal artışı yaratılması bile söz konusu olabilmektedir. Böylelikle yurtiçi talebin kısılması sonucunda ekonomik istikrar sağlanırken, yurtdışı talep yoluyla bu istikrarın ekonomik küçülmeye yol açmadan, büyüme ile eş zamanlı gerçekleştirilmesi mümkün hale gelebilmektedir. Bu nedenle Klasik IMF istikrar politikası önlemlerinde ve ihracata yönelik büyüme modellerinde dolaylı vergi artışları çokça kullanılan bir araç konumundadır' (TÜSİAD, 2012)

Azerbaycan'da dolaylı vergilerin 2001–2015 yılları arasındaki toplam vergilerde payı Grafik 43'de verilmiştir:

Grafik 43: Dolaylı Vergilerin Bütçe Gelirlerinde Payı

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Bütçe Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.maliyye.gov.az/node/1128>, 20 Mart 2016 (Grafik, yazar tarafından belirtilen kaynak esasında hazırlanmıştır)

Grafik 43'den de görüldüğü üzere, 2001 yılında dolaylı vergilerin toplam bütçe gelirlerinde payı %50 civarında olmasına rağmen, 2015 yılına gelindiğinde ise bu oran %20'lere kadar düşüş göstermiştir. 2001–2015 yılları arasında devlet bütçesi gelirlerinin 20 kat ve harcamalarının da buna uygun bir şekilde 20 kat arttığı göz önünde bulundurulduğunda, kamu harcamalarının finanse edilmesinde devlet tarafından vergi gelirlerinden ziyade, çok büyük bir oranda petrol gelirlerinin kullanıldığı sonucuna varılmaktadır. Geçen on beş yılda kamu harcamalarının finanse edilmesinde ve maliye politikasının uygulanmasında araç olarak Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu'ndan yapılan transferlerin önemi bilinmektedir. Ek kısmında verilen Kamu Bütçesi harcamalarına ve bütçenin 15 harcama kaleminin

2001–2015 yıllarında nasıl değiştiğine bakıldığında, en fazla dikkati çeken iki sektörün olduğu görülmektedir. Birincisi *Yargı, emniyet ve savcılık* kalemine dahil olan bütçe harcamalarıdır. Bu harcamalar geçen zaman süresinde 14.3 milyon USD’den 1 168.6 milyon USD’ye ulaşmıştır ki, bu da 81.5 kat artış anlamına gelmektedir. İkinci sektör ise *Devlet Yatırım Harcamaları (Sanayi, inşaat ve mineral hasılatı)* ile ilgili harcamalarıdır. Bu miktar 2001 yılında 38.6 milyon USD-den 2015 yılında 6 620.6 milyon USD-e ulaşmıştır ki, bu da 171.5 kat artış demektir. Buna karşılık Devletin gelir amaçlı ekonomik faaliyetlerle ilgili harcamaları ise 23.3 kat artmıştır. Diğer harcama kalemlerinde ise ortalama 15 kat artış kaydedilmiştir.

Maliye politikasının amaçlarına ulaşması için Azerbaycan devletinin kaynakları kullanma ve politika uygulamasında etkinliğin hangi düzeyde sağlandığını görmek için bütçe gelirleri üç gruba ayrılarak karşılaştırma yapılmıştır. Buna uygun olarak araştırmanın daha da anlaşılır olması için, aynı şekilde bütçe harcamalarının da fonksiyonel sınıflandırılması üç grupta toplanarak biraz daha daraltılmıştır:

- a) *Bütçe gelirlerindeki üçlü grup Tablo 8: 1–Dolaylı ve Dolaysız Vergiler; 2–Diğer vergi ve başka gelirler; 3–Devlet Petrol Fonu’ndan transferler;*
- b) *Bütçe harcamalarındaki üçlü grup Tablo 9: 1-Genel Kamu Hizmetleri, Savunma, Eğitim, Sağlık, Sosyal Koruma ve Sosyal Güvenlik, Yargı Emniyet ve Savcılık; 2-Kültür, Sanat, Bilgi, Beden Eğitimi ve diğer, Konut ve Aidat Faaliyetleri, Yakıt ve Enerji, Tarım, Ormancılık, Balıkçılık, Avcılık ve Çevre Koruma, Ulaşım ve İletişim, Ekonomik Faaliyet (İpotek Kredileri ve Girişimciliğe Destek, gelir amaçlı diğer faaliyetler), Diğer Harcamalar; 3–Devlet Yatırım Harcamaları (Sanayi, İnşaat ve Madencilik)*

Bu sınıflandırmadan sonra EK kısımda verilen Bütçe Gelir ve Harcamalar tablosunu kullanarak her bir grubun kendisinin ait olduğu gelir ve harcamalardaki ağırlığı hesaplandığında, aşağıdaki tabloyu elde edilmiştir:

Tablo 5: Toplam Bütçe Gelirlerinde Alt grupların Payı, %

Toplam Bütçe Gelirlerinde alt grupların payı (%)	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003
1. Dolaylı ve Dolaysız vergilerin toplamı	39%	41%	35%	34%	40%	42%	51%	74%	77%	68%	71%	71%	66%
2. Diğer Vergi ve Başka Bütçe gelirleri	7%	8%	6%	6%	6%	6%	9%	11%	12%	15%	20%	20%	25%
3. Devlet Petrol Fonundan Transferler	53%	51%	59%	60%	54%	51%	40%	15%	11%	17%	8%	9%	8%

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Bütçe Raporları, (çevrimiçi), <http://www.maliyye.gov.az/node/1128>, 20 Mart 2016 (Tablo, yazar tarafından belirtilen kaynak esasında hazırlanmıştır)

Tablo 6: Toplam Bütçe Harcamalarında Alt grupların Payı, %

Toplam Bütçe Harcamalarında alt grupların payı (%)	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003
1. Genel kamu hizmetleri, Savunma, Eğitim, Sağlık, Sosyal koruma ve sosyal güvenlik, Yargı emniyet ve savcılık	45%	46%	44%	44%	50%	48%	47%	51%	57%	66%	68%	70%	68%
2. - Kültür, sanat, bilgi, beden eğitimi ve diğer, Konut ve aidat faaliyetleri, Yakıt ve enerji, Tarım, ormancılık, balıkçılık, avcılık ve çevre koruma, Ulaşım ve iletişim, Ekonomik faaliyet (İpotek kredileri ve girişimcilğe destek, gelir amaçlı diğer faaliyetler), Diğer Harcamalar	22%	22%	20%	22%	23%	18%	14%	16%	15%	17%	23%	23%	24%
3. Devlet Yatırım Harcamaları (Sanayi, inşaat ve mineral hasılatı)	33%	31%	36%	34%	27%	34%	38%	33%	27%	17%	8%	6%	8%

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Bütçe Raporları, (çevrimiçi), <http://www.maliyye.gov.az/node/1128>, 20 Mart 2016 (Tablo, yazar tarafından belirtilen kaynak esasında hazırlanmıştır)

Yukarıdaki iki Tablo (6 ve 7) karşılaştırılıp analiz yapıldığı zaman 2003 ve 2015 yılları arasında uygulanan bütçe politikasının iki döneme ayrıla bileceği görülmüştür:

➤ **Birinci dönem, 2003 – 2008 yılları:** Bu dönemde uygulanan bütçe politikasına göre, toplam gelirlerde *dolaylı ve dolaysız vergilerin payı* %66-74 arası değişmektedir. Aynı zamanda toplam harcamalarda birinci gruba dahil olan *Genel Kamu Hizmetleri, Savunma, Eğitim, Sağlık, Sosyal Koruma ve Sosyal Güvenlik, Yargı Emniyet ve Savcılık* gibi bütçe harcamalarının payı %50–70 arası değişmektedir ki, bu da aslında vergiler yolu ile birinci grup kamu harcamalarının finansmanının mümkün olduğunu göstermektedir. Diğer ikinci ve üçüncü grup bütçe gelirleri ile hem ikinci hem de üçüncü grup bütçe harcamalarının finansmanını mümkün kılmıştır. Her bir gelir grubunun kendisine karşılık harcama grubunu finanse etme gücünün olduğu, dolayısı ile gelir ve harcama grupları arasında keskin bir bozukluğun yaşanmadığı görülmüştür. Herhangi bir harcama kaleminin çok büyük bir orana sahip olarak birden fazla gelir kaynağı ile finanse edilmesi zorunluluğuna pek rastlanamamıştır.

➤ **İkinci dönem, 2008–2015 yılları:** Devlet Petrol Fonundan Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesine transferlerin hacmi toplam bütçe gelirlerinde 2007 yılında %15’lik bir paya sahip iken 2008 yılında %40’lık bir paya sahip olduğu döneme geçiş ile ikinci dönemin başlamış olduğu kabul edilmektedir. Böylece 2015 yılına kadar toplam bütçe gelirlerinde %50-60 oranda bir paya sahip olan yeni bir gelir kaynağının yaratıldığı bu dönemde maliye politikası araçlarının daha karmaşık bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. 1. Kategoriye dahil edilen kamu harcamaları artık vergiler yolu ile tam karşılanmayacak şekilde artmış oldu. İkinci kategoriye ait olan diğer vergi gelirleri ve başka bütçe gelirlerinde önemli değişiklik olmasa bile bu dönemde azalmaya doğru eğilim göstermiştir. Dolayısı ile, üçüncü kategoriye dahil edilen Petrol fonundan yapılan transferler hem vergilerle birlikte artan Genel Kamu Hizmetleri, Savunma, Eğitim, Sağlık, Sosyal Koruma ve Sosyal Güvenlik, Yargı Emniyet ve Savcılık harcamalarının finanse edilmesine,

özellikle vurgu yaparak söylemek gereklidir ki, azalan 2. Kategori gelirleri ile birlikte artan 2. Kategori bütçe harcamalarının finanse edilmesinde ve nihayetinde 3. Kategori, yani Devlet Yatırım Harcamalarının finanse edilmesinde kullanılmıştır.

Devlet bütçesinin gelir ve harcamalarının analizine dayanarak her yıl genişletici maliye politikasının uygulandığı savunulmaktadır. Diğer taraftan enerji fiyatlarının yükselerek 2003 yılında 28 USD/Varil'den 2014 yılında 100 USD/Varil civarına ulaşması ve doğalgaz-petrol hasılatının da artması, GSYH üretimi adına ülkenin ekonomisinin on kat büyümesine neden olmuştur. Enerji sektöründen ülkeye sağlanan büyük döviz akımları aynı zamanda ekonomiye devlet bütçesi yolu ile dahil edilerek kamu gelir ve harcamalarının, dolayısı ile devlet bütçesinin büyümesine yol açmıştır. İlk bakışta büyüyen ekonomi ve devlet bütçesi orta vadede pozitif düşünce yaratsa da uzun vadede bazı zorlukları da ortaya çıkarmaktadır. Maliye politikasının etkinliği açısından aşağıdaki soruların cevaplandırılması, uygulanan ekonomi ve maliye politikalarının hangi ölçüde etkin olduğunu anlamada yardımcı olacaktır:

- *Maliye politikasında istikrar ve sürdürülebilirlik hangi ölçüdedir? Bu istikrar sağlanmıyor mu?*
- *Gelirlerin yeniden bölüşümünde devlet adil davranmış mıdır?*
- *Bütçe gelirlerinde istikrarın ve büyümenin sağlanmasında devlet veya hükümet ne kadar başarılı olmuştur?*
- *Maliye politikası ve GSYH üretimi arasında ilişki var mı? Varsa bu ilişki pozitif yoksa negatif midir?*

2003–2007 yıllarında hem kamu harcamaları hem de kamu gelirleri istikrarlı ve birbiri ile orantılı bir şekilde uygulanmıştır. 2008'den başlayarak ise bütçe gelirlerinde petrol fonundan transferlerin büyük bir oranda gerçekleştirilmesi ve buna uygun olarak kamu harcamalarının çoğalması, bütçe gelirlerinde istikrarı ve devamlılığı risk altında bırakmıştır. Dolayısı ile gelirleri petrol hasılatı ve fiyatlarına sıkıca bağlı olan Fon'un transferleri ile kamu bütçesinin büyümesi aslında 'istikrarsız büyüme' olarak nitelendirilebilir. Çünkü enerji fiyatlarının dünya piyasalarında 2015

yılı sonlarına doğru yeniden 35 USD/Varile düşmesi ülkeye döviz akımlarını önemli bir ölçüde kırmış oldu. Buna bağlı olarak Devlet Petrol Fonu'nun gelirlerinin azalması kamu bütçesine de aynı etkiyi göstermiş oldu. Bundan başka bir yıl içinde iki devalüasyonla yüzleşen yerli para iki kat değer kaybına uğradı. Tüm bu sonuçlar bize maliye politikasında etkin uygulama yerine, 'istikrarsız büyüme'ye yönelen bir politika uygulandığını göstermiş oldu.

3.3.3. Kamu Borçları

Borç kelimesinden kaynaklanan borçlanma terimi belirli bir süre sonra geri ödenmek üzere para veya benzeri değerli şeylerin ödünç alınmasını ifade etmektedir (Erdem, 1996: 6). Bir ülkenin toplam iç ve dış borçları onun toplam borç stokunu göstermektedir. Toplam borç stoku ise kendisinde kamu ve özel kesiminin toplam iç ve dış borçlarını ifade etmektedir. Bir ülkenin belli bir dönemdeki borç stokunun o dönem içinde GSYH'a oranı, ülkenin borç yükünü bildirmektedir (Eğilmez, 2007: 87). Bütçe gelir ve harcamaları arasındaki fark bütçe açığı olarak adlandırılmaktadır. Bu zaman faiz ödemeleri de bütçenin gelir ve harcama dengesini etkilediğinden, önceki yıllarda oluşan bütçe açıklarının etkisini, cari yıla taşımaktadır. Bütçe kısıtı, para, maliye, gelir, borçlanma ve kamu harcama politikaları arasında denge sağlamayı amaçlar. Bu denge devletin bütçe kısıtı denkleminde faydalanarak kurulur (Güneş, 2004: 1-6).

Kamu bütçesi harcamalarının yapılabilmesi için devletin belirli kaynaklara sahip olması veya bu kaynaklara ulaşma gücünün mümkün olması gerekmektedir. Bütçe harcamaları olağan gelirlerle karşılandığı zaman bütçe denkliyi söz konusudur. Eğer kamu harcamaları olağan gelirlerle (vergiler ve s.) karşılanamıyorsa, bu zaman kamu borçları ile bütçe açığı kapatılmaktadır (Ataç, 2013: 88).

Hazine aracılığı ile yapılan kamu borçlanması iç ve dış kaynaklardan sağlanabilir. İç kaynaklar olarak Merkez Bankası veya diğer borç verebilir kaynaklardan bankalar aracılığı ile bütçe açığı kapatılmaktadır. Kamu harcamalarının borçlanma yolu ile karşılanmasına '*bütçe açığının finansmanı*' denilmektedir (Ataç, 2013: 88).

Bütçe ve kamu açıklarının yıllar itibarıyla ödenilmeyerek birikmiş olması borç stokunu artırmakla beraber ekonominin istikrarı üzerinde de olumsuz etkiler göstermektedir. İster iç borçların, isterse de dış borçların sürdürülebilirliği açısından rasyo analizlerden faydalanılmaktadır:

- a) *İç Borç Stoku/GSMH* – Bu rasyo için kabul edilen aralık %20-25’dir. Dolayısıyla borç oranı %25’e doğru yükselen bir trend izleyip daha da büyük bir rasyoya ulaşıyorsa, o zaman kamu borcu sürdürülebilir değildir (Goldstein, 2003: 8)
- b) *Dış Borç Servisi/GSMH* – Bu rasyo, belirli bir dönemde ülke ekonomisinde oluşturulan kaynakların dış borçların ödenilmesine yönelik kısmını göstermektedir.

Ülkelerin borçlu veya çok borçlu olması durumu ise aşağıdaki kriterlerle belirlenmektedir (Deniz, 1990: 21):

- 1) *Toplam Borç/GSMH*: %30-50 orta derece borçlu, %50 üzeri çok borçlu;
- 2) *Toplam Borç/İhracat*: %165-275 orta derece borçlu, %275 üzeri çok borçlu;
- 3) *Borç Servisi/İhracat*: %18-30 orta derece borçlu, %30 üzeri çok borçlu;
- 4) *Faiz Servisi/İhracat*: %12-20 orta derece borçlu, %20 üzeri çok borçlu;

Avrupa Birliğine üye ülkelerinin Maastricht Anlaşması’na göre ekonomik ve parasal birliğe katılabilmeleri için enflasyon, faiz oranı, bütçe açığı, kamu borcu ve döviz kuru istikrarı konularında belli kriterlere uymaları gerekmektedir (Ngai, 2012: 10). Bu kriterler aşağıdakilerdir:

- a) *Birlik ülkelerinden en düşük enflasyona sahip üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalaması ile, ilgili ülkenin enflasyon oranı arasındaki fark 1.5 puandan yüksek olmaması gerekmektedir;*
- b) *Kamu borç stokunun GSYH’a oranı %60’dan daha fazla olmamalıdır;*

- c) *Bütçe açığının GSYH'a oranı %3'ü aşmamalıdır;*
- d) *Üye ülke parasının diğer bir üye ülke parası karşısında son iki yıl itibariyle devalüe edilmemiş olmalıdır;*

Bütçe dengesi formülü genel anlamda bütçe gelirleriyle bütçe harcamaları arasındaki farkı göstermektedir (Pehlivan, 2006: 218). Bu formül ayrıntılı olarak şöyledir:

$$\text{Bütçe dengesi} = (\text{Vergi gelirleri} + \text{Vergi dışı gelirler}) - (\text{Personel giderleri} + \text{Diğer cari giderler} + \text{Yatırım giderleri} + \text{Transfer giderleri})$$

Bütçe açıklarını *genel* ve *özel amaçlı* olarak sınıflandırmak mümkündür (Günay, 2007: 18). Bu sınıflandırmada *genel amaçlı bütçe açıklarına* aşağıdakiler dahildir:

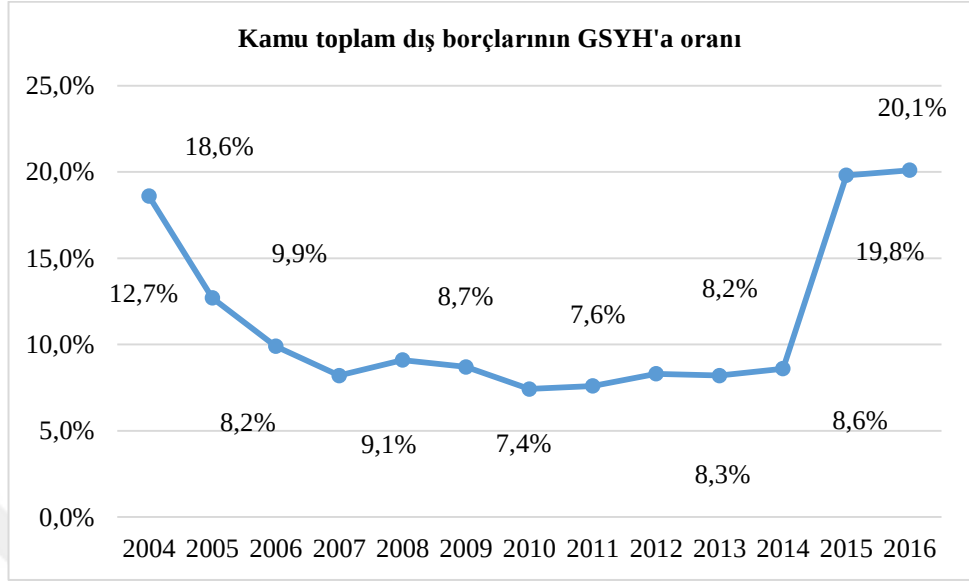
- a) *Geleneksel bütçe açıkları – Harcamalar ile Gelirler arasındaki farktan oluşan finansman gereksinimi;*
- b) *Birincil açık – Geleneksel açıktan faiz ödemelerinin çıkarılmasıyla elde edilir;*
- c) *İşlemsel açık – Birincil açıkla reel faiz ödemelerinin toplamına eşittir;*

Özel amaçlı bütçe açıkları *cari açık – sermaye açığı, yapısal açık–konjonktürel açık, yurt içi – yurt dışı açık* olarak nitelendirilebilir.

Azerbaycan Maliye Bakanlığı'nın 1 Ekim 2016 tarihli açıklamasına göre, toplam dış kamu borçları biraz daha yükselerek GSYH'a oranı %20.1 olmuştur²³. Bu borçlar özellikle Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası, İslam Kalkınma Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı ve başka finans kuruluşlarından alınmış kredilerdir. Kamu dış borçları özellikle son iki yılda hızlıca büyümüş ve 2015'de %19.8, 2016'da ise %20.1 olarak kaydedilmiştir. Grafik 41'de 2004 ve 2016 yılları arasında Azerbaycan'ın kamu dış borçlarının nasıl değiştiği gösterilmiştir:

²³ Daha fazla bilgi için: Azerbaycan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı, (çevrimiçi) <http://www.maliyye.gov.az/node/1989>, 10 Mayıs 2016

Grafik 44: Kamu Toplam Dış Borçlarının GSYH'a Oranı

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Borç Raporları, (çevrimiçi),

<http://www.maliyye.gov.az/node/1695>, 20 Ekim 2016 (Grafik, yazar tarafından belirtilen kaynak esasında hazırlanmıştır)

Borçların GSYH'da payı 2004-2014 yıllarında tek haneli olmuştur. 2015 yılında ise bu oran 2 kat yükselerek %8,6'dan %19,8'e ulaşmıştır. CESD'nin 2015 raporlarına göre kamu dış borçlarının toplam GSYH'da payının artmasının iki nedeni vardır²⁴:

- 1) 21 Şubat, 2015 tarihinde yerli paranın %33.86 kadar devalüasyonu – üretilen GSYH'nın yerli para cinsinden hesaplandığı, dış borçların ise yabancı para cinsinden olması borçların GSYH'da payının artmasına neden olmuştur;
- 2) Petrol fiyatlarının düşmesi sebebinden kamu gelirlerinin azalması – Devlet Gümrük Komitesinin 2015 Ekim ayının raporlarına göre, ham petrol ve petrol ürünlerinin ihracatından sağlanan gelirler 2014 yılının aynı dönemine kıyasla %53 azalmıştır. Ekim 2016 raporlarında ise 2015 yılının aynı dönemine kıyasla %34 azalma kaydedilmiştir. Sonuç itibarıyla son iki yılda petrol

²⁴ Daha fazla bilgi için: Center for Economic and Social Development, (çevrimiçi), <http://www.cesd.az/new/?tag=azerbaijan-foreign-debt>, 25 Ekim 2016

gelirleri %68 azalarak ülke ekonomisinde istikrarın bozulmasına neden olmuştur²⁵.

Dış kaynaklardan kamu borçlanmasının gerçekleşmesi bir sonraki dönemlerde bu borçların geri ödenilmesini ülkenin döviz gelirlerine bağlamaktadır. Özellikle dış borç yükünün artması ihracat üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. İhracat gelirlerini olumsuz etkileyen bu durum, ihracattan sağlanan döviz gelirlerini azaltmakla beraber, üretim kapasitesinin az olduğu borçlu ülkelerde iç piyasada mal arzının da azalmasına sebep olmaktadır. Sonuç olarak iç talebin tam karşılanamaması fiyatların genel seviyesinin yükselmesine yol açmaktadır (Işık Kadir A., 2005: 120). Maliye Bakanlığı'nın her yıl yayınladığı raporlara göre, Azerbaycan'da kamu dış borçları, ekonomik reformların hayata geçirilerek sürdürülmesi (%10-30) ve yatırım projeleri, özellikle alt yapı çalışmaları için (%70-90) alınmıştır.

Dış borçlanmanın ekonomik etkileri sırasında enflasyonist etkilerin daha ağır olduğu görülmüştür. Diğer yandan, borçlanmayla elde edilen gelirler ekonomiye yönlendirilmiyorsa deflasyonist etkilerin olması da mümkündür. İç tasarruf yetersizliği sonucunda dış borçların ülkedeki yatırım projelerinde kullanılması büyüme, istihdam ve döviz rezervlerini arttıracaktır. Dış borçların gelir dağılımına etkisi ise iki şekilde olmaktadır:

- 1) Borç alan ülkeden borç verene doğru sermaye akışının gelir dağılımını olumsuz etkilemesi;
- 2) Borcun ödenmesi sırasında vergilerin arttırılması söz konusudur;

Klasik ve Keynesyen okul arasında dış borçların gelecek nesillere yansımalarına ilişkin fikir ayrılıkları mevcuttur. Klasikler borç yükünün gelecek nesillere yansyacağını savunurken, Keynesyen ise alınan dış borçlar sonucunda yapılan yatırımlar ve bunların yaratacağı katma değerlerin, gelecek nesillerin daha iyi yaşamasına imkan sunacağını savunmaktadır (Şeker, 2006: 90). Borçlanma senetleri olan Devlet Tahvilleri ile Hazine Müsteşarlığı bir aydan bir yıla kadar vadeli süreyle

²⁵ Daha fazla bilgi için: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Gümrük Komitesi, (çevrimiçi), <http://customs.gov.az/az/stat.html>, 25 Ekim 2016

iç borçlanmaya giderek bütçe açığını kapatmaya çalışmaktadır. İç borçlanma çeşitli kaynaklardan sağlanabilir (Bakkal ve Gürdal, 2007: 152). Bunlar:

- *Mevduat Kurumlarından,*
- *Sosyal Güvenlik kuruluşlarından,*
- *Ticari bankalardan,*
- *Merkez Bankasından.*

İç borçlanmanın ekonomik etkiler ise borçlanmanın sağlandığı kaynaklara göre farklılık gösterebilir. Ticari Bankalardan borçlanma zamanı ekonomide bankaların satın aldıkları tahvillerin değeri kadar bir satın alma gücü çekilmiş olacaktır. Merkez Bankasından bütçe açığının finansmanı sağlandığında ise, ekonomiye borçlanma senetlerinin değeri kadar bir satın alma gücü eklenmiş olacaktır. Ekonominin tam istihdam durumu söz konusuysa, Merkez Bankasından borçlanma ekonomide enflasyonist bir baskı oluşturacaktır (Önder ve Kirmanoğlu, 1995).

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, kaynak zengini bir ülke olan Azerbaycan'ın izlediği maliye politikasını incelemek ve uygulanan politikaların amaçlar doğrultusunda sahip olduğu etkinliği araştırmak olmuştur.

Azerbaycan ekonomisinin bağımsızlıktan günümüze kadar nasıl bir yol izlediğini ele aldıktan sonra maliye politikasının ülkenin ekonomik kalkınma ve büyümesi, istikrar, aynı zamanda etkinlik bağlamında nasıl uygulandığı araştırılmıştır. Özellikle son on senede enerji fiyatlarının hızlıca yükselmesi ile büyük bir petrol geliri elde eden Azerbaycan'ın bu gelirleri ne kadar verimli kullandığına ilişkin sorular hala güncelliğini korumaktadır. Kamu bütçesini büyük bir oranda petrol ve doğal gaz gelirlerine bağlayan ve ekonomik gelişmeden daha çok ekonomik büyüme sağlayan ülkenin ne kadar istikrarlı bir yol izlediği, son dönemlerin ekonomik şartlarında daha net bir şekilde görülmektedir. Dolayısı ile bütçe gelirlerinde petrol fiyatlarına bağlı olarak bir azalmanın yaşanması, bu gelire uygun kamu harcaması yapılması veya sosyal refah kaybı olarak da nitelendirilebilen durum söz konusudur.

Azerbaycan petrol gelirlerinin en yüksek olduğu dönemlerde büyük yatırımlar gerçekleştirmesine rağmen, ekonominin çeşitlendirilmesinde gecikmiştir. 2015 yılında petrol fiyatlarının 50 USD/Varil'in altına düşmesi, Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankasının iki defa devalüasyon yaparak güdümlü - dalgalanma (managed floating) kur rejimine geçmesine neden olmuştur. Ülkenin cari işlemler hesabı ve kamu bütçesi açık vermiştir. Mali istikrar bozulmuş, finansal istikrarsızlık artmış, enflasyonu önlemek ve yerli parayı desteklemek için sıkı para politikası uygulanmıştır. Devletin payının olduğu ve aynı zamanda ülkenin en büyük bankasında (International Bank of Azerbaijan) yeniden yapılandırılmalara başvurulmuş, orta ve küçük bazı bankalar ya kapatılmış ya da birleştirilmiştir. Finans sektörünün yeniden yapılandırılması ve denetimi için yeni bir mali ajans – Azerbaycan Cumhuriyeti Maliye Piyasalarında Kontrol Odası kurulmuştur.

2006-2014 yıllarında enerji sektöründe üretilen GSYH ülkede üretilen toplam GSYH'nın %75'ni teşkil etmiştir. Ülkenin toplam ihracatında ise enerji sektörünün

payı %90 olmuştur. 2016-2019 yıllarında petrol hasılatının azalması ve ‘Şah Deniz 2’ projesinin gerçekleşmesinden sonra 2018’den başlayarak doğal gaz hasılatının artması beklenmektedir. Petrol fiyatlarında yaşanan hızlı düşüş sonucunda kamu gelirleri de azalmıştır. Hükümet daha sonraki dönemlerde kamu gelirlerinde istikrarı sağlamak için petrol dışı vergi gelirlerinin bütçe gelirlerindeki payının arttırılmasını hedeflemektedir. Bunun için ülkede petrol dışı ekonomik faaliyeti teşvik ederek vergi sistemini sadeleştirmeyi amaçlamaktadır. Mart 2016’da yeni bir ‘yatırım sertifikası’ projesi uygulanmaya başlanmıştır. Yatırımcılar için talep edilen yatırım miktarı minimum 200 bin AZN’den maksimum 10 milyon AZN’ye (veya üzeri) kadar belirlenmiştir. Bu sertifikaya sahip olan yatırımcılar yedi yıl süresince gelir vergisinden %50 oranına kadar muaf olacaklardır. Fakat atılacak bu adımların uzun dönemde vergi gelirlerinde verimliliği hangi ölçüde artıracığı belli değildir.

Devlet Petrol Fonundan kamu bütçesine yapılan transferler son yıllarda bütçe gelirlerinin ortalama %50’lik kısmını oluşturmuştur ki, bu da riskli bir durum veya gelirlerin sağlanmasında istikrarsızlığa yol açacak bir neden olarak kabul edilebilir. Bununla beraber, ülkenin en önemli ve stratejik kurumu olan Devlet Petrol Fonu yasalarla düzenlenen harcama politikası yerine, hükümet tarafından her yıl karar verilen bir politika uygulamaktadır. Dolayısı ile milli bir sermaye olan Fonun bütçesinin Millet Meclisi yerine, hükümetin kontrolünde olması şeffaflık, etkinlik ve diğer önemli hususların göz ardı edilmesine neden olabilmektedir. Petrol gelirlerinin aslında bütçeye transfer yolu ile hükümetin kontrolüne geçtiğini söylene bilir.

Devlet borcunun %70’ni dış borçların oluşturduğu Azerbaycan’ın 2014 yılında borçlarının GSYH’a oranı %11’den 2016 yılında üç kat artarak %38’e yükselmiştir. Ayrıca, 2015-2016 yılları Azerbaycan ekonomisi için çok zorlu bir dönem olmuştur. Enflasyonist baskıları sınırlamak için 2016 yılının Şubat, Mart ve Ağustos aylarında Merkez Bankası faiz oranlarını 3 kere değiştirerek ve mevduat ihaleleri yaparak bankacılık ve finans sektöründeki fazla likiditeyi azaltmaya çalışmıştır. Ayrıca ekonomide kredi artışları da negatif bir eğilim almıştır.

Mevcut ekonomik şartlarda GSYH’nın 2016 yılında %2.4 azalması tahmin edilmektedir. Enflasyon oranları 2015 yılında %3-4 olmasına rağmen enerji fiyatlarında yaşanan düşüş ve cari açığın büyümesinden dolayı Ocak 2016’da

%13.6'a yükselmiştir. 2016 yılının sonuna doğru enflasyon oranının %10 civarında olması tahmin edilmiştir.

Kamu bütçesinin petrol fiyatlarına bağlı olması yıllık bütçe planlamalarında büyük belirsizliklere neden olmaktadır. 2016 yılı bütçe taslağı hazırlandığı zaman petrol fiyatları 50 USD/Varil olarak kabul edilmişti. Enerji fiyatlarında düşüşlerin devam etmesi ve cari açığın büyümesi devam ettiğinden, Şubat 2016'da bütçe kanununa değişiklik yapılarak petrol fiyatları 25 USD/Varil olarak kabul edildi. Hükümet şu anda petrol gelirlerinin %50'sini tasarruf ederek bütçeye SOFAZ'dan yapılan transferlerin %75'ni yatırım harcamalarında kullanmaktadır.

Tüm bunları göz önünde bulundurarak Azerbaycan'ın en kısa zamanda petrol veya doğal gaz geliri olmadan yeni bir bütçe uygulamasına geçmesinin orta ve uzun vadede daha etkin bir karar olacağını söyleyebiliriz. Mali Kural uygulamasının getirilmesi (*kamu harcamaları, vergiler, bütçe dengesi ve borçlanma düzeyine sınır getirilmesi*) ve yasal düzenlemeler ile Petrol Fonu'ndan devlet bütçesine yapılacak transferlere sınır getirilmesi kamu harcamalarındaki herhangi bir savurganlığı önlemiş olacaktır. Kamu bütçesi hazırlandığı zaman petrol gelirlerinin bütçeye transferlerinin kademeli olarak tamamen durdurulması uzun dönemde mali istikrarın sağlanmasında etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

A

Akın, Tahir B.:

“Yeni Keynesyen İktisat mı,
Yeni Neo-Klasik Sentez mi?”,
Kocaeli Üniversitesi,
S. B. E. Dergisi (13) 2007 / 1 : 22-36.

Aktan, Coşkun C.;

Mali Kurallar, T.C. Maliye Bakanlığı

Kesik A.; Kaya F.:

Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2010

Alili, Ziya; Hasanov R.
Bayramov F.

Competetiveness In Azerbaijan
Assessing Sectorial Economic Policies
Baku, 2014

Applied Sciences Journal:

“Oil Fund and the Instability of Macro-
Economy in Oil-Rich Countries-
World” 16 (3): 331-336, Tehran, Iran

Asian Development Bank,
and Research
Department

“How Effective are Oil Funds?” Economics
Azerbaijan and Kazakhstan, Norio
Usui, December, 2007

Asik, Gunes A.:

“Stabilization Funds in Oil-Rich
Countries and Fiscal Policy”, London
School of Economics, November, 2013

Ataç, Beyhan:

Maliye Politikası, Anadolu Üniversitesi
Yayınları, Eskişehir, 2013

Azerbaijan Export and
Investment Promotion
Foundation (AzPromo):

“Azerbaijan in Brief”,
<http://www.azpromo.az/>, 15 Ekim 2015

Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı
İdaresi:

<http://www.president.az/>, 20 Aralık 2015

Azerbaycan Cumhuriyeti
Göç Hizmetleri Kurumu:

Yıllık Raporlar, 18 Ekim 2015
<http://www.migration.gov.az/>,

Azerbaycan Cumhuriyeti
Ulaştırma Bakanlığı

İstatistik Raporlar,
<http://www.mot.gov.az/>, 10 Ocak 2016

Azerbaycan Cumhuriyeti,
E-qanun:

“Bütçe Sistemi Hakkında” Kanun,
<http://www.e-qanun.az/>, 19 Nisan 2016

B

Bakkal, Süleyman;
Gürdal, Temel

“İç Borçlanmanın Türkiye Ekonomisi
Üzerine Etkileri”, Akademik İncelemeler,
<http://dergipark.gov.tr/>,
Cilt:2 Sayı:2 Yıl:2007,

Bal, Harun:

“İktisadi Gelişme ve Doğal Kaynaklar:
Geçiş Ekonomileri Çerçevesinde Bir
İnceleme”, Çukurova Üniversitesi,
S.B.E.,
<http://sbeski.cu.edu.tr/dergi.asp?dosya=772>,
20 Eylül, 2015

Bulut, Cihan; Süleymanov E.:

Kamu Maliyesi, Kafkas Üniversitesi
yayınları no: 46, Bakü, 2011

Bədəlov Ş.;
Maharramov, R.;
Kurbanov F.:

Büdcə Sistemi, Bakı, 2003.

C

Center for Economic and
Social Development

“Currency Devaluation in Azerbaijan”,
http://cesd.az/new/?page_id=15, 16 Ocak 2016

Central Bank of Azerbaijan:

“Central Bank, Devaluation
Announcement”,
<http://www.cbar.az/releases/2015/02/21/statement-of-the-central-bank-of-the-republic-of-azerbaijan/>,
20 Ocak 2016

Central Bank of Azerbaijan:

“Reserve Announcement”
http://www.cbar.az/infoblocks/money_reserve_usd, Bakü, 2015.

Central Bank of Azerbaijan:

“Central Bank, Second Devaluation Announcement”,
<http://www.cbar.az/releases>
statement-of-the-central-bank-of-

Çatalbaş, Nazım; Zubeyr Y.:

“Geçiş Ekonomilerinde Bütçe Açıklarının Nedenleri: Polonya ve Kırgızistan Örneği”, Sosyo Ekonomi, Sayı:7/ 2008-1, Haziran, 2008.

D

Demir, Murat; İnan M.:

Türkiyede Mali Kural, Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 13/2 , 2011

Deniz, Saadet:

“Dış Borç Sorunu ve Borç Stratejisinde Son Gelişmeler”, Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Ankara, 1990

Devlet İstatistik Komitesi:

Yıllık Ekonomik Raporlar,
<http://www.stat.gov.az/menu/13/>

E

Edizdoğan, Nihat;
Özhan Çetinkaya Ö:

Kamu Bütçesi, Star Ajans Ltd. Şti. Ekin Yayınevi, 2012

Eğilmez, Mahfi:

Hazine, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2007

Erdem, Metin:

Devlet Borçlanması, Ekin Kitapevi, Bursa, 1996

F

Financial Times:

Dutch Disease, Lexicon,
[http://lexicon.ft.com/Term?](http://lexicon.ft.com/Term?term=dutch-disease)
term=dutch-disease, 19 Aralık 2015

Friedman, Milton:

Quantity Theory of Money,
http://0055d26.netsolhost.com/friedman/pdfs/other_academia/Palgrave.1987.c.pdf, Chicago, 1976

G

Goldstein, Morris:

“Debt Sustainability”, Institute for International Economics, IMF, Brazil, 2003
<http://migration.gov.az/?lang=en>

Göç Hizmetleri Kurumu:

H

Halland, Håvard; Lokanc, M. ;
Nair, A.

“The Extractive Industries Sector”,
A World Bank Study, Washington, DC
USA, 2015

Hausmann, Ricardo; Rigobon, R:

“An Alternative Interpretation of the
Resource Curse”: Theory and Policy
Working Paper 9424 Cambridge, 2003

G

Günay, Ayşe:

“Mali Disiplinin Sağlanması Denk
Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye’de
Uygulanabilirliği”, T. C. Maliye
Bakanlığı Strateji Geliştirme
Başkanlığı, Ankara, 2007

Güngör, Kamil:

“İktisadın Tarihine Kısa bir Bakış
ve Merkantilizimden Günümüze
İktisadi Düşünceler”, Kocatepe
Üniversitesi, 2015

Gylfason, Thorvaldur:

“Norway’s wealth, Not just oil”,
[http://www.voxeu.org/index.php?](http://www.voxeu.org/index.php?q=node/1199)
q=node/1199, December, 2008

I

International Labor
Organization:

“Norway Government Pension Fund
Act no: 123”, [https://www.ilo.org/dyn/](https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/73096/101041/F1862112044/NOR73096%20ENG.pdf)
natlex/docs/ELECTRONIC/73096/
101041/F1862112044/NOR7
3096%20ENG.pdf , 28 December 2015

International Monetary Fund:

“Macroeconomic Policy Frameworks for
Resource-Rich Developing Countries”,
Background Paper 1, Supplement 1,
August, 2012

International Monetary Fund:

Press Release, [https://www.imf.org/](https://www.imf.org/external/np/sec/pr/1995/pr9558.htm)
external/np/sec/pr/1995/pr9558.htm ,
November, 1995

International Monetary Fund

SDR, Özet Bilgi, <https://www.imf.org/external/np/exr/facts/tur/sdrt.pdf> , 2015

İsmayılov, Altay:

“Neft Gəlirlərinin İdarə Olunmasında Uğurlu Model: Norveç Modeli”, Bakı, 2010

Işık, Kadir A. :

Devlet Borçları, Ekin Kitabevi Yayınları, Ocak 2015

J

Journal of Qafqaz University:

<http://journal.qu.edu.az/?lang=1>,

K

Kafkas Üniversitesi:

Küreselleşme sürecinde Kafkasya ve Orta Asya, Bakü, 2007.

Kanca, Osman C.;
Bayrak, M:

“Kamu Harcamaları Bileşenleri ile İşsizlik Arasındaki İlişki”, Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, ½, 2015

M

Ministry of Petroleum
and Energy of Norway:

“Petroleum sector , Facts”
<https://www.regjeringen.no/en/dep/oed/id750/> , 2007

Mükerremoğlu M:

“Devletin Turizm Politikası Başarıyla Gerçekleşmektedir”, Halk Gazetesi, <http://www.xalqqazeti.com/az/news/culture/41946>, Şubat 2014, Erişim 2016

Musgrave, Richard A.;
and Peggy B.:

Public Finance in Theory and Practice, McGraw-Hill Companies, December, 1989

Ngai, Victori:

“Stability and Growth Pact and Fiscal Discipline in the Eurozone”, May, 2012

O'Sullivan, Anthony;
Rey, Marie-Estelle; Mendez, J. G.:

“Opportunities and Challenges
in the MENA Region”,
<http://www.oecd.org>
Erişim: şubat, 2016

Önder, İzzettin; Kirmanoğlu, H. ;
Kartallı, Y.

Kamu Açıkları ve Kamu Borçları,
Türk Harb-İş Sendikası, Ocak, 1995

Norway, The Ministry
of Finance:

Statistics Norway, Facts,
<http://www.finans.dep.no> , 2016

Ossowski, Rolando;
Halland H.:

**Fiscal Management in Resource-Rich
Countries**, December, 1989

Özker, Niyazi:

“Mali Politikaların Güncel Duyarlılığı
ve Dönemsel Formül Esnekliği
Yaklaşımında Etkinlik”,
[http://asshin.dergipark.gov.tr/
download/article-file/203486](http://asshin.dergipark.gov.tr/download/article-file/203486) , 25 Kasım
2015

Pehlivan, Osman:

Kamu Maliyesi, Derya Kitapevi,
Trabzon, 2006

Pınar, Abuzer:

Maliye Politikası Teori ve Uygulama
Turhan Kitapevi, Ankara, 2015

Ploeg, Van D:

“Do Natural Resources Attract FDI?
Evidence From Non-stationary
sector level data”, DNB Working Paper,
No. 266, The Netherlands, 2010

Rəsulov, Fuad:

Dövlət Büdcəsi Gəlirləri, Bakı, 2006

Rosenberg , Christoph B.;
Saavalainen Tapio O.:

“How to Deal with Azerbaijan’s and
Oil Boom? Policy Strategies in a
Resource-Rich Transition Economy”,
IMF Working Paper, January, 1998

S

Sharma, Natasha; Strauss, T:

“Special Fiscal Institutions for Resource-rich Developing Economies”, Overseas Development Institute London, UK, May 2013

Shultz, Jim:

Follow The Money – A Guide To Monitoring Budgets and Oil and Gas Revenues, Open Society Institute, New York. April, 2004

State Oil Fund of Azerbaijan:

Devlet Petrol Fonu Kaynakların Yönetimi ile İlgili Kurallar, http://www.oilfund.az/uploads/Inv_QAY.pdf , Bakü, 2001.

State Oil Fund of Azerbaijan:

Devlet Petrol Fonu Yatırım Politikası, [asset_management/investisiya_qaydalar_i.asp](http://www.oilfund.az/asset_management/investisiya_qaydalar_i.asp) , 13 Ocak 2016

State Oil Fund of Azerbaijan:

Devlet Petrol Fonu Rapor Arşivi, http://www.oilfund.az/az_AZ/hesabatlar-ve-statistika/hesabat-arxivi.asp, 20 Ocak 2015

Statistical Yearbook of Norway:

1970 of Norway, 89th Issue, <http://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1970.pdf> , 2016

Stiglitz, Joseph E. : Spiegel S:

Escaping The Resource Curse, Columbia University Press., N. Y., 2007

Susam, Nazan:

Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikaları (1923-2008), Der’in Yayınları, İstanbul, 2009

Susam, Nazan:

Kamu Maliyesi, Beta Yayınları, İstanbul, 2015

Şahin, Levent; Kutluay, Dilek:

“Hollanda Hastalığının Etkileri: Rusya Örneği”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Hitit Üniversitesi, 3 Aralık, 2015

Şeker, Murat:

“Dış Borçlanmaya Teorik bir Bakış ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri”, SosyoEkonomi Dergisi, Ocak-Haziran, 2006

T

T. C. Maliye Bakanlığı
Bütçe ve Mali Kontrol
Genel Müdürlüğü:

Performans Esaslı Bütçeleme Rehberi,
[https://www.sgb.gov.tr/Mevzuat/Rehber/Performans%20Esasl%C4%B1%20B%C3%BCt%C3%A7eleme%20Rehberi%20\(Aral%C4%B1k%202004\).pdf](https://www.sgb.gov.tr/Mevzuat/Rehber/Performans%20Esasl%C4%B1%20B%C3%BCt%C3%A7eleme%20Rehberi%20(Aral%C4%B1k%202004).pdf) , 2004

Tuncer, İsmayil; Cihan Y.:

Kamu Harcamalarının Ekonomik Analizi, 2011

Turhan, Salih:

Maliye Politikası ve Uygulamaya İlişkin Yöntemler, İstanbul Üniversitesi, Maliye Araştırma Merkezi, İstanbul 1986,
<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifm/article/view/1023007647/1023007149> , Erişim 2016

Türk Sanayicileri ve
İşadamları Derneği:

Yayın No: TÜSİAD-T/2012-10/532
Ekim, 2012

Türk, İsmail:

Kamu Maliyesi, Turhan Kitabevi Yayını, Ankara, 2002.

Türk, İsmail:

Maliye Politikası, Turhan Kitabevi Yayını, Ankara: 1998.

Ü

Ünsal, Erdal:

İktisada Giriş, İmaj yayınları,
Anakara, 2010

V

Vəliyev, Zaur:

Dövlət Büdcəsi, Bakı, 2006

W

World Bank:

Commodity Markets,
<http://www.worldbank.org/en/research/commodity-markets> , 2016

Y

Yavuz, Suat; Tokucu E.

Post Keynesyen iktisat ve Belirsizlik, Marmara Üniversitesi,
İ. İ. B. F. Dergisi, Yıl 2006, Cilt XXI,
Sayı 1.

Yıldırım, Refia:

Maliye Politikası Açısından Arz Ekonomisi Çukurova Üniversitesi İİBF
Dergisi, cilt:3, sayı:1, 1989

Y

Yönetim ve Ekonomi
Araştırmaları Dergisi:

Mali Politikaların Güncel Duyarlılığı ve Dönemsel Formül Esnekliği Yaklaşımında, Etkinlik, Sayı 11, 2009

Yüksel, Cihan:

Ders notları, <http://www.cihanyuksel.org/>,
Erişim 2015

Z

Zeynalov, Vidadi:

Kamu Maliyesi Problemleri,
Bakü, 2006

EKLER

(Ek tablo verileri Azerbaycan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı ve Devlet Petrol Fonu resmi web sitelerinden alınmıştır)

EK Tablo 1:

Devlet Petrol Fonunun Açılış Bilançosunun Yapısı (2001 Yılına Göre)			
Gelir Kaynakları	Toplam Değer		Hisse Payı (%)
	Milyon AZM	Bin USD	
Petrol Satışından Karlar	743,546.0	162,346.2	59.9
Bonus ödemeleri	457,999.0	99,999.9	36.9
Petrolün transit ücretlerinden gelirler	37,824.0	8,258.6	3.1
Kira ödemeleri	1,649.0	360.0	0.1
TOPLAM	1,241,018.0	270,964.7	100

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 2:

2001 yılında Devlet Petrol Fonunun Gelirleri		
Gelir Kaynağı	Gelir Hacmi	
	Milyon AZM	Bin USD
1. Petrol Anlaşmalarının uygulanmasından elde edilen gelirler	963,615.57	207,153.40
1.1 Petrol Satışından Gelirler	826,601.77	177,807.60
1.2 Bonus Ödemelerinden Gelirler	29,927.40	6,396.90
1.3 Dönüm Ödemeleri	50,064.10	10,715.00
1.4 Kira ödemeleri	2,225.30	479.50
1.5 Transit ücretlerinden gelirler	54,797.00	11,754.40
2. Kaynakların (veya Aktiflerin) Yönetiminden sağlanan gelirler	146,378.00	32,203.16
2.1 Faiz gelirleri ve dividendler	66,224.00	14,569.28
2.2 Döviz varlıklarının yeniden değerlendirilmesinden gelirler	80,154.00	17,633.88
TOPLAM	1,109,993.57	239,356.56

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 3:

<i>2002 yılında Devlet Petrol Fonunun Gelirleri</i>		
Gelir Kaynağı	Gelir Hacmi	
	Milyon AZM	Bin USD
1. Petrol Anlaşmalarının uygulanmasından elde edilen gelirler	1,350,226.10	224,690.20
1.1 Petrol Satışından Gelirler	975,881.80	200,640.50
1.2 Bonus Ödemelerinden Gelirler	257,630.40	52.60
1.3 Dönüm Ödemeleri	52,703.60	10,834.80
1.4 Kira ödemeleri	2,329.30	480.00
1.5 Transit ücretlerinden gelirler	61,681.00	12,682.30
2. Kaynakların (veya Aktiflerin) Yönetiminden sağlanan gelirler	124,273.00	27,340.06
2.1 Faiz gelirleri ve dividendler	61,299.00	13,485.78
2.2 Döviz varlıklarının yeniden değerlendirilmesinden gelirler	62,974.00	13,854.28
TOPLAM	1,474,499.10	252,030.26

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 4:

2003 yılında Devlet Petrol Fonunun Gelirleri		
Gelir Kaynağı	Gelir Hacmi	
	Milyon AZM	Bin USD
1. Petrol Anlaşmalarının uygulanmasından elde edilen gelirler	1,636,684.70	209,360.20
1.1 Petrol Satışından Gelirler	869,008.30	176,902.50
1.2 Bonus Ödemelerinden Gelirler	608,945.80	124.00
1.3 Dönüm Ödemeleri	94,555.30	19,265.90
1.4 Kira ödemeleri	586.40	120.00
1.5 Transit ücretlerinden gelirler	63,588.90	12,947.80
2. Kaynakların (veya Aktiflerin) Yönetiminden sağlanan gelirler	183,784.10	40,432.50
2.1 Faiz gelirleri ve dividendler	116,588.30	25,649.43
2.2 Döviz varlıklarının yeniden değerlendirilmesinden gelirler	67,195.80	14,783.08
TOPLAM	1,820,468.80	249,792.70

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 5:

2004 yılında Devlet Petrol Fonunun Gelirleri		
Gelir Kaynağı	Gelir Hacmi	
	Milyon AZM	Bin USD
1. Petrol Anlaşmalarının uygulanmasından elde edilen gelirler	1,503,314.66	306,370.60
1.1 Petrol Satışından Gelirler	1,294,465.38	263,800.00
1.2 Bonus Ödemelerinden Gelirler	105,991.10	21,600.00
1.3 Dönüm Ödemeleri	43,261.00	8,820.00
1.4 Kira ödemeleri	-	-
1.5 Transit ücretlerinden gelirler	59,597.18	12,150.60
2. Kaynakların (veya Aktiflerin) Yönetiminden sağlanan gelirler	75,623.20	16,637.10
2.1 Faiz gelirleri ve dividendler	75,623.20	16,637.10
2.2 Döviz varlıklarının yeniden değerlendirilmesinden gelirler	-	-
TOPLAM	1,578,937.86	323,007.70

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 6:

2005 yılında Devlet Petrol Fonunun Gelirleri		
Gelir Kaynağı	Gelir Hacmi	
	Bin AZN	Bin USD
1. Petrol Anlaşmalarının uygulanmasından elde edilen gelirler	631,190.72	673,777.76
1.1 Petrol Satışından Gelirler	543,246.63	579,900.00
1.2 Bonus Ödemelerinden Gelirler	936.79	1,000.00
1.3 Dönüm Ödemeleri	8,262.43	8,819.90
1.4 Maliye Bakanlığından gelirler	63,294.80	67,565.36
1.5 Transit ücretlerinden gelirler	15,450.07	16,492.50
2. Kaynakların (veya Aktiflerin) Yönetiminden sağlanan gelirler	26,150.88	27,915.30
2.1 Faiz gelirleri ve dividendler	26,150.88	27,915.30
2.2 Döviz varlıklarının yeniden değerlendirilmesinden gelirler	-	-
TOPLAM	657,341.60	701,693.06

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 7:

2006 yılında Devlet Petrol Fonunun Gelirleri		
Gelir Kaynağı	Gelir Hacmi	
	Bin AZN	Bin USD
1. Petrol Anlaşmalarının uygulanmasından elde edilen gelirler	937,062.34	1,042,728.70
1.1 Petrol Satışından Gelirler	903,703.79	1,005,400.00
1.2 Bonus Ödemelerinden Gelirler	1,797.70	2,000.00
1.3 Dönüm Ödemeleri	7,570.90	8,639.10
1.4 Başka gelirler	11,235.63	12,500.00
1.5 Transit ücretlerinden gelirler	12,754.32	14,189.60
2. Kaynakların (veya Aktiflerin) Yönetiminden sağlanan gelirler	109,839.47	122,200.00
2.1 Faiz gelirleri ve dividendler	109,839.47	122,200.00
2.2 Döviz varlıklarının yeniden değerlendirilmesinden gelirler		-
TOPLAM	1,046,901.81	1,164,928.70

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 8:

2007 yılında Devlet Petrol Fonunun Gelirleri		
Gelir Kaynağı	Gelir Hacmi	
	Bin AZN	Bin USD
1. Petrol Anlaşmalarının uygulanmasından elde edilen gelirler	1,738,681.70	2,159,071.85
1.1 Petrol Satışından Gelirler	1,675,019.00	1,954,600.00
1.2 Bonus Ödemelerinden Gelirler	58,068.00	68,000.00
1.3 Dönüm Ödemeleri	5,594.70	6,600.00
1.4 Başka gelirler		129,871.85
1.5 Transit ücretlerinden gelirler	-	-
2. Kaynakların (veya Aktiflerin) Yönetiminden sağlanan gelirler	86,233.10	101,728.15
2.1 Faiz gelirleri ve dividendler	72,285.30	85,274.10
2.2 Döviz varlıklarının yeniden değerlendirilmesinden gelirler	13,947.80	16,454.05
TOPLAM	1,824,914.80	2,260,800.00

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 9:

2008 yılında Devlet Petrol Fonunun Gelirleri		
Gelir Kaynağı	Gelir Hacmi	
	Bin AZN	Bin USD
1. Petrol Anlaşmalarının uygulanmasından elde edilen gelirler	11,536,242.20	14,127,400.00
1.1 Petrol Satışından Gelirler	11,526,985.70	14,116,000.00
1.2 Bonus Ödemelerinden Gelirler	2,822.20	3,500.00
1.3 Dönüm Ödemeleri	3,567.00	4,400.00
1.4 Başka gelirler	2,701.60	3,300.00
1.5 Transit ücretlerinden gelirler	165.70	200.00
2. Kaynakların (veya Aktiflerin) Yönetiminden sağlanan gelirler	328,405.90	403,944.13
2.1 Faiz gelirleri ve dividendler	328,405.90	403,944.13
2.2 Döviz varlıklarının yeniden değerlendirilmesinden gelirler	-	-
TOPLAM	11,864,648.10	14,531,344.13

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 10:

2009 yılında Devlet Petrol Fonunun Gelirleri		
Gelir Kaynağı	Gelir Hacmi	
	Bin AZN	Bin USD
1. Petrol Anlaşmalarının uygulanmasından elde edilen gelirler	7,713,979.90	9,598,694.72
1.1 Petrol Satışından Gelirler	7,702,634.60	9,584,600.00
1.2 Bonus Ödemelerinden Gelirler	804.10	1,000.00
1.3 Dönüm Ödemeleri	1,064.00	1,300.00
1.4 Başka gelirler	568.60	694.72
1.5 Transit ücretlerinden gelirler	8,908.60	11,100.00
2. Kaynakların (veya Aktiflerin) Yönetiminden sağlanan gelirler	560,326.60	666,876.17
2.1 Faiz gelirleri ve dividendler	462,712.10	568,937.17
2.2 Döviz varlıklarının yeniden değerlendirilmesinden gelirler	97,614.50	97,939.00
TOPLAM	8,274,306.50	10,265,570.89

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 11:

2010 yılında Devlet Petrol Fonunun Gelirleri		
Gelir Kaynağı	Gelir Hacmi	
	Bin AZN	Bin USD
1. Petrol Anlaşmalarının uygulanmasından elde edilen gelirler	12,668,900.00	15,785,100.00
1.1 Petrol Satışından Gelirler	12,656,100.00	15,769,100.00
1.2 Bonus Ödemelerinden Gelirler	1,600.00	2,000.00
1.3 Dönüm Ödemeleri	1,200.00	1,500.00
1.4 Başka gelirler	1,700.00	2,200.00
1.5 Transit ücretlerinden gelirler	8,300.00	10,300.00
2. Kaynakların (veya Aktiflerin) Yönetiminden sağlanan gelirler	419,600.00	524,200.00
2.1 Faiz gelirleri ve dividendler	314,600.00	392,900.00
2.2 Döviz varlıklarının yeniden değerlendirilmesinden gelirler	105,000.00	131,300.00
TOPLAM	13,088,500.00	16,309,300.00

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 12:

2011 yılında Devlet Petrol Fonunun Gelirleri		
Gelir Kaynağı	Gelir Hacmi	
	Bin AZN	Bin USD
1. Petrol Anlaşmalarının uygulanmasından elde edilen gelirler	15,283,548.14	19,362,500.00
1.1 Petrol Satışından Gelirler	15,257,500.00	19,329,500.00
1.2 Bonus Ödemelerinden Gelirler	15,786.75	20,000.00
1.3 Dönüm Ödemeleri	1,341.87	1,700.00
1.4 Başka gelirler	1,420.81	1,800.00
1.5 Transit ücretlerinden gelirler	7,498.71	9,500.00
2. Kaynakların (veya Aktiflerin) Yönetiminden sağlanan gelirler	345,256.24	437,400.00
2.1 Faiz gelirleri ve dividendler	244,142.10	309,300.00
2.2 Döviz varlıklarının yeniden değerlendirilmesinden gelirler	101,114.14	128,100.00
TOPLAM	15,628,804.38	19,799,900.00

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 13:

2012 yılında Devlet Petrol Fonunun Gelirleri		
Gelir Kaynağı	Gelir Hacmi	
	Bin AZN	Bin USD
1. Petrol Anlaşmalarının uygulanmasından elde edilen gelirler	13,130,049.30	16,711,900.00
1.1 Petrol Satışından Gelirler	13,117,400.00	16,695,800.00
1.2 Bonus Ödemelerinden Gelirler	1,571.34	2,000.00
1.3 Dönüm Ödemeleri	2,985.55	3,800.00
1.4 Başka gelirler	235.70	300.00
1.5 Transit ücretlerinden gelirler	7,856.71	10,000.00
2. Kaynakların (veya Aktiflerin) Yönetiminden sağlanan gelirler	544,862.59	693,500.00
2.1 Faiz gelirleri ve dividendler	544,862.59	693,500.00
2.2 Döviz varlıklarının yeniden değerlendirilmesinden gelirler	-	-
TOPLAM	13,674,911.89	17,405,400.00

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 14:

2013 yılında Devlet Petrol Fonunun Gelirleri		
Gelir Kaynağı	Gelir Hacmi	
	Bin AZN	Bin USD
1. Petrol Anlaşmalarının uygulanmasından elde edilen gelirler	13,119,846.68	16,722,800.00
1.1 Petrol Satışından Gelirler	13,108,000.00	16,707,700.00
1.2 Bonus Ödemelerinden Gelirler	1,882.92	2,400.00
1.3 Dönüm Ödemeleri	1,804.46	2,300.00
1.4 Başka gelirler	78.45	100.00
1.5 Transit ücretlerinden gelirler	8,080.85	10,300.00
2. Kaynakların (veya Aktiflerin) Yönetiminden sağlanan gelirler	475,750.18	606,400.00
2.1 Faiz gelirleri ve dividendler	475,750.18	606,400.00
2.2 Döviz varlıklarının yeniden değerlendirilmesinden gelirler	-	-
TOPLAM	13,595,596.86	17,329,200.00

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 15:

2014 yılında Devlet Petrol Fonunun Gelirleri		
Gelir Kaynağı	Gelir Hacmi	
	Bin AZN	Bin USD
1. Petrol Anlaşmalarının uygulanmasından elde edilen gelirler	12,343,801.14	15,737,600.00
1.1 Petrol Satışından Gelirler	12,319,800.00	15,707,000.00
1.2 Bonus Ödemelerinden Gelirler	13,333.97	17,000.00
1.3 Dönüm Ödemeleri	1,647.14	2,100.00
1.4 Başka gelirler	78.44	100.00
1.5 Transit ücretlerinden gelirler	8,941.60	11,400.00
2. Kaynakların (veya Aktiflerin) Yönetiminden sağlanan gelirler	387,234.05	493,700.00
2.1 Faiz gelirleri ve dividendler	387,234.05	493,700.00
2.2 Döviz varlıklarının yeniden değerlendirilmesinden gelirler	-	-
TOPLAM	12,731,035.19	16,231,300.00

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 16:

2015 yılında Devlet Petrol Fonunun Gelirleri		
Gelir Kaynağı	Gelir Hacmi	
	Bin AZN	Bin USD
1. Petrol Anlaşmalarının uygulanmasından elde edilen gelirler	7,385,500.00	4,736,116.46
1.1 Petrol Satışından Gelirler	7,369,600.00	4,725,920.23
1.2 Bonus Ödemelerinden Gelirler	2,100.00	1,346.67
1.3 Dönüm Ödemeleri	2,200.00	1,410.80
1.4 Başka gelirler	-	-
1.5 Transit ücretlerinden gelirler	11,600.00	7,438.76
2. Kaynakların (veya Aktiflerin) Yönetiminden sağlanan gelirler	335,600.00	215,210.98
2.1 Faiz gelirleri ve dividendler	335,600.00	215,210.98
2.2 Döviz varlıklarının yeniden değerlendirilmesinden gelirler	-	-
TOPLAM	7,721,100.00	4,951,327.43

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016, (30.12.2015 tarihinde 1 USD = 1.5594

AZN olarak kabul edilmiştir. 2015 yılından 1 USD 0.78 AZN'den iki defa devalüasyon sonucunda 1.5500'a ulaşmıştır)

Ek Tablo 17:

2001 yılında Devlet Petrol Fonunun Harcamaları		
Harcama Kalemleri	Harcama Miktarı	
	Milyon AZM	Bin USD
Toplam Harcamalar	4,059.90	872.78
1. Projelerin Finansmanı için harcamalar	3,583.30	770.32
2. Fonun kendi yönetimi ile ilgili harcamalar	476.60	102.46

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 18:

2002 yılında Devlet Petrol Fonunun Harcamaları		
Harcama Kalemleri	Harcama Miktarı	
	Milyon AZM	Bin USD
<i>Toplam Harcamalar</i>	<i>434,172.00</i>	<i>88,800.00</i>
1. Projelerin Finansmanı için harcamalar	431,138.00	88,200.00
2. Fonun kendi yönetimi ile ilgili harcamalar	3,034.00	600.00

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 19:

2003 yılında Devlet Petrol Fonunun Harcamaları		
Harcama Kalemleri	Harcama Miktarı	
	Milyon AZM	Bin USD
Toplam Harcamalar	1,180,120.20	161,660.30
1. Projelerin Finansmanı için harcamalar	675,812.90	92,577.11
2. Fonun kendi yönetimi ile ilgili harcamalar	4,307.30	590.04
3. Devlet Bütçesine Transferler	500,000.00	68,493.15

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 20:

2004 yılında Devlet Petrol Fonunun Harcamaları		
Harcama Kalemleri	Harcama Miktarı	
	Milyon AZM	Bin USD
Toplam Harcamalar	817,507.90	167,179.53
1. Projelerin Finansmanı için harcamalar	163,952.30	33,528.08
2. Fonun kendi yönetimi ile ilgili harcamalar	3,555.60	727.12
3. Devlet Bütçesine Transferler	650,000.00	132,924.34

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 21:

2005 yılında Devlet Petrol Fonunun Harcamaları		
Harcama Kalemleri	Harcama Miktarı	
	Bin AZN	Bin USD
<i>Toplam Harcamalar</i>	<i>232,957.30</i>	<i>248,675.15</i>
1. Projelerin Finansmanı için harcamalar	81,389.60	86,881.03
2. Fonun kendi yönetimi ile ilgili harcamalar	1,567.70	1,673.47
3. Devlet Bütçesine Transferler	150,000.00	160,120.64

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 22:

2006 yılında Devlet Petrol Fonunun Harcamaları		
Harcama Kalemleri	Harcama Miktarı	
	Bin AZN	Bin USD
<i>Toplam Harcamalar</i>	<i>981,378.96</i>	<i>1,092,018.86</i>
1. Projelerin Finansmanı için harcamalar	395,201.3	439,756.00
2. Fonun kendi yönetimi ile ilgili harcamalar	1,177.65	1,310.42
3. Devlet Bütçesine Transferler	585,000.00	650,952.44

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 23:

2007 yılında Devlet Petrol Fonunun Harcamaları		
Harcama Kalemleri	Harcama Miktarı	
	Bin AZN	Bin USD
<i>Toplam Harcamalar</i>	<i>1,061,705.99</i>	<i>1,315,296.97</i>
1. Projelerin Finansmanı için harcamalar	472,459.2	585,307.15
2. Fonun kendi yönetimi ile ilgili harcamalar	4,246.82	5,261.19
3. Devlet Bütçesine Transferler	585,000.00	724,728.63

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 24:

2008 yılında Devlet Petrol Fonunun Harcamaları		
Harcama Kalemleri	Harcama Miktarı	
	Bin AZN	Bin USD
<i>Toplam Harcamalar</i>	<i>4,293,785.31</i>	<i>5,258,855.67</i>
1. Projelerin Finansmanı için harcamalar	485,197.7	594,250.69
2. Fonun kendi yönetimi ile ilgili harcamalar	8,587.57	10,517.71
3. Devlet Bütçesine Transferler	3,800,000.00	4,654,087.27

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 25:

2009 yılında Devlet Petrol Fonunun Harcamaları		
Harcama Kalemleri	Harcama Miktarı	
	Bin AZN	Bin USD
Toplam Harcamalar	5,296,336.21	6,570,933.14
1. Projelerin Finansmanı için harcamalar	370,743.5	459,965.32
2. Fonun kendi yönetimi ile ilgili harcamalar	10,592.67	13,141.87
3. Devlet Bütçesine Transferler	4,915,000.00	6,097,825.95

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Tablo 26:

2010 yılında Devlet Petrol Fonunun Harcamaları		
Harcama Kalemleri	Harcama Miktarı	
	Bin AZN	Bin USD
<i>Toplam Harcamalar</i>	6,386,600.00	7,958,205.71
1. Projelerin Finansmanı için harcamalar	457,500.0	570,080.97
2. Fonun kendi yönetimi ile ilgili harcamalar	14,100.00	17,569.71
3. Devlet Bütçesine Transferler	5,915,000.00	7,370,555.03

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 27:

2011 yılında Devlet Petrol Fonunun Harcamaları		
Harcama Kalemleri	Harcama Miktarı	
	Bin AZN	Bin USD
<i>Toplam Harcamalar</i>	<i>9,606,000.00</i>	<i>12,169,698.64</i>
1. Projelerin Finansmanı için harcamalar	548,900.0	695,393.25
2. Fonun kendi yönetimi ile ilgili harcamalar	57,100.00	72,339.14
3. Devlet Bütçesine Transferler	9,000,000.00	11,401,966.25

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 28:

2012 yılında Devlet Petrol Fonunun Harcamaları		
Harcama Kalemleri	Harcama Miktarı	
	Bin AZN	Bin USD
<i>Toplam Harcamalar</i>	<i>10,573,600.00</i>	<i>13,458,056.54</i>
1. Projelerin Finansmanı için harcamalar	639,000.0	813,317.90
2. Fonun kendi yönetimi ile ilgili harcamalar	29,600.00	37,674.82
3. Devlet Bütçesine Transferler	9,905,000.00	12,607,063.82

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 29:

2013 yılında Devlet Petrol Fonunun Harcamaları		
Harcama Kalemleri	Harcama Miktarı	
	Bin AZN	Bin USD
Toplam Harcamalar	12,302,700.00	15,681,600.00
1. Projelerin Finansmanı için harcamalar	905,200.0	1,153,810.49
2. Fonun kendi yönetimi ile ilgili harcamalar	47,500.00	60,545.73
3. Devlet Bütçesine Transferler	11,350,000.00	14,467,243.78

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 30:

2014 yılında Devlet Petrol Fonunun Harcamaları		
Harcama Kalemleri	Harcama Miktarı	
	Bin AZN	Bin USD
<i>Toplam Harcamalar</i>	<i>10,590,000.00</i>	<i>13,501,609.60</i>
1. Projelerin Finansmanı için harcamalar	1,194,900.0	1,523,425.24
2. Fonun kendi yönetimi ile ilgili harcamalar	58,100.0	74,073.99
3. Devlet Bütçesine Transferler	9,337,000.0	11,904,110.38

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 31:

2015 yılında Devlet Petrol Fonunun Harcamaları		
Harcama Kalemleri	Harcama Miktarı	
	Bin AZN	Bin USD
Toplam Harcamalar	9,187,700.00	8,751,023.91
1. Projelerin Finansmanı için harcamalar	1,029,800.0	980,855.32
2. Fonun kendi yönetimi ile ilgili harcamalar	27,900.00	26,573.96
3. Devlet Bütçesine Transferler	8,130,000.00	7,743,594.63

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Yıllık Raporları, (çevrimiçi),

http://www.oilfund.az/index.php?page=hesabat-arxivi&hl=az_AZ, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 32:

1. Bütçe Gelirleri (Milyon AZN)	Yıllara göre Bütçe Gelir ve Harcamaları														
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	4 175,0	4 780,0	6 002,0	7 518,4	10 222,00	3 406,3	5 335,7	7 392,5	12 177,0	11 505,0	12 061,0	16 438,0	19 159,0	18 384,0	19 438,0
1.1 Gelir vergisi (gerçek kişiler)	640,0	530,0	580,0	840,0	1 406,0	397,5	550,0	750,0	900,0	680,0	690,0	722,0	783,0	882,0	982,0
1.2 Gelir vergisi (tüzel kişiler)	566,0	700,0	770,0	1 117,0	1 745,0	869,5	2 095,0	2 280,0	2 214,0	1 416,0	1 210,0	1 780,0	2 279,0	2 217,0	2 211,0
1.3 Toprak ve Emlak (tüzel kişiler) vergisi	110,0	135,0	188,0	230,0	275,0	76,2	105,8	147,5	170,0	136,0	146,0	140,5	158,0	196,0	209,0
1.4 KDV	1 008,0	1 635,0	1 919,0	2 324,0	2 904,0	713,3	990,0	1 725,0	2 295,0	1 926,0	2 121,6	2 302,8	2 768,6	3 209,0	3 456,0
1.5 Basitleştirilmiş vergi	48,0	8,0	74,0	80,0	106,0	26,5	45,0	63,0	78,0	90,0	95,0	96,0	117,0	130,0	145,0
1.6 ÖTV	542,0	499,5	304,5	355,5	681,0	148,5	241,9	451,9	487,5	554,7	498,5	536,6	597,0	874,5	687,0
1.7 Yol ve Maden vergisi	420,0	430,0	648,0	495,0	541,0	111,4	125,5	166,5	173,3	170,5	165,0	164,2	175,0	185,5	183,6
1.8 Gümrük vergileri	290,0	290,0	300,0	300,0	370,0	130,0	158,5	266,5	302,7	213,5	215,0	232,0	285,4	330,0	348,4
1.9 Yabancı devletlere ve Bütçeden verilmiş kredilerden (garantilerden) gelirleri	34,1	19,2	10,7	19,7	47,9	6,3	7,4	7,1	7,5	8,1	31,1	7,1	7,8	9,6	14,1
1.10 Devletin hissedarı olduğu müesseselerden alınan temettümler	4,9	6,6	6,7	55,1	81,6	10,4	18,0	30,5	47,2	1,3	1,4	1,7	2,0	2,0	2,5
1.11 The state Tax	120,0	115,0	115,0	120,0	150,0	36,5	48,0	52,0	60,0	73,0	85,0	105,0	115,0	123,0	115,0
1.12 Devlet kurumlarının sağladığı hizmetlerinden gelirleri	-	-	301,4	350,0	366,0	80,9	107,4	136,0	137,0	-	-	-	-	400,0	300,0
1.13 Başka vergi gelirleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	26,0	120,0	140,0	160,0	180,0
1.14 Başka gelirler	392,1	411,8	374,8	582,1	695,1	214,3	258,2	216,5	389,8	320,9	296,4	325,1	381,2	328,4	216,5
1.15 Devlet Petrol Fonundan Transferler	-	-	500,0	650,0	853,4	585,0	585,0	1 100,0	4 915,0	5 915,0	6 480,0	9 905,0	11 350,0	9 337,0	10 388,0
2. Bütçe Harcamaları (Milyon AZN)	Yıllara göre Bütçe Gelir ve Harcamaları														
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	4 595,0	5 130,0	6 423,0	7 833,4	11 016,00	3 594,3	5 714,7	8 518,9	12 365,0	12 275,3	12 748,0	17 072,0	19 154,0	20 063,0	21 100,0
2.1 Genel kamu hizmetleri	731,4	1 303,6	1 009,0	665,8	902 242,2	485,1	503,6	748,3	977,0	1 063,0	1 142,6	1 202,5	1 804,6	1 997,5	2 047,0
2.2 Savunma	539,4	608,6	683,4	903,2	1 484 355,6	587,0	796,8	1 019,8	1 205,5	1 205,8	1 325,1	1 381,4	1 528,6	1 637,4	1 778,5
2.3 Yargı, emniyet ve savcılık	65,4	93,6	94,6	810,8	1 084 079,0	270,4	444,4	501,7	680,3	719,8	712,9	945,1	1 114,8	1 240,3	1 227,1
2.4 Eğitim	1 011,1	1 082,3	1 216,3	1 541,2	1 893 086,0	476,7	733,2	973,8	1 353,1	1 276,9	1 338,5	1 582,9	1 530,5	1 653,4	1 711,2
2.5 Sağlık	266,8	270,2	300,9	396,2	604 427,5	150,5	269,5	332,0	509,6	494,4	546,1	658,7	669,3	725,6	777,7
2.6 Sosyal koruma ve sosyal güvenlik	735,9	236,1	1 076,3	1 192,0	1 539 128,1	405,1	528,4	741,1	1 134,4	1 192,3	1 324,1	1 785,8	1 813,6	2 072,2	2 040,5
2.7 Kültür, sanat, bilgi, beden eğitimi ve	125,9	128,4	166,4	200,6	264 822,0	70,6	90,4	130,2	173,7	179,5	202,4	254,8	289,7	311,4	348,3
2.8 Konut ve aidat faaliyetleri	97,6	95,3	125,9	150,0	176 546,8	61,8	98,1	120,4	210,9	201,1	227,7	344,4	399,0	457,1	443,8
2.9 Yakıt ve enerji	14,2	1,3	-	-	-	-	150,0	-	-	-	-	-	2,4	3,5	7,6
2.10 Tarım, ormancılık, balıkçılık, avcılık ve çevre koruma	201,5	248,5	279,0	317,1	495 105,1	132,4	-	267,4	408,9	382,7	448,0	472,7	494,3	562,9	596,2
2.11 Devlet Yatırım Harcamaları (Sanayi, inşaat ve mineral hasilatı)	176,3	183,0	506,5	503,6	835 924,3	614,3	1 569,3	2 838,6	4 733,6	4 172,7	3 396,5	5 794,1	6 934,2	6 282,0	6 951,6
2.12 Ulaşım ve iletişim	132,9	171,7	223,2	329,8	487 528,6	80,3	46,8	77,5	79,1	77,0	64,6	87,9	111,7	121,4	128,3
2.14 Ekonomik faaliyet (İpotek kredileri ve girişimcilik destek, gelir amaçlı diğer faaliyetler)	64,5	52,3	64,5	143,3	252 810,8	84,4	12,9	165,5	156,0	241,0	112,9	185,9	275,8	328,2	345,3
2.15 Diğer Harcamalar	432,2	655,4	677,1	679,7	834 988,1	175,7	471,3	602,6	733,1	1 069,1	1 906,6	2 375,7	2 185,6	2 670,1	2 696,9

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Bütçe Raporları, (çevrimiçi), <http://www.maliyye.gov.az/node/1128>, Eylül 2015 – Mayıs 2016

Ek Tablo 33:

1. Bütçe Gelirleri (milyon USD)	Yıllara göre Bütçe Gelir ve Harcamaları														
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	914,6	1 001,0	1 245,0	1 527,2	2 084,8	3 709,0	6 123,1	8 745,4	15 192,8	14 329,3	15 119,7	20 900,2	24 415,7	23 434,0	18 512,4
1.1 Gelir vergisi (gerçek kişiler)	140,2	111,0	118,5	170,6	286,8	432,8	631,2	887,3	1 122,9	846,9	865,0	918,0	997,8	1 124,3	935,2
1.2 Gelir vergisi (rüzel kişiler)	124,0	146,6	157,4	226,9	355,9	946,7	2 404,2	2 697,3	2 762,3	1 763,6	1 516,9	2 263,2	2 904,3	2 826,0	2 105,7
1.3 Toprak ve Emlak (rüzel kişiler) vergisi	24,1	28,3	38,4	46,7	56,1	83,0	121,4	174,5	212,1	169,4	183,0	178,6	201,4	249,8	199,0
1.4 KDV	220,8	342,4	392,2	472,1	592,3	776,7	1 136,1	2 040,7	2 863,4	2 398,8	2 659,6	2 927,9	3 528,2	4 090,5	3 291,4
1.5 Basitleştirilmiş vergi	10,5	1,7	15,1	16,3	21,6	28,9	51,6	74,5	97,3	112,1	119,1	122,1	149,1	165,7	138,1
1.6 OTV	118,7	104,6	62,2	72,2	138,9	161,7	277,6	534,6	608,2	690,9	624,9	682,3	760,8	1 114,7	654,3
1.7 Yol ve Maden vergisi	92,0	90,1	132,4	100,5	110,3	121,3	144,0	197,0	216,2	212,4	206,8	208,8	223,0	236,5	174,9
1.8 Maden	41,0	38,7	74,7	1,0	53,8	9,2	0,4	17,2	64,5	50,3	42,4	48,6	68,1	88,4	61,8
1.9 Gümrük vergileri	51,0	51,4	57,7	99,5	56,5	112,1	143,6	179,8	151,7	162,1	164,4	160,2	154,9	148,1	113,1
1.9 Yabancı devletlere ve Bütçeden verilmiş kredilerden (garantilerden) gelirleri	63,5	60,7	61,3	60,9	75,5	141,5	181,9	315,3	377,7	265,9	269,5	295,0	363,7	420,7	331,8
1.10 Devletin hissedarı olduğu müesseselerden alınan temettüleri	7,5	4,0	2,2	4,0	9,8	6,9	8,4	8,4	9,4	10,1	39,0	9,1	9,9	12,3	13,4
1.11 Resimler	1,1	1,4	1,4	11,2	16,6	11,3	20,7	36,1	58,9	1,6	1,7	2,1	2,5	2,5	2,4
1.12 Devlet kurumlarının sağladığı hizmetlerinden gelirleri	26,3	24,1	23,5	24,4	30,6	39,7	55,1	61,5	74,9	90,9	106,6	133,5	146,6	156,8	109,5
1.13 Başka vergi gelirleri	-	-	61,6	71,1	74,6	88,1	123,2	160,9	170,9	-	-	-	-	509,9	285,7
1.14 Başka gelirler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32,6	152,6	178,4	204,0	171,4
1.15 Devlet Petrol Fonundan Transferler	85,9	86,2	76,6	118,2	141,8	233,3	296,4	256,2	486,4	399,7	371,6	413,3	485,8	418,6	206,2
2. Bütçe Harcamaları (milyon USD)	-	-	102,2	132,0	174,1	637,0	671,3	1 301,3	6 132,3	7 367,0	8 123,4	12 593,8	14 464,1	11 901,8	9 893,3
2. Bütçe Harcamaları (milyon USD)	Yıllara göre Bütçe Gelir ve Harcamaları														
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	1 006,6	1 074,3	1 312,7	1 591,2	2 246,8	3 913,7	6 558,1	10 078,0	15 414,8	15 288,7	15 980,9	21 706,3	24 409,3	25 574,3	20 095,2
2.1 Genel kamu hizmetleri	160,2	273,0	206,2	135,3	184,0	528,2	577,9	885,2	1 218,9	1 324,0	1 432,4	1 528,9	2 299,7	2 546,3	1 949,5
2.2 Savunma	118,2	127,5	139,7	183,5	302,7	639,1	914,4	1 206,4	1 504,1	1 501,8	1 661,1	1 756,4	1 948,0	2 087,1	1 693,8
2.3 Yargı, emniyet ve savcılık	14,3	19,6	19,3	164,7	221,1	294,4	510,0	593,5	848,7	896,5	893,7	1 201,7	1 420,7	1 581,0	1 168,6
2.4 Eğitim	221,5	226,7	248,6	313,1	386,1	519,1	841,4	1 152,1	1 688,1	1 590,3	1 678,0	2 012,6	1 950,4	2 107,6	1 629,7
2.5 Sağlık	58,4	56,6	61,5	80,5	123,3	163,9	309,3	392,8	635,8	615,8	684,6	837,5	852,9	924,9	740,6
2.6 Sosyal koruma ve sosyal güvenlik	161,2	49,5	220,0	242,1	313,9	441,0	606,4	876,8	1 415,4	1 485,0	1 659,9	2 270,6	2 311,2	2 641,5	1 943,4
2.7 Kültür, sanat, bilgi, beden eğitimi ve diğer	27,6	26,9	34,0	40,7	54,0	76,9	103,7	154,0	216,7	223,5	253,7	323,9	369,2	397,0	331,7
2.8 Konut ve aidat faaliyetleri	21,4	20,0	25,7	30,5	36,0	67,3	112,5	142,4	263,1	250,4	285,4	437,9	508,5	582,7	422,6
2.9 Yakıt ve enerji	3,1	0,3	-	-	-	-	172,1	-	-	-	-	-	3,0	4,4	7,3
2.10 Tarım, ormancılık, balıkçılık, avcılık ve çevre koruma	44,1	52,0	57,0	64,4	101,0	144,1	-	316,3	510,1	476,6	561,7	601,1	629,9	717,5	567,8
2.11 Devlet Yatırım Harcamaları (Sanayi, inşaat ve mineral hasilatı)	38,6	38,3	103,5	102,3	170,5	668,9	1 800,9	3 358,1	5 906,0	5 197,0	4 257,8	7 367,0	8 836,8	8 007,6	6 620,6
2.12 Ulaştırım ve iletişim	29,1	35,9	45,6	67,0	99,4	87,5	53,7	91,7	98,6	95,9	81,0	111,8	142,3	154,8	122,2
2.14 Ekonomik faaliyet (İpotek kredileri ve girişimcilik destek, gelir amaçlı diğer faaliyetler)	14,1	10,9	13,2	29,1	51,6	91,9	14,8	195,7	194,7	300,2	141,5	236,3	351,4	418,3	328,8
2.15 Diğer Harcamalar	94,7	137,2	138,4	138,1	170,3	191,3	540,9	712,9	914,6	1 331,6	2 390,2	3 020,6	2 785,3	3 403,5	2 568,5

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Bütçe Raporları, (çevrimiçi), <http://www.maliyye.gov.az/node/1128>, Eylül 2015 – Mayıs 2016